

258040

OSZEK

OSZEK ZSOLT V. 1911

~~Hungarica~~
~~1782~~

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Hung.

1782.

8. 6.
Széch.

DÉVAY
BÍRÓ MÁTYÁS

ELSŐ MAGYAR REFORMÁTOR

ÉLETRAJZA ÉS IRODALMI MŰVEL.

IRTA

RÉVÉSZ IMRE.

A DEBRECENI REFORMÁLF EGYHÁZ EGYIK RENDES LELEKIPÁSZTORA,
ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA LEVELEZŐ TAGJA.

PEST,

KIADJA OSTERLAMM KÁROLY.

1863.

22, 200.

Oct. Szék.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1577 fer. de post díjazás módjára kb 06 fu

DÉVAY
BÍRÓ MÁTYÁS
ÉLETRAJZA
és
IRODALMI MŰVEI.

Országos Széchényi Könyvtár

DÉVAY BÍRÓ MÁTYÁS

ELSŐ MAGYAR REFORMÁTOR

ÉLETRAJZA ÉS IRODALMI MŰVEL.

Országos Széchényi Könyvtár

IRTA

RÉVÉSZ IMRE,

A DEBRECENI REFORMÁLT EGYHÁZ EGYIK RENDES LELEKIPÁSZTORA, ÉS A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA.

PEST, 1863.

KIADJA OSTERLAMM KÁROLY.



258040



PEST 1862. NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV MAGY. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.



ELŐSZÓ.

„Valóban káros és szánakozásra méltó dolog, hogy más egyéb nemzeteknek példájok szerint, a mi országunk első egyházi reformátorairól, teljes historia nem irattatott, hogy lett volna örökkévaló emlékezetül a maradékoknál.“

Igy sóhajt fel a derék Pósa-házi János, ezelőtt mintegy kétszáz évvel. S íme az ő fájalmának, az ő aggodalmának oka még folyvást fenáll.

A hazai irodalom és tudományosság, több irányban európai értékű dicső haladást tőn; de a magyar protestáns egyházi történelem, a maga méltó álláspontját mindezekig el nem foglalhatá közöttünk. Azon nagy ősök emlékezte, kik valóban vértanui erővel és elszántsággal vívták keresztül e hazában a reformáció harcát, nagy részben folyvást mythologiai homályban áll előttünk.

A német közönség, 1861 óta önálló műben olvashatja a mi Dévay Biró Mátyásunk életrajzát, s 1858 óta szinte önálló műben, a magyar- és erdélyországi protestáns vértanúk emlékezetét; s noha ezen művek több tekintetben hiányosak, s különösen a forrásokra s a bírálatos eljárásra nézve messze maradnak még az elérhető tökélytől is: mindazonáltal mégis tisztelettel kell azok iránt viseltetnünk, mert azt mutatják, hogy az idegen népek lelkei mintegy messzeföldről elzarándokolnak, hogy nemzetünk és egyházunk nagyszerű multjának mezején, az örök igazságok bajnokainak nyomait láthassák.

Engem tehát a tudomány, s különösen az egyházi történelmünk iránti szeretet mellett, saját nemzeti és felekezeti becsületünk érdeke is indított arra, hogy az első nagy magyar reformatornak Dévay Biró Mátyásnak életrajzát megírjam.

Az én fő elvem, e mű irásának folyamán is, a valósággra és az igazságra való törekvés volt. Ezért mindeütt a hol csak lehetett, magokat az eredeti közvetlen forrásokat kerestem és használtam fel, és ezeket, miként minden egyéb bizonyítékokat is pontonként híven kijelöltem; a miben céлом nemcsak az vala, hogy előadásomnak némi hitelességet, s az olvasónak vagy bírálónak a meggyőződésben vagy ítéllettételben lehető könnyebbséget szerezzek, hanem az is, hogy hazánk és egyházunk ifju nemzedékében, a történelmi nyomozás és bírálat iránt részvétet költsek. Én ugyanis, folyvást azon véleményben vagyok, hogy adatok, még pedig forrásértékű adatok nyomozása, egybegyűjtése és szigorú bírálatos megvizsgálása a legfőbb feladat egyháztörténelmi műveltségünk jelen álláspontján.

Irtam Debrecenben, 1862. Julius 25.

Révész Imre.

TARTALOM.

ELŐSZÓ.

A.

Dévay Biró Mátyás életrajza.

	Lap.
I. Dévay szülőföldre s születésének ideje.	3
II. Dévay, mint tanuló a krakkói főiskolában, majd buzgó római katolikus lelkész a hazában. 1523—1527.	5
III. Dévay, mint tanuló a wittenbergi egyetemen 1529.	9
IV. A magyarországi reformatio küzdelmei Dévay reformátori fellépése előtt. 1518—1530.	15
V. Dévay reformátori fellépése, budai prédikátorsága, első művei; kassai prédikátorsága, elfogatása s előbb bécsi, majd budai fogsága. 1531—1534.	27
VI. Dévay Sárváron, s nyilvános irodalmi vitája Szegedy Gergely római katolikus theologussal s illetőleg Faber bécsi püspökkel. 1534—1536.	3/ 24
VII. Dévay külföldi útja, s Vitus Theodorral és Melanchthon-nal viszonya. 1536—1537.	41
VIII. Dévay visszatérése a hazába s itteni működései. 1538—1541.	47
IX. Dévay külföldre bujdosása. 1541.	43
X. Dévay visszatérése a hazába; debreceni prédikátorsága s esperessége; irodalmi működése; határozott kálvinis-musa, s pályájának a történelem mezején vége. 1543—1546.	51
XI. Dévay fő pártfogói és ellenségei.	59

B.

Dévay Biró Mátyás irodalmi művei.

AA. Dévay kiadott művei.

I. Dévay latin nyelvű művei.	69
II. A legelső magyar nyelvtani mű, és Dévay mint annak szerzője.	99
III. Dévay magyar nyelvű hittani kézi könyve.	117
IV. Dévay éneke.	122

BB. Dévay kiadatlan művei.

I. A szentek aluvásáról.	124
II. Az időesség dolgára vonatkozó alaptételek.	125

CC. Dévaynak egy egészen ösmeretlen műve,

A.

DÉVAY BIRÓ MÁTYÁS

ÉLETRAJZA.

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Dévay szülőföldre s születésének ideje.

Dévay születése helyéről és idejéről, teljes történelmi bizonyossággal igen keveset tudhatunk.

Bod Péter és Benkő, mindkettő tekintélyes erdélyi tudós a mult századból, amaz némi ingadozással, emez teljes határozottsággal Dévát jelöli ki Dévay születési helyül Erdélyben, Hunyadmegyében.¹⁾ E két tudós véleményének alapja és szülője e tekintetben más nem lehetett, mint a Dévay vezeték neve, s talán még némi történelmi hagyomány; ők magok azonban, nem hivatkoznak semmire sem. Későbbi íróink aztán, egymásután és általában, minden kétkedés nélkül Dévát tartják Dévay születése helyének.

Ezen vélemény ellen azonban, a mennyiben az, Dévay vezeték vagyis családi nevére támaszkodik, alapos kétség támadhat. Kétségen kívül van ugyanis, kivált a hazai nemes családokra nézve, s épen a XVI-dik századra vonatkozólag is, hogy a helynévre utaló családnév, nem mutatja mindenkor és feltétlenül az illető egyén születése helyét. Vajjon pl. a Báthoriak, Perényiek, Nádasdiak, Rákócziak, mindnyájan azon helységben születtek-e, melyre említett nevök utal? Dévaynak valamely öse, a ki talán a család nemességét nyerte, s ezáltal annak diplomatikai nevét megalapította, valóban lehetett dévai születésű; de vajjon következik-e innen multhatatlanul, hogy későbben, minden utódai is Déván és nem másutt születtek?

De talán valami hagyomány vezethette íróinkat a kérdéses véleményre? Meglehet; de mi erről semmit sem tudunk, erre ők

¹⁾ Bod Péter. Magyar athénás. 1766. 69-dik lap: „Déva városa, Erdélyben volt u g y l á t s z i k, születésének helye.“ — Benkő Jos. Transsilvania. Tom. II. 338. „Devae Transsilvanorum natus.“

maguk sem utalnak legkevésbé sem, sehol e hagyományt feljegyezve megemlítve nem találjuk, hogy történelmi értékét kimutathatók: ennél fogva kénytelenek vagyunk azt úgy tekinteni mint nem létezőt.

Arra nézve, hogy Dévaynk szülőföldre valóban Déva volt, az látszik némi biztosságú alapnak, mit eddigi magyar protestáns egyházi íróink figyelembe nem vettek, hogy t. i. ő, a krakkói egyetemen tanuló magyarok anyakönyvébe ekként van bejegyezve: Mathias de Dewa; mert ez, kivált iskolai névsorban, ezt jelenti: Dévai születésű, vagy Déváról való Mátyás? ¹⁾ Így Sylvester neve után is, ugyancsak ez anyakönyvben ott áll s ekként van kifejezve hazája: de Zynnewaralja, ²⁾ s nyelvtanában később csakugyan határozottan kinyilatkoztatja, hogy az ő hazája Szinerváralja Szathmármegyében. ³⁾

Dévay születése idejének meghatározására nézve még ilyen biztosságú alapunk sincs.

Azonban, ha figyelembe vesszük azt, hogy ő a krakkói egyetemen felsőbb tudományok hallgatására 1523-ban lépett; továbbá, hogy egy 1535-ben készült művét elméje késői, vagy elkészt „serotinus” gyümölcsének nevezi, ⁴⁾ mely kifejezést másra nem lehet vinni mint életkorára, s végre ha nem feledjük, hogy őt Melancthon 1537-ben s 1541-ben bölcs, tudós, kegyes, tisztességes és tekintélyes férfiúnak nevezi, ⁵⁾ a mely nevezetekre érdemes volta műveiből és viselt dolgaiból is kitűnik: akkor, azon sejtelemre kell jutnunk, hogy az ő születése a XV-dik század utolsó évtizedére, vagy legfeljebb a XVI-dik század kezdetére esik.

Dévayt az irodalmi közvélemény Biró néven is nevezi, holott ő maga, saját műveiben, e nevet sohasem használja, s nem találhatik ez, az ő neve mellett több, egykorú forrásokban sem. Igazolnunk kell tehát e név használatát s kimutatnunk annak alapját, a mely

¹⁾ Regestrum Bursae cracoviensis hungarorum. Budaë. 1821. 37.

²⁾ Ugyanott 40.

³⁾ Kazinczy Fer. Magyar régiségek és ritkaságok. Pest. 1808. 34. l.

⁴⁾ Bebek Imréhez intézett ajánló levele végén: „hunc, quamlibet serotinum toetum ingenioli mei, tibi offero.”

⁵⁾ Corpus Reformatorum. Edidit C. G. Bretschneider. Halis Saxonum. Tom. III. 1836. 416. Tom. IV. 1837. 714.

nem más, mint a wittenbergi egyetem anyakönyve,¹⁾ a hol t. i. Dévaynak Biró neve is világosan kitéve van.²⁾

II.

Dévay mint tanuló a krakkói főiskolában, majd buzgó római katolikus lelkész a hazában.

1523—1527.

Minő családi körben, mily irányú és szellemű nevelés alatt, s micsoda hazai tanintézetekben tölté Dévay a maga gyermeki korát

¹⁾ Album academiae vitebergensis. Ex autographo edidit Car. Ed. Foerstemann. Lipsiae. 1841. 137. Magyar történelmi tár, kiadja a magyar tud. akadémia. VI. Pest. 1859. 216.

²⁾ Fessler, Die Geschichte der Ungern. Leipzig. 1849. VII. 510. Dévayt, mint kitünő, tekintélyes családból származott reformátort említi. Véleményének semmi legkisebb okát nem adja. Hogy Dévay valóban nemesi családból származott, azt meglehetősen valószínűséggel lehet következtetnünk, nem csak kettős családnévéből, mely rendszerént nemesi családok sajátja, hanem azon bizalmas egybekötetésből is, a melyben ő több tekintélyes férfakkal állott, s még inkább azon körülményből, hogy ő mint jobbágy fiu, a jobbágyok költözését tiltó közönségesen ösmert kemény törvények miatt, utazásokat tenni, s általában reformátori pályára lépni igen nehezen, sőt azon időben épen nem lett volna képes. Ezen körülményből általánosságban következtetnünk lehet, hogy nem csak Dévay, de a reformátorok, s általában a protestáns magyar predikátorok legnagyobb része a mult századokban, valóban nemesi családból származtak. Hogy a jobbágyság szomorú sorsa, mily gyászos akadály volt a prédikátori pályára nézve, mutatja azt egy beregmegyei nemesnek a mult század közepén, a tiszántúli püspökhöz intézett levele, melyet az erédetiből ide ígatni több tekintetben czélszerűnek láttam.

„Nagyérdemű és nagytiszteletre méltó
Tiszteletes Püspök Uram.

Mély alázatossággal folyamodtam és folyamodom instantiam által tisztelendő atyai grátiájához, a végre, hogy nékem, egy örökös Dél Mihály nevű jobbágyam, a szathmári tractusban, deáksága után, belső személylyé lett, és most tyukodi prédikátor. Ennek vérszerént való atyjafija Dél Miklós, actu ma is engemet jobbágyi kötelességgel szolgál; — ugyanezen familiából már némelyeket manumittaltam is. Elmentem ezen prédikátorhoz, becsülettel requiraltam, minthogy Patakon két deák fíja vagyon, hogy tőlem, mint földesurától váltsom manumissiót; de még izetlenül beszél. Bölcs ítélletére bizom Nagytiszteletű Püspök Uramnak; én nemes ember lévén, van három jobbágyam, adjam-e mind a hármat prédikátornak egy pénz nélkül; tőlem nem lehet, mert az nemes ember az jobbágygyal ékes; változzon meg (váltakozzék ki) hogy helyébe másat váltsak, ki engem szolgáljon, és az ő Felsége quantumát fizesse. Nagy uri rendeket tudok, a kik a belső embereket, mint jobbágyakat manumittálták, kivált lehet nevezni egyet, a ki is Tek. Nemes Beregh vármegyében vasra is verette, s mindaddig ott volt,

s ifjusága elsőbb éveit : mindez ismét el van rejtve még ez idő szerént előttünk. Legkorábbi és legbiztosabb adat az ő életfolyamára nézve az, hogy őt az 1523-dik év vége felé, a krakkói egyetemen tanult magyarok saját anyakönyvébe beírva találjuk.¹⁾

A nagy Hunyadi Mátyás királyunk halála után, mely hanyatlásra szállván a felsőbb tudományos műveltség hazánkban : a tudományoszomjas ifjú nemzedék nagyobb számmal kezdé felkeresni a külföld híres tanintézeteit, s ezek közül különösen a XV-dik század végén s XVI-dik elején, — mignem t. i. a wittenbergi egyetemhez sereglenek, — a bolognai, bécsi, prágai és krakkói egyetemeket. Krakkóban különösen az erdélyi és tiszavidéki tiszta magyarság volt feltűnő számmal képviselve. 1493—1540 ig a meddig t. i. a krakkói magyarok saját anyakönyve terjed, tehát mintegy 47 év alatt, sok százra megy az itt tanult magyarok száma. Fordul ezek között elő a tekintélyesebb nemesi családok közül : Szondi, Czobor, Ujlaki, Bánfi, Nyári, Szécsi, Gyulai, Homonnai, Verböczi stb.; az

míg magát nem váltotta meg ; — de én azt nem cselekszem, sőt nem is célolok. Hanem minthogy Tiszteletes Püspök Uramnak hatalma és püspöki pálcája és directiója alatt vagyom azon prédikátor, méltóztassék atyai hatalmából azon tractus inspectorának avagy seniorának Tiszteletes Fáy urnak committálni ; az én praetensiom azon prédikátor iránt minden sérelmem nélkül contentumom szerént sopialtassék ; annakutána minden gyermekei in perpetuum békességben lehetnek. Midőn ezen alázatos instantiámat kegyesen ajánlanám s vagyok Beregvármegyében, Márok nevű helységben. Nagyérdemű és nagytekintetű Tiszteletes Püspök urnak alázatos igaz szolgálja Fábián Ferencz mpr.“ — Eredetije a debreceni egyházmegye levéltárában.

¹⁾ Bod Péter az idézett helyen még csak sejtélemmel, de utána már Klein, Tóth Ferenc és mások minden kételkedés nélkül állítják vagyis beszéljk, hogy Dévay Budán is tanult Grynaeus alatt. Klein. Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in Ungarn. Leipzig und Ofen. 1789. II. 90. Toth Ferencz. A magyar és erdélyországi protestáns ekkleziások története. Komárom. 1808. I. 42. — Ezen véleménynek semmi oly alapja nincs, melyet a történelem mezején csak legkisebb mértékben is elfogadhatnánk. Bodot a sejtélemre úgy látszik csak az vezette, mert jól esett neki a már Budán reformátorként működött Grynaeust egybeköttetésbe hozni az első magyar reformátorral. A többi írók aztán Bodot vakon követték, sőt tovább mentek mint ő. De azt hiszem, hogyha mindezen írók tudták volna azt, hogy Dévay krakkói tanuló, s még azután buzgó r. katolikus lelkész volt : az említett véleményt soha világ eleibe nem hozták volna. Még ezeknek nemtudása mellett is hiba volt azonban, hogy eféle véleményt, minden alap nélkül felállítottak. Dévay lehetett Grynaeussal, mint alább meglátandjuk, szellemi, vagy tán személyes egybeköttetésben is, de jóval későbbben, nev. Grynaeus baseli tanársága idején.

irodalmi tekintetben is kitünő reformátorok közül pedig Dévay, Sylvester, Gálszécsi, Székely István, Ozorai Imre, Abadi Benedek és mások is.¹⁾

Itten találjuk tehát az 1523-dik év télre forduló felében Sajó-szentpéteri Péter seniorsága alatt, nyomban a nagyhirű reformátor Kalmáncsehi Márton előtt, bejegyezve a mi Dévaynkat is, a fentebb már közlött módon.²⁾ Dévay előtt ez anyakönyvben, egyetlen oly nevet sem találunk, mely a hazai irodalom és reformáció mezején némi feltünőbb pontra emelkedett volna.

Nem csekély figyelemre méltó dolog, hogy a nevezett anyakönyvbe, Dévay neve mellé, egy közelkorú kéz ezt jegyezte fel latinul: „Ez a Mátyás hozta be a lutherán dogmáist; elkárhozott ember és kárhozat fia.“³⁾ Dévayt tehát, egy kétségenkívül magyar és római katolikus bejegyző, úgy jellemzi mint főfő reformátort, és pedig az 1540 előtti időkről, mert a nevezett évben már az anyakönyv végképen be lön zárva.

Hogy meddig tanult Dévay Krakkóban: nem tudhatjuk; talán azon körülményből, hogy 1525-ben, és pedig az év első felében, Dévay társát Kalmáncsehi Mártont találjuk seniorként bejegyezve,⁴⁾ némi valószínűséggel következtethetjük, hogy ekkor már Dévay elhagyta Krakkót, s így az ő ottani pályája is, miként több más társaié, másfél, vagy legfeljebb két évnél tovább nem terjedt.

Dévay, a krakkói egyetemből hazatérvén, szerzetesi rendbe lépett, és igen buzgó római katolikus pap volt. Azon egykorú forrás ugyanis, mely, kassai prédikátorsága kezdetén történt, s alább részletesen előadandó elfogatásáról szól, világosan említi Dévayról,

¹⁾ A krakkói magyarok anyakönyvének tudós kiadója, a magyarok Krakkóba való seregzésének következő okait adja: az ország szomszédsága, a tanárok hire, a nép szabadsága, az egyetem szabadalmi, a könnyű élélhetés, Zsigmond lengyel király pártfogása s Zápolyának ezzeli rokonsága. Id. hely. 74.

²⁾ Commutatione hyemali ejusdem anni (1523) sub senioratu Petri Baacalaris de Sayozenthpéter, noviter intrantes tale ordine in hoc Albo inscribuntur: ... Mathias de Dewa, Martinus de Calmanthei. — Id. h. 37.

³⁾ Hic Mathias pestem lutheranam invexit, homo perditus, et filius perditionis. I. h. 37.

⁴⁾ Kalmáncsehi mellett, seniorságánál ezen jegyzet áll: Hic Calmanchehi spiritu erroris infectus haeresi postea sacramentariorum, magnam partem Hungariae infecit, ac tandem, sceleratissima acta vita, functus est anno Domini 1557. mense oktobri. — Id. h. 39.

hogy ő „a zárdából elszökött szerzetes vala“;¹⁾ továbbá Faber bécsi püspök, midőn őt mint eretneket vizsgálja s vallatja: a többek közt nyilván azon vádoló kérdést is intézi hozzá, hogy „római katolikus felszentelt pap léttére, miért nem szolgáltatott misét Wittenbergből hazatérte után?“²⁾ De van mindezeknél egy több tekintetben érdekesebb és pedig szinte egykorú adatunk is még e tekintetben. Szerémy György ugyanis, ki II. Lajos és Zápolya János királyok udvari káplánja vala, a maga időnként jegyeztetett emlékiratában, mely 1484-től 1543-ig terjed, elöadja, hogy midőn ő „János evangyelista napján, Kassáról menekülve, Tomori Istvánhoz futott Boldogköbe, és ott szivesen látták, sőt misét is szolgáltatott: ugyanakkor — ugymond — az a Dévay Mátyás káplán volt Tomori Istvánnál Boldogköben, és igen buzgó volt a mi igaz katolikus vallásunkban; most pedig főfő lutheránus.“³⁾

De vajjon micsoda időpontra, melyik évre eshetik Dévaynk boldogközi udvari vagy várbeli papsága? Ezt Szerémy egyenesen egyáltalában nem említi, mert ő, noha sajátságos naiv voltánál fogva az általa tapasztalt eseményekre és viszonyokra nézve, s épen a kérdés alattira nézve is teljes hitelt érdemel: másrésről azonban nem csak latin irálya igen jellemző és botrányos nyelvtani hibákkal teljes; de az események előadásának folyamára és időrendére nézve is gyakorta homályos, hézagos és feledékeny. Minthogy pedig a történelmi előadás, s különösen a nyomozások és ítéletek mezején, az események idejének biztos és szigorú megállapítása nélkülözhetetlen kellék: ennélfogva kénytelenek vagyunk Dévay boldogközi papsága idejét történelmi egybevetések által állapítani meg; — a mi könnyen sikerülni is fog.

Szerémy ugyanis, a kezünk alatti pontban, rövidre vonva ezt mondja: János király már Tasnádról Debrecenbe ment, Ferdinánd pedig Budán székel, én Kassán valék, s hire támadt, hogy Ferdinánd János fejére tizezer forintot tett; én pedig azt találtam mon-

¹⁾ „... qui fuit manachus profugus de clastro suo.“ Sperfogel naplója Wagnernál: *Analecta scepusii*. Viennae. 1774. II. 165.

²⁾ „Quod regressus e Wittenberga non missavit, cum fuerit sacerdos romanus.“ Dévay saját művei. 136.

³⁾ „Et iste Mathias Devaj capellanus erat eodem tempore apud Stephanum Thomori in Boldokw; et erat valde devotus in fide nostra catholica recta, qui nunc est summus lutherianus.“ Magyar történelmi emlékek. Kiadja a magyar t. akademia. Irók. I. Pest, 1857. 201.

dani, hogy János a Ferdinánd fejéért huszezeret ad. Ezért rám ijjesztettek, s én Boldogköre futottam, hol akkor Dévayt találtam stb. Nyomban ezután pedig azt mondja, hogy már Boldogköre érkezése után kezdett hite terjedni azon csatának, melyet Sylvester pápa napján Bodó Ferenc a németek ellenében Keresztesnél elvesztett, s a csatát és Bodó sorsát aztán nyomban részletesen leírja.¹⁾

Miután a forrásokból, történetíróink egyező előadása szerint, túl van minden kétségen, hogy Ferdinánd 1527 őszén, a Zápolya szerencsésének akkori hanyatlása után kezdette meg budai székelését, s nyitotta meg az országgyűlést, a midőn Zápolya az erdélyi részek felé menekült; s miután Bodó Eger vagy Keresztes melletti vesztett csatája, melyben elfogatott, szintén 1527-ben novemberben vagy decemberben történt²⁾: látni való, hogy azon János evangyelista napja, azaz december 27-dike, a melyen Szerémy Boldogköre futott s ott Dévayt találta, más évre nem eshetett, mint egyedül 1527-re.

III.

Dévay, mint tanuló a wittenbergi egyetemen.

1529.

A reformációnak nagyobb horderejű s világtörténeti hatásává lett szikrája, kétségenkívül a wittenbergi főiskolából, egyik ottani szerzetestanár Luther lelkéből lövellett ki.

A wittenbergi főiskola, melyet bölc Fridrik 1502. október 28-án állított fel, a reformáció kezdete után néhány évtizedig oly kitűnő nagy népességgel dicsekedhetett, hogy midőn 1517 előtt az évenként beírtak számát alig lehet kétszázra tenni, a reformáció kezdete után egészen 1586-ig, középszámitással hétszázra tehetjük azon új tanulók számát, kik évenként ezen főiskola anyakönyvébe beíratlak. Ezért mondhatá a XVI-dik század egyik kitűnő, sokat bujdosott bölcsésze Nólai Bruno, ki 1586—1588-ig Wittenbergben is tanított, a maga bucsúbeszédében: „Íme a bölcsesség itt építé fel

¹⁾ Id. hely. 201, 202. stb.

²⁾ Ugy látszik, hogy történetíróink nincsenek egészen tisztában a Bodo vesztett csatájának hónapja és napja felett. Némelyek november, mások december közepére teszik. A Szeremi Sylvester pápája december 31-dikére utal, de van Sylvester püspök is, a ki november 20-dikára esik. A mi megállapításunkon ez semmit nem változtat; mert maga az év, a mi reánk nézve földolog, t. i. 1527, túl van minden-kétségen.

a maga csarnokát,.... eljöttek ide minden nemzet fiai Europa földéről : olaszok, franciák, spanyolok, angolok, skótok , a sarkszigetek lakói, sarmaták, hunnok, illirek, scythák, éjszakról, keletről, délről és nyugatról.“ Ezért írható egykor, még korábban Melanchthon is Menius Jánoshoz : „Vacsorámnál ma tizenegy nyelv volt képviselve : latin, görög, héber, német, magyar“ stb.¹⁾

A wittenbergi főiskola illetén emelkedésének híre által, nem maradt érintetlenül már kezdetben , a XVI-dik századi tudomány-szomjas magyar és erdélyországi ifjuság sem , s miután a prágai és krakkói egyetemek, melyekbe a reformáció előtt leginkább szoktak volt járni , valószínűen a wittenbergit emelő körülmények miatt is hanyatlani kezdettek, elannyira, hogy magok a csehek és lengyelek is, mindjárt a reformáció kezdete után tekintélyes számmal gyűlének Wittenbergbe : nagyon természetes vala, hogy a magyar és erdélyországi tanulók is, kitűnő nagy számmal sereglének Wittenberg felé.

Ezen egyetem közanyakönyvébe beírva találjuk tehát Dévay Biró Mátyást is 1529. december 3-dik napján.

A világos történelmi tájékozás , s némi egybevetések és következtetések biztossági alapjául, szükségesnek tartom röviden, de híven s magából az eredeti egyedül hiteles közvetlen forrásból, az egyetem köz-anyakönyvéből kiírni ide a Dévay előtt Wittenbergben tanult magyar- és erdélyországiakat, a mint következik ²⁾:

1522.

Amsdorf Miklós rektorságában szent Fülöp és Jakab ünnepétől Lukács evangyelistá ünnepéig;
— tehát május 1-ső napjától október 18 dik napjáig:

Baumheckel György, Besztercebányáról

Ciriaci Márton, Lőcséről.

¹⁾ Grohmann. Annalen der Universität zu Wittenberg. Meissen. 1802. I. 196—197.

²⁾ A Wittenbergben tanult magyarokra tekintve : egész özöne áradozik előttünk irodalmunk e tekintetben való számtalan tévedéseinek. Mindezek részletes kimutatása egy önálló művet, vagy egy terjedelmes külön értekezést venne igénybe. Erre azonban már szükség nincs , miután én az egész ügyet gyökeresen tárgyalás alá vettem azon értekezésemben , mely a Magyar történelmi tár VI-dik kötetében, kiadja a magyar tud. akadémia, Pest. 1859. a 205—230. lapokon megjelent, hol az 1522—1564-ig Melanchthon haláláig tanult magyar és erdélyországiak névsora is, még eddig nem ösmert teljességben közölve van. Itt szabad legyen csak annyit fel-
említeni, hogy nem lőcsei Cirják Márton volt az első magyar Wittenbergben , min

1523.

A téli félévben Schwertfeger rektorsága alatt:

Bonzler János, Erdélyből.

Kousch János, Erdélyből.

Haltrich Bálint, Erdélyből, apr. 7.

1523/4.

1523. okt. 18-dikától 1524. május 1-sejéig Melancthon rektorsága alatt:

Lincius Dénes, magyarországi.

Gleba Boldisár, budai.

Thome Máté, besztercebányai.

1524.

Május 1-ső napjától october 18-dik napjáig Glacius Gásp. rektorsága alatt:

Uthman János, magyar, budai.

Casler János, az esztergomi megyéből (érseki).

Cordatus Konrád, Weisszkirchen (Fehéregyháza?)

Erdélyi György, besztercei.

1526.

A nyári félévben Justus Jonás rektorsága alatt:

Lányi Keresztély, gybnici magyar.

1527.

Staghman Henr. rektorságában:

Sigler János, löcsei, máj. 7.

1528.

Május 1-sőjétől október 18-dikáig Valmar rektorságában:

Talhuser Farkas, pozsonyi.

1529.

A nyári félévben Teiteleben rektorsága alatt.

Henkelbich János, magyar, sept. 6.

Salei (némelyek szerint: Sztáray) Mihály, Magyarországból, septemb. 7.

íróink általában vélték, hanem Baumheckel György Besztercebányáról; továbbá, hogy Dévay előtt a született magyar reformátorok közül csak Stáray jö elő, Gál-szécsi István pedig nem előtte, mint sokan vélték, hanem utána tűnik fel.

1529/30.

1529. október 18-dikától május 1-ső napjáig Postomius Torganus rektorsága alatt:

Dévay Biró Mátyás, decemb. 3. magyar.¹⁾

Jánosi Gergely, debreceni, magyar, decemb. 3.

Most már a Dévayt követők közül, csak azon neveket jegyzem ki a legközelebbi néhány évről, melyek egy vagy más tekintetben történelmi nevezetességgel bírnak:

1530/1. Stöckel Lénart, bártfai.

Körösi Csuda Demeter.

Ozorai Imre.

Turi Lukács.

1531. Farkas András, esztergami.

1532. Gálszécsi István.

1534. Sylvester János.

1536. Boldi Sebestyén.

1539. Gyalui Zsigmond.

1540. Vizaknay Gergely.

1541/2. Batizi András. stb. stb.

Valamint a wittenbergi egyetem nagy hírét és emelkedését nem csak azon körülmény szülte, hogy ott, a tudományok különböző ágaiban kitünő tanárok működtek, hanem általában és főként az, mert ott lobogott legnagyobb fénynyel és erővel a reformáció fátyla: épen így azon ifjakat és férfiakat is, kik Magyarországból és másunnan oda sereglének, bizonynyal nem csak általában a tudományszomj, hanem a reformációnak keblökben már meggyúlt szikrája indította és vezette Wittenberg felé. Ők nem csupán észlelni, kételkedve vizsgálni és egészen ösmeretlen tant tanulni, hanem sokkal inkább csak megerősülni és felfegyverkezni mentek Wittenbergbe.

Ezen állítás biztos és igaz voltáról, csak a Dévay Witten-

¹⁾ Dévay az eredeti anyakönyvben, melyet egykor Hálában közvetlenül szemléltem s használtam, ekként van beírva: Matthias Biro de Way 3. Decem. Hung. Mind Dévay nevénél, mind másutt onnan származik hiba, mert az egyetemi közany. könyvbe, a tanulók nem magok írták be neveiket, hanem a rektorok vagy tanárok sorozatából irnokok írták be, és pedig több ponton diktálás után. Innen van, hogy a német fül nem mindenkor tisztán fogta fel, s a német toll hibásan jegyezte be az eredeti magyar hangzású neveket.

bergbe menetele előtt felmerült történelmi tények is kétségenkívül meggyőzhetnek bennünket. Ugyanis

1517. oktob. 31. kiszögzé Luther a templomajtóra a híres 95 tételt; 1520. június s augusztusban keltek a német nemességhez intézett, s a babilloni fogságról szóló iratai, mindkettő határozottan s teljes elszántsággal Róma ellen; 1520. december 10. megégeti Luther a pápai bullát és a jus canonicumot, nyilván ünnepélyesen; 1529. apríl 10. már hangzik az ünnepélyes protestáló szózat a spirai gyűlésen, s még korábban, a reformáció több helyeken, de különösen a szász földön tetteleg életbeléptetve vala. Mindezen tények nem is maradtak válasz nélkül a másik tábor részéről; mert 1520. június 16. már megdördül a pápai átok Luther ellen; 1521. május 26. a wormszi gyűlés kemény ítéletet s jószágvesztési büntetést mond Luther követői ellen; 1524-ben aug. 15. Szalkai László esztergomi érsek, hivatkozva a pápa amaz átkára Luthernek bárminemű követését, sőt még könyveinek olvasását is megtiltja;¹⁾ az 1523 és 1525-dik évi magyar országgyűlési végzéseket, melyek a reformációt égetéssel s fő- és jószágvesztéssel fenyegették, mindnyájan ösmerjük; — midőn pedig Ferdinánd mint megkoronázandó király Budára érkezik, mindjárt az első napon, 1527. aug. 20. kibocsátja a reformáció elleni igen kemény parancsot, s egész tariffáját közli az eretneki bűnöknek és büntetéseknek,²⁾ még előbb, t. i. 1524-ben s később is 1539 és 1548-ban megtiltotta a birodalmabeli ifjaknak a wittenbergi egyetem látogatását.³⁾ A Dévayt vizsgáló bécsi püspök Fabernek is legelső vádjá az, „hogy Dévay Wittenbergben volt, a

¹⁾ Schmitth. Episcopi Agrienses. Tom. II. Tyrnaviae 1768. 227—230. Az oklevél kelt Budán, in festo assumptionis gloriosissimae virginis Mariae; a mi épen augusztus 15-dike.

Már fentebb kellett volna megjegyeznem azt, hogy én az olvasó könnyebb-ségére, és a történelmi egybevetések nagyobb biztossága és világossága végett, a forrásokban előforduló, ünnepek szerénti régi időjelölést, mindenütt a mai időszám-lálás szerént, vagy e szerént is, fejezem ki. Segédkönyveim e tekintetben: Weidenbach. Calendarium historico christianum medii et novi aevi. Regensburg. 1855. és Harris Nicolas. The chronology of history. New edition. London. Mindkettő igen jeles időtani segédkönyv.

²⁾ Raupach. Evangelisches Oesterreich. Hamburg. 1741. II. Beylage. 67. — Merle d'Aubigne. Geschichte der Reformation. Übers. v. Runkel. Stuttgart. 1850. IV. 39.

³⁾ Kink. Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien. 1854. I. 298. és Raupach. Id. h. II. 87.

wittenbergiek előadásait és egyházi beszédeit hallgatta, holott azok, mind a pápa, mind a császár által már el vannak kárhóztatva, s a legelvetemedettebb eretneknek tartatnak.“¹⁾ Egy szóval: Dévay Wittenbergbe menetelekor már, a szakadás és ellentét a leghatározottabb volt Róma és Wittenberg között; és ezt, miként minden tanult ember, úgy Dévay is bizonynyal jól tudta, s midőn mégis, a tiltó rendeletek ellenére a wittenbergi egyetembe lépett: a reformáció iránti hajlamáról, sőt ahoz való csatlakozásáról, s a római katolika egyház kebeléből való kilépéséről tetteleg tett bizonyosságot.

Történetíróink közül többen azt állítják, hogy Dévay Wittenbergben Luther előtt igen nagy kedvességben volt, sőt hogy Luther-nél volt mind szállása, mind élelme.²⁾ Ezen állítás ellen kénytelenek vagyunk kétséget támasztani, nemcsak annyiban, a mennyiben ennek semmi egykorú vagy közeli adat alapúl nem szolgál, elannyira, hogy az ezt közlő írók is, forrásra hivatkozni nem képesek; hanem annyiban is, a mennyiben ama vélemény ellenkezni látszik a körülményekkel. Bizonyos dolog ugyanis, hogy Dévay a német nyelvet nem beszélte, sőt nem is értette; ő ezt maga határozottan nyilvánítja Faber bécsi püspök előtt;³⁾ nagyon bajos tehát feltenni azt, hogy Luther házában s családjá körében oly ember tartózkodhatott volna, ki a család nyelvét sem beszélni, sem érteni képes nem vala. Dévay egész életfolyamán továbbá, semmi nyomain nem tűnnek fel a Lutherrel való ily közeli egybeköttetésnek; számos bizonyági vannak ellenben Melanchthonnal való szoros viszonyának, és igen bizodalmas személyes ösmeretségének. Igen bajos továbbá feltenni, hogyha Dévay Luthernek oly kitünő pártfogásában és szeretetében részesült volna: ezt elhallgatta volna Luther akkor, midőn 1544-ben, némely magyarországi ágostai hitvallásu lelkészeknek válaszolva, Dévay zwinglianismusa felett csudálkozását s megbotránykozását nyilvánítja; de legkisebb személyes viszonyt is fel nem említve,

¹⁾ „Primum obiect, — quod Wittenbergae fuit, et wittenbergensium conciones et praedicationes audivit, qui autoritate Pontificis et Caesaris condemnati sunt, proque haereticis deploratissimis habiti.“ Dévay saját műveiben.

²⁾ Ribini. Memorabilia aug. conf. in Hungaria. 1787. I. 30. Buday Ezsaiás. Magyarország historiája. 3-dik kiadás. Pest. 1833. II. 74. és mások.

³⁾ „Primum inficiari non potui, quamquam ex eorum praedicationibus, cum germanice nesciam, dixerim, me nihil profecisse.“ Feleli maga Dévay, az imént közlött ellenvetésre.

csupán ennyit mond : „pedig Dévay nálunk, igen jó hirben áll.“¹⁾ Mindaddig tehát, míg amaz állítmányra nézve biztos alapot nem találhatunk : annak a valódi történelem mezején helyt adni nincs okunk.

Dévay wittenbergi pályája egy, vagy legfeljebb másfél évnél tovább semmiesetre sem terjedt.²⁾ 1529. decemb. 3. iratott be, s már 1531. tavaszán Budán, ugyanazon év őszén pedig Kassán működött, sőt innen, november elején már fogságra hurcoltatott; — a mint mindezek, az alábbi közleményekben, magokból a forrásokból előadva lesznek.

IV.

A magyarországi reformáció küzdelmei Dévay reformátori fellépése előtt.

1518—1530.

A magyar nemzetnek, hitem szerint nem kevés dicsőségére válik az, hogy mindazon történeti értékű nagyobbszerű eszmék és mozzanatok, melyek valamely nemesebb célokért, eszményekért

¹⁾ Ribini. Id. h. I. 60.

²⁾ Merőben hibázik tehát Engelhardt. *Leben des Matthias Devay des Reformators von Ungarn.* Bielefeld. 1861. 45-dik lap, midőn Dévayról azt mondja, hogy hét évig volt Wittenbergben, — mint szintén Fliedner is. *Die evang. Märtyrer Ungarns und Siebenbürgens.* Kaiserswerth. 1858. 12. l., hol Dévaynak több évi wittenbergi tartózkodásáról szól. Beleesnek ezen hibába több hazai írók is. Hogy a forrásokra nem támaszkodó, s a történelmi hézagokat egyéni sejtelmekkel és képzelmeikkel kedélyesen, néha komoly arccal betöltő történetírás hová szokott tántorodni : annak egy példáját találjuk, a különben tiszteletreméltó lelkész Fliedner imént idézett művében, ki Dévaynak wittenbergi tanuló pályájáról, s Lutherrel való viszonyáról így ír : „Luther Márton meglátta az idegen, elhatározott ifjút, szemeiben nagy dolgokat olvasott, s házába és asztalához fogadta őt. A magyar ifjú, a német férfiuban, a maga saját, Isten kegyelmi intézménye által felvilágosított szellemét ösmerte fel, s Luther közelében igen jól érezte magát; Luther viszont, hálát adott az Istennek, hogy Dévayban a maga második énjét — sein zweites Ich, — nevelheté föl egy idegen föld számára. Ez pedig, hova tovább nagyobb mértékben szívta be az ő mesterének és barátjának, mindent meghódító, semmitől vissza nem rettenő hitbátorságát.“ — Az ilyen eljárásnak nagy mestere nálunk, saját egyháztörténelmi irodalmunk mezején Doleschall : *Die wichtigsten Schicksale, der evang. Kirche in Ungarn.* Leipzig. 1820. Ő töle vette Fliedner, a zweites Ich-et is. Sőt vannak már higgadtabb s a valódiságra inkább törekvő történetíróink is, mint pl. Sinay, Buday, Tóth Ferenc, kik a fentebb megrótt hibába, már kisebb mértékben ugyan, de gyakorta beleesnek.

küzdvé, az idők folyamán feltűntenek, a magyar keblekben rendszerént erős viszhangra találtak. Ha csupán a vallásos élet mezejére tekintünk is: waldensek, hussiták, confessióktól független szabad protestánsok, lutheránok, kalvinisták, unitáriusok, anabaptisták, szombatosok stb. tűntek fel, nemcsak, de vívták a szellem harcát e haza földén, most kisebb majd nagyobb önállósággal és szerencsével. Ám dicsekedjenek némely népek a magok khinai falaival, melyekkel az eszmék szabad légjárását maguktól elzárták: a magyar, megfogyva bár a harcokban, de meg nem törve, önérzettel áll meg a világsszellem ítélőszéke előtt, mert erejéhez képest mindig hű bajnoka vala a lelki szabadságnak, s az emberiség minden nemesebb érdekeinek.

Ezen szempontból tekintem én a magyarországi reformációt; s annak létrejövetelét, temérdek nehéz küzdelmek közötti célhoz jutását, nemzetünk egyik kitünő dicsőségének tartom.

A józan történetírás nem csak cáfolatra, de figyelemre sem méltatja már ma azon nézetet, hogy a reformációt hazánkba a mohácsi vész, a török uralom, a főurak papi javakra való vágyakozása, s más eféle okok hozták volna be. A ki nem tudja azt, hogy a XV-dik század folyamán, s a XVI-dik elején felsőbb és alsóbb rendű papok, tudósok és fejedelmek mélyen és őszintén érzették az egyház reformáltatásának szükségét; a ki nem tudja azt, hogy a XV-ik század végén új életre ébredt humanisticus tanulmányok és ösmerek, miként szélesbíték és tisztíták az emberi elme látkörét, s miként ébreszték és erősíték szabadságra való törekvését; a ki el nem ösmeri azt, hogy a vallásos élet mezején az Istennel való békességet és benső nyugalmat kereső kebleket, a néhány forintot megvásárolt bűnbocsátó levél ki nem elégíthette; a ki tagadja a római katolikus papi rendnek tudományos és erkölcsi tekintetben való nagy súlyedtségét a reformáció előtti időkben; egy szóval: a ki el nem ösmeri, hogy a reformáció forrásai mindezen körülményekben, s általában az emberi léleknek szabadságra és benső nyugalomra való törekvésében keresendő: az nem érdemli, hogy vele komolyan szóba álljunk.

Mindezen tényezők kisebb nagyobb mértékben közreműködtek hazánkban is a reformáció létrehozásában. Nem volt tehát ez pusztá utánzás, hanem önálló törekvés, egy cél egy oly egyházi állapot felé, a melynek ohajtása egyiránt élt őseink szívében is. Lu-

ther, Zwingli és más reformátorok, csak jeladók valának azon harc-hoz, melyre a népek már készséggel, bátorsággal és fegyverekkel birtak, s melynek mezején Wickleff, Huss és mások nemes emléke-zete állott előttök.

A mi különösen magát a népet, vagyis a társadalom egyetemét illeti : ezt úgy látszik, hogy miként másutt úgy hazánkban is, az egyházi életnek, s főként az ezt vezérlő és kormányzó papságnak nagy elhanyaglása, kiváltképen indította a reformáció elfogadására. Folyvást élt ugyanis a tömegekben bizonyos ösztön, mely szerént valamely intézmény vagy állapot becsét és értékét, annak gyakor-lati eredményeiből, s különösen képviselőinek s fentartóinak jelle-méből ítéli meg.

Hogy pedig a magyarországi római katolikus papság, mily súlyedettségben vala a reformáció előtti időkben : erre nézve, hogy felekezeti pártérdekkel semmi szín alatt ne vádoltathassam, az ere-detiségről önként lemondok, s hazánk egyik köztekintélyű történet-írójának, ki e mellett, a római katolikus papi rendnek is egyik kitünő tagja, ide vonatkozó rajzát veszem által a következőkben :

„Még súlyesztöbben hatottak az egyházra en nek ma g á -
n a k h i b á i s h i á n y a i, az egyházi kormányban eláradt rendet-lenségek, visszaélések, a fegyelem ziláltsága, a p a p s á g m e g -
r o m l o t t e r k ö l c s i s é g e. — A kormány és a világi urak által gyakorlott kegyuri jog, melylyel, kivált emezek által nem ritkán kereskedés üzetett, sok esetben nem a legalkalmasabb, hanem a javadalomért legtöbbet ígérő egyéneket, vagy a tudatlan, világias szellemű, romlott erkölcsű rokonokat helyezte az egyház s a nép kormányára. A püspökök nagy része a világi urakkal fényben, pa-zarlásban, világi kedvtöltésekben vetélkedve kéjelgett, s hogy azo-
kat költséggel győzze, kincsszerzésben fáradozott. Voltak, kik keres-
kedést, mások, kik zsidókkal öszveszövetkezve, uzsorát üztek ; amavval egyebek közt Zsigmond pécsi, emevvel Várday Pál egri püspököt, sőt magát Szálkán érseket is vádolják emlékeink. Mások az alrendű papságot annyira zsarolták, hogy ezt az ország rendei-nek kelle védelem alá fogadniok.“

„Az alpapság nem volt jobb főnökeinél. A zsinatok rendeletei tanúskodnak, miképen a lelkészek erkölcei általában véve nem olyanok voltak, hogy a népnek példányúl szolgálhattak volna a keresztyéni életre. Nagyobb részök tudatlan, világi üzletekbe me-

rúlt, s a népet, mely iskolák szükében vagy teljes hiányában, egyedül egyházi tanításból okulhatott volna, elhanyagolá. Mindennek természetes következménye lön, hogy a nép értelmét a szent tanok fel nem derítheték, szívét mélyebb erkölcsi érzet át nem melegítheték; a vallás maga, a jobbára tudatlan vagy hanyag pásztorok által vezetett népben elveszté uralmát a lelkek felett, jelentősökben fel nem fogott, nem értett, külső, érzéki szertartások gépies gyakorlatává süllyedt.¹⁾

Ily értelemben nyilatkozik ezen korbeli állapotokról Toldy is, midőn beösméri a többek közt, hogy a főpapok „az állam és saját világi ügyeik által igénybe véve, az egyház gondjait elhanyagolták; a birtokos szerzetek, s a világi alpapság fenytéke tágulásnak indult; amazoké mert gazdagok voltak, ezé mert szegény; egyszersmind a lelkészet is ennek elerkölcstelenülése és tudatlansága miatt alászállott; s e bajokat sem a törvényhozásnak foganat nélkül maradt rendeletei, sem Mátyás intézkedései, melyek leginkább az isteni tisztelet fényét célozták; a sok új templom, bucsú és zsinatok végzései gyökeresen meg nem orvosolhatták, mivel mindezek nem annyira lelki oktatásra, mint külsőségekre vonatkoztak.”²⁾

Lehet e már most képzelni, hogy bármely művelt, avagy a csak még egészen minden tekintetben el nem süllyedt lélek is, kívánhatta volna az ily állapotok folytonos fentartását, s ne tekintette volna ezt egyik leghatalmasabb indoknak a reformációra? Azonban e helyzet, a dolgok természete szerént, nem csak egyik indoka vala a reformatiónak, hanem innen származott annak legnagyobb üldöztetése, legkeservesebb szenvedése is. A lerajzolt jellemű papság, s különösen a főpapok ugyanis, épen oly elszántsággal törekedtek a reformáció gyökere-s kiirtására hazánkban, mint egykor a papi fejedelmek Jézus élete ellen. Nincs iszonyúbb harag, bosszu és dühösség, mint az erkölcstelenségé, tudatlanságé és kevélységé, az őket megtámadó s végenyészettel fenyegető szabadság és műveltség ellen.

A hazai reformáció küzdelmeit a kitűzött időből rajzolni akarván, le kell mondanunk azon reményről, hogy valami egész, valami kimerítő történelmi rajzot adhassunk. E célra még nem birunk az

¹⁾ Hatvani Mihály. Rajzok a magyar történelemből. Pest. 1859. 8—9.

²⁾ Toldy Fer. A magyar nemzeti irodalom története. 2-dik kiadás. Pest. 1852. 8.

adatok szükséges bővségével, s épen ezért én is nem azt ígérem hogy teljes történelmét, hanem csak azt, hogy küzdelmeit fogom röviden előadni a hazai reformációnak Dévay fellépéseig. Tiltó ke-
mény rendeletek, vérszomjas írtó törvények, vérnyomok és tűzhal-
mok hamvai azok, melyek itt a történetíró és nyomozót vezetik.

A már említett Szerémy György, ki a reformáció korában s a
fejedelmek közelében élt, a maga emlékiratában határozottan állítja,
hogy a reformáció már 1518-ban nem csak iratokban terjesztetett
hazánkban, de különösen Budán az udvari emberek, vagy mester-
emberek által már nyilván hirdettetett; s noha a nádor, a reformá-
ciónak három, Werbőci István pedig a maga birtokán nyolc hívét
égettetett meg: mindazonáltal mégis napról napra nagyobb erővel
terjedt az új tan.¹⁾

¹⁾ Szerémi. Id. h. 76. „Et iterum eodem anno Lutteriana ad Hungariam des-
cenderat per scribas seminando et per curiales, qui jam publice publicabant Bude.
fPalatinus tres fecit comburere. Inde Stephanus Werbwei in possessione sua octo urere
preceperat; — et tamen in dies melius crescebat.“ — Szerémy az ezen sorokba
oglatott történetek idejét évszámmal közvetlenül nem határozza meg; miután azon-
ban a megelőző pontokban nyilván kiteszi az 1518-t, s miután a nyomban követke-
zőkben 1519-dik évi tavaszi eseményekről, nevezetesen azon rákosi gyűlésről szól,
melyben a felett veszekedtek a főurak, vajjon helytartója legyen-e az országnak a
király kiskorúsága alatt, pl. Zápolya, vagy pedig nádor tétessék, az 1519. február
elején meghalt Perényi Imre helyébe, s csakugyan ez utóbbi értelemben lőn a
dolog eldöntve, nádorrá tétetvén Bátori István: — mindezekből tehát biztosan kö-
vetkeztethetjük, hogy a Szerémy által említett események vagy 1518 végén, vagy
1519 elején történtek, s a protestánsokat égető nádor vagy Perényi Imre, vagy
Báthori István vala. Werbőci István jellemzése s a hazai reformáció történetének
minél tisztább felderítése végett, szabad legyen megemlítenem a következő, eddig-
elé nem méltányolt, sőt igen szűk körben ismert adatot. Werbőci, Lajos királyunk-
nak követe vala a Luthert és a protestánsokot elkarhóztató wormsai birodalmi
gyűlésen 1521, s maga írja, hogy felette megbotránkozván kiindulásakor a Luther
felőli hireken, s azon még inkább, hogy annak több tekintélyes követői valának:
tudakozódott, hogy nincs-e valami tudós bajnoka a rom. katolikus egyház ügyének
s hatalmas cáfolója Luthernek. Ilyenül találván fel Ambrosius szerzetest: annak
*Apologia pro veritate catholicae et apostolicae fidei ac
doctrinae adversus impia ac valde pestifera Martini Lu-
theri dogmata* — című művét maga ő, t. i. Werbőci újból kinyomatta, s a
II. Lajos királyhoz intézett ajánló levelében a reformáció elleni szenvedélyes kif-
kadásai után többek közt ezt mondja: „Ezt a drága könyvet tehát, mely eszközlé-
semre a te neved alatt újból kinyomatott, Felségednek elküldöm, főként azért, mert
Benned, noha még ifjú vagy, a hitünk melletti buzgalom igen erősen ég; legyen
reá nagy gondja Felségednek, mint egy. derék királyhoz illik, hogy országod, mely

Nincs okunk megütközni azon, hogy a reformáció hívei, már 1518-ban megégettettek hazánkban, holott az ezt parancsoló 1523-diki s 1525-diki országgyűlési sajátlagos végzések még létre nem jöttek; — mert létezett Mátyás I-ső decretuma, II-dik cikkének 13-dik §-a 1462-ről, s Ulászló II-dik decretuma IV-dik cikkének 12-ik §-a 1495-ről, melyek az eretnekséget a hűtlenség bűnének büntetésével, tehát fő- és jószágvesztéssel sújtják; léteztek továbbá a jus canonicum s a római jog ide vonatkozó pontjai, s őseink, már a hussiták korában gyakorlatában lehettek az eretnekegetéseknek.

Gondosabb történetíróink szerint már 1519 ben kezdett hatalmas lendületet venni az erdélyi szászok között a reformáció, s királyi és főpapi kemény rendeletek ellenére, néhány év alatt oly mély gyökeret vert, hogy 1525 őszén már az egész szász népegyetem, hivatalos ünnepélyességgel a reformációhoz csatlakozottnak mondható;¹⁾ — pedig II-dik Lajos királyunk, még Frídrik szász választó fejedelemhez is, — kinek pártfogásába az erdélyi szászok bizni mondatának, irt ez ügyben, felszólítván őt, hogy más fejedelem országában zavarokat ne támaszson; de a ki igen bölcsen azt válaszolta, hogy ő épen nem eretnekségeket pártfogol.“²⁾ De az erdélyi szászok, különben nagyérdekű mozgalmainak bővebb rajzoló-lása, célunkhoz szorosan nem tartozik, mert Dévaynk kiválólag magyarországi és magyar reformátor vala.

Szakmáry György esztergomi érsek, mindjárt hivatala kezdetén 1521, az egész magyar királyság főbb helyein templomi szószékekből hirdettette ki a luther tudományának kárhoztatását, kétségen kívül a pápa 1520. június 15-diki s 1521 január 3-diki e tárgyú bullái következtetésében, melyek ünnepélyes kihirdetés végett mindenlőve szét küldetének.³⁾

De mindez semmit nem használhatott a reformáció ellenében,

sok századok óta a legkeresztényibb, végre a lutherán ragály által, a mi távol legyen, — meg ne rontassék. Felségednek teljes erővel azon kell lennie, hogy ezen igen kegyetlen dögvész, közreműködésed mellett az egész országból teljesen kiűzetessék, túl még a sarmatákon is. Bécs. Márc. 2. 1521.“ — Gróf Kemény József. Történelmi és irodalmi kalászkok. Pest. 1861. 105—106.

¹⁾ Teutsch, a Herzog által kiadott prot. theologiai s egyházi Real-Encyclopaediában. Gotha. 1861. 133—135 füz. Siebenbürgen akkben.

²⁾ Schmitth. Archiepiscopi strigonienses. Pars II. Edit. alt. Tyrnaviae. 1758. 33.

³⁾ Ugyanott 33.

mert az különösen Budán, az ottani polgárság és főiskola kebelében már nyilvánosan oly nagy erőt vett, hogy midőn amaz europai hírű, csaknem a rajongásig buzgó és tevékeny reformátor Speratus Pál, Bécsben a szent István templomában 1522. január 12-dikén a papi fogadások s különösen a nőtlenység ellen egy hatalmas reformatori beszédet tartott, s e miatt onnan tüstént excommunicáltatva, menekülni kényszerült: rögtön a budai tanács által hivatott meg lelkészül, s ő e meghívást elfogadva, reformatori pályáját, noha kevés ideig, a nevezett évben csakugyan Budán folytatá.¹⁾ Ez időben, sőt valószínűen már egy pár évvel előbb, határozottan reformatori szellemen és nyilvánosan működtek Budán Grynaeus Simon és Vitus Winshemius az ottani főiskolának derék tanárai. Grynaeus Melancthonnak a pforzheimi iskolában tanuló társa, s gyermekkorától kezdve egyik legkedvesebb barátja vala, s bizonyosan nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ezen viszony lehetett egyik szülője a budai s általában a magyarországi reformáció legelső lendületének. Grynaeus, bécsi magistersége s tanári foglalkozása után jött Budára, s itt a hellen nyelv tanára, iskolaigazgató s Mátyás világhírű könyvtárának őre vala. Nyilvános reformatori működéseért, a dominicanus szerzetesek által bevádoltatva, Ország János váci püspök eszközzésére fogságba vettetett, de a honnan nemsokára némely főurak s nők közbenjárására kiszabadulván, reformátor társaival Winshemmel és Cordatussal együtt hazánkba kibujdosni kényszerült.¹⁾ Grynaeus 1524 — 1529. heidelbergi, 1529 — 1541, azaz haláláig baseli, Winshem még egy pár évtizeddel is ezután wittenbergi tanár, Cordatus pedig lelkész volt a német földön.⁹⁾

Hogy mily nagy erőt vehetett hazánkban a reformáció ez időtájban már, nyilván mutatják az 1523-dik s az 1525-dik évi, ide vonatkozó országgyűlési végzések, melyek bizonyosan nem jöttek ok nélkül a világra. Az 1523-diki ápril 23-diki budai országgyűlés, a maga 54-dik cikkében felhívja a fejedelmet, hogy „Ő Felsége, mint katho-

¹⁾ Raupach. Id. h. II. 8, 10. Herzog. Id. h. Speratus neve alatt.

²⁾ Grynaeus és társai sorsát lásd a többek közt: Wesspremi. Succincta medicorum hungariae. . . biographia. Tom. IV. Viennae. 1787. 308. 309. — Timon. Epitome chronologica rerum hungaricarum. Claudiopoli. 1764. 115. — Basler Taschenbuch auf das Jahr 1853. Herausgeg. v. Screuber. 1—45., hol Grynaeus életrajza közölve van.

³⁾ Gesch. der evang. Kirche in Ungarn. Eingel. v. Merle d'Aubigne. Berlin. 1854. 39.

likus fejedelem, minden lutheránusokat, s azok pártfogóit és követőit, mint nyilvános eretnekeket s a szentséges szűz Mária ellenségeit halállal és minden javaik elvesztésével büntesse.¹⁾ Az 1525 ki, szeptember 8-diki rákosi országgyűlés, IV-dik t. cikkének 4-dik §-ban határozottan parancsoltatik, hogy „minden lutheránusok irtassanak ki az országból s bárhol találtatnak, nem csak egyházi, de világi személyek által is szabadon megfogattassanak, s égettessenek meg.”²⁾ E két törvénycikknek nem csak tartalma, de időbeni közelsége, a másodiknak nagy ingerültsége, s világosan magára hazánkra vonatkozása, mint szintén azon körülmény is, miszerint itt, az eretnekség elleni fellépés joga, a jus canonicumtól eltérőleg, nem csak az egyházi, de a világi személyeknek is megadatik, s voltaképen az egész ország a reformáció ellen felzudítottatik, — mindezek mondom, — világosan mutatják, hogy ezen korban már nagy erőt vőn hazánkban a reformáció.

Hazai történetíróink, mindnyájan azt szokták állítani, hogy ama vérszomjazó s égetést parancsoló végzések vagy senkin, vagy legfeljebb egy vagy két egyénen hajtattak végre.³⁾ Ezen vélemény a történelmi igazsággal egészen ellenkezik, mert nem csak nyomok, de kétségtelen tények bizonyítják, hogy ama végzések többeken végrehajtottak.

Nem is említve a Szerémy által felhozott áldozatokat, kik a reformáció kezdetére esnek, csak a következő tényeket jegyezzük meg: 1524-ben György budai könyváros, az általa árult reformátori könyvekkel együtt elevenen megégettetett.⁴⁾ Az 1526-dik év

¹⁾ „Omnes Lutheranos et illorum fautores, et factioni ipsi adhaerentes, tanquam publicos haereticos, hostesque sacratissimae virginis Mariae, poena capitis, et ablatione omnium bonorum suorum, Majestas Regia, veluti catholicus princeps, punire dignetur.”

²⁾ „Lutherani etiam omnes de regno extirpentur; et ubicunque reperti fuerint, non solum per ecclesiasticas verum etiam per saeculares personas libere capiantur et comburantur.”

³⁾ Buday Ezs. Id. h. 62. „Hogy mindazáltal valakin véghez vivődött volna ez a büntetés: nem olvassuk.” stb. stb. Timon jezsuita pedig, id. h. 116. az 1525. év alatt, a magyarországi első protestánsokról szólván, azt szereti és meri állítani: „sed nemo manus iis injectit, nec rogam extruxit.”

⁴⁾ Ezt a könyvárust némely külföldi történetírók Rüm vagy Räm Györgynek nevezik, de hibásan, mert ez már ekkor nem élt. A mi megégetett budai könyvárosunkról Soterius György ezt jegyezte fel: Georgius Grynaeus germanus, qui ob-tenta prius regis licentia, civis et bibliopola budensis factus erat, una cum libris

tavaszan, a magyar felsővidéki bányavárosok, s azok vidékének lakosai, már tömegesen a reformáció hívei valának, s történt, hogy a nevezett időben, munkabérök megtagadása s ki nem adatása miatt, a királyi kamarai tisztviselők ellen is feltámadtak; ezen támadásnak lecsendesítésére, s a reformáció teljes elnyomása és kiirtása végett is, Werbőci István, ekkor kevés időre nádor, s Raskay Gáspár temesi gróf küldetének ki, a kik is a főbb vezetőket kivégeztették vagy számkivetették, az elmenekülteket a hűtlenség örök büntetésével, s minden javaik elvesztésével sújtották, s a népet a reformációról való lemondásra, s a római katolikus lelkészek visszafogadására kényszerítették.¹⁾ — Nicolai Filep libetbányai pap és az odavaló iskolatanító Gregori 1527 augusztusban, a reformáció iránti hűségök miatt törvényszékieleg megégettettek.²⁾ És, hogy ezen idő-

suis sat copiosis, haudque exigui valoris, venum expositis, Budae in foro publico flammis injectus misere periit, incusatus a monachis, quod magistri nostri Lutheri libellos dispergeret.“ Én, ezen mult századi, kézirati jegyzés alapján nem merem eldönteni György könyvárus vezetéki nevét, mert nagyon valószínűnek tartom, hogy Soterius, Grynaeuussal a tanárral téveszthette őt össze. Egyébiránt, hogy György budai könyvárus csakugyan égettetett meg, bármi lett légyen az ő vezetéki neve, azt világosan írja Luther 1524-ben a bremaiakhoz: „Casparus Tauberus Viennae Pannoniae igne absumtus; item Georgius bibliopola quem vita spoliavit Ungaria.“ Seckendorf, hist. lutheran.: „Budae in Hungaria bibliopolam quemdam unacum libris exustum refert Lutherus.“ stb. Lásd ezekre nézve: Kemény, id. h. 44—45, forrásokra támaszkodva; — és egyebek mellett: Wallaszky, Conspect. reipublicae liter. in Hungaria. Budae. 1808. 186, 187.

¹⁾ Katona Steph. Historia critica regum hungariae. Tom. XIX. Budae. 1793. 579—588, hol magának Werbőcynak ezen egész ügy lefolyásáról jelentést tevő oklevele egész terjedelemben közölve van. Én erre támaszkodtam egyedül, noha jól tudom, hogy meg kellene hallgatni a másik, azaz a protestáns félt is; de ez oldalról, tudommal egykorú forrás nem létezik. Azon tudósítások pedig, melyeket ez ügyről későbbi történetíróink, úgy látszik, csak pusztá hagyomány után közlenek, az alapos történelmi bírálat előtt meg nem állhatnak, vagy legalább forrásként semmi esetre sem tekinthetők. Egyébiránt a Werbőcy tudósításából is kétségenkívül láthatjuk a reformáció elleni vérengző dühöngést.

²⁾ Ribini, id. h.¹ 19, 20; Burius s ez ismét Stöckel nyomain. Mindezek a libetbányai esetet öszvefogalják a többi bányavárosok fentebbi esetével, s az időt 1527. augusztus órá teszik, és mint magyar királyt Zápolyát szerepeltetik; holott a Werbőci jelentése kél 1526. in profesto beatorum Tiburcii et Valeriani, tehát apríl 13-dikán, s így a mohácsi vész és Zápolya királyi szereplése előtt. Azonban, miután Stöckelnek, mint egykorúnak előadásán, — ha ugyan azt jól fogta fel Burius, — nem kételkedhetünk, s miután az, mint látszik, csak a libetbányai esetre vonatkozik: ennél fogva e két esetet nem kell összezavarnunk, hanem elkülönítenünk, mint én is tettem; s ezáltal a zavar és ellenkezés jó részben megszűnik.

ben még több kivégeztetésnek is kellett lenni hazánkban, bizvást következtethetjük mind Luthernek 1526. december 1-ső napján kelt s Mária királynéhoz, II-dik Lajos özvegyéhez intézett ajánló leveléből, melyben azt mondja, hogy már „néhányak ártatlan vére kiontatott a reformációért Magyarországon, s iszonyúan dühöngöttek itt az Isten igazsága ellen;“¹⁾ — mind a reformációval közel, sőt egykorú Bornemisza Péternek a hazai reformáció küzdelmeire célzó ezen nyilatkozatából: „A mint példa nekünk is mindazok, kik Váradon, Budán, Esztergomban és egyéb helyeken, égetéssel, tömlöcözéssel akarják vala eloltani a Jézus Krisztusnak drága szent igéjét.“²⁾ stb.

Mindezek pedig történtek és történhetek nem csupán ama két országos törvény alapján, hanem későbbben, I. Ferdinánd és Zápolya János királyok saját különleges parancsai következtében is.

I. Ferdinánd, 1527. augusztus hó 20-dikán, tehát azon a napon, melyen a magyar királyi méltóság átvétele s leendő megkoronáztatása végett Budára érkezett, egy igen terjedelmes, kimerítő rendeletet bocsátott ki hazánk fővárosából, a melyben Luther, Carlstad, Zwingli, Oecolampad s bármely más reformátorok bármi szin alatti követését, egyszóval : a római katholika egyháztól való bárminemű elszakadást, vagy azzal való ellenkezést, kemény büntetésekkel fenyeget. Elszámolja néhány pontban az eretnokség némely bűneit és azok büntetéseit is, mint pl.

A kik az örökké tiszta királynőt szüz Máriát megvetik, gyalázzák, s felőle azt mondják, vélik, írják vagy prédikálják, hogy ő csak olyan nő, mint bármely földi nő, hogy ő halált érdemlő bűnös, s Istennek nem szülője, s hogy ő az égbe nem ment : az ilyenek vagy efélék bűneikhez képest testi büntetéssel, halállal, vagy jószágvesztéssel büntetessenek.

A kik az Isten anyját, Máriát, apostolokat, evangyelistákat, vértanúkat s Istennek más kedves szentjeit s azoknak érdemét,

¹⁾ „... dass sie — t. i. a püspökök — auch Etlicher unschuldig Blut haben vergiessen lassen, und graulich wider die Wahrheit Gottes getobet.“ A 37, 62, 94, 109. vigasztaló zsoltárok magyarázatához tett ajánló levelében, melyet latin fordításba Kollár után (Libellus singularis de originibus etc. Vindob. 1774) Ribini és Weszprmi is közöltek töredékesen.

²⁾ Másik része az evangyéliumokból és az epistólokból való tanúságoknak. Költ Semptől 1574. 183. lev.

közbenjárását, és bizonyos csudatégeit megvetik, elmellőzik, gyalázzák: fogsággal, számkivetéssel a körülményekhez képest másként büntetessenek.

A ki a keresztséget, misét és az utolsó kenetet, a hagyományos szokástól eltérőleg szolgáltatja ki: annak büntetése fogság, számkivetés vagy újitásaihoz képest más.

A kik eretneki módon, az urvacsorájában — mint ők nevezik, — akként részesülnek, hogy egymásnak kenyeret és bort adnak: azok testi büntetéssel, halállal s jószágvesztéssel büntetessenek; azon házak pedig, hol az ily bűn elkövetetik, elkoboztassanak vagy földig lerontassanak.

Hol a keresztlőkövek, oltárok és sákramentomtartók leronattak: egy hónap alatt visszaállíttassanak: a kik ezt nem teszik minden szabadságaikat elvesztik.

A kik a keresztyén egyház rendtartása szerint áldozó papokká, fel nem szenteltettek, s mégis a szentséges sákramentomot megszentelni merészlik: megégettessenek, vizbefojtassanak, vagy fejük vétessék.

Ki az áldozárok előtt évenként legalább egyszer meg nem gyónik: fogsággal, számkivetéssel, vagy másként büntetendő.

A mely barát vagy pap, formaruháját elvetette, fejének leborotvált részét hajjal benőni hagyta, s megházasodott: fogsággal büntetessék, saját felsőségének átadassék, s ha még eretnekségben is találatna, ahozképest fenyítettessék.

Kik Krisztus Urunk keresztfai képét, vagy a mi édes Asszonyunk s más szentek képeit szétrombolják, megégetik, vagy gyalázzák: azok bűnökhöz képest, testileg, vagy jószágvesztéssel büntetessenek.

Kik a szent böjti napokon húst esznek: annyi napon a hányon nem böjtölnek, kenyéren és vizen fogságban tartassanak.

Kik azt hiszik és védelmezik, hogy a holtak szegény lelkei javára már semmi nem történhetik: az országból kergettessenek ki.

Részletesen előadja az olyanok büntetéseit is, a kik az ily eretnekeket házokba fogadják, védelmezik és oltalmazzák stb. stb.

Ezen parancsot, a legközelebbi tiz év alatt, tehát 1537-ig karácson és husvét ünnepén, a szószeikből, az egész nép előtt minden papnak fel kellett olvasni.¹⁾

Zápolya János sem maradt hátrább Ferdinándnál a reformáció kiirtásának munkájában, mert ő is adott ki, szintazon évben jan. 21, hasonló tartalmú rendeletet.²⁾

Mindezen szárazon közlött adatokból, a melyeket még több rendbeliekkel, de már csekélyebb érdekekkel, növelhetünk volna, kétségen kívül kitűnik egyfelől az, hogy a mohácsi vész előtt már mély gyökeret vert, s ágait is messze kiterjeszté hazánkban a reformáció életfaja, s noha az üldözés folytonos viharai által zaklattatott, s a fejsze több ízben gyökerére vettetett, végképen ki még sem irtathatók, sőt az áldozatok vére és hamvai táplálták és erősíték azt: másfelől a közlött rajzból az is kétségen kívül kitűnik, hogy Dévayt nem illeti azon dicsőség, mintha az ő ajkairól zendült volna meg legelőször hazánkban a reformáció szózata, mert ő előtte már, mind hirdetői, mind követői valának annak szerteszét a hazában.

Azonban mindamellett is tagadni nem lehet, hogy a reformációnak Dévay előtti mozgalmi, noha határozottak és erőteljesek valának, inkább csak egyes vidékekre vagy községekre szorítkoztak; egyes, noha kövér esőcseppek valának még ezek, nem pedig a terhes felhőnek teljes kiomlása, mely megáraszsza a sebes patakokat és folyamokat, hogy ellenállhatatlan habjaikkal az egész haza földét megöntözzék. A Dévay előtti mozgalmakban továbbá, nem látunk egyetlenegy oly hazai reformátort sem feltűnni, ki a vértanúság teljes öntudatával és elszántságával lépett volna a maga pályájára, ki a reformáció világtörténi értékétől áthatva lett volna, ki tekintetét az egész hazára, s különösen az egész magyar fajra ve-

¹⁾ Lásd e nagy fontosságú hosszadalmas rendeletet egész terjedelemben: Raupach. Id. h. II. Beylage 60—68. Merle d'Aubigne is, Geschichte der Reformation. Übertragen v. Runkel. IV. Stuttgart. 1850. 39—40. közöl ebből, kellő méltatással egy rövid tariffát; s ennek ellenébe állítja Luther azon levelét, melyben az így szól: „Én igen ovakodó vagyok a halálos ítélet dolgában, még ott is, a hol arra ok volna, és azt semmi esetben helyben nem hagyhatom, hogy a hamis tanítók kiégeztessenek; elég őket eltávolítani.“ — „Évszázadok olta vérben fördött a római egyház — mond Merle — Luther hirdette legelőször az emberiség és a hitszabadság nagy elveit.“ stb.

²⁾ Lampe (Ember Pál) Historia ecclesiae ref. in Hungaria et Transsylvania, Trajecti ad Rhenum. 1728. 68.

tette volna, ki a reformáció harcát saját irodalmi műveivel is vívta volna; egyszóval: a ki egész lényével és mindenestől, valódi magyar reformátor lett volna.

Dévayban mindezen jellemvonások feltalálhatók, s e tekintetben méltán nevezhető ő a magyar faj Lutherének,¹⁾ Magyarország első egyetemes reformátorának.

V.

Dévay reformátori fellépése, budai prédikátorsága, első művel kassai prédikátorsága, elfogatása, s előbb bécsi, majd budai fogsága.

1531—1534.

Dévay reformátori fellépésének legelső biztos nyoma a hazában, az 1531-dik év elejére csik. Ő maga mondja ugyanis, 1535 pünköszt ünnepén, Sárváron kelt, s Bebek Imréhez írott ajánló levelében, hogy négy évvel azelőtt, midőn a király Pécsre indult, s Bebek, sőt maga Dévay is Budáról utána menendő vala, ő egyik barátjának kérttére írt egy rövid munkát hamarjában a szentek aluvásáról.²⁾ Ezen időpont, ha egyszerűen számítjuk is 1535. pünköszt-

¹⁾ Történetíróink széltire nevezik Dévayt Magyarország Lutherének, és ez, az említett szempontból, nem is alapelkülű nevezet. Némelyek azonban azt is állítják, hogy Dévay, ama névvel tiszteltetett meg, a hivatalos közokmányokban is — in actis publicis. Én ennek semmi alapját nem találtam; mert az, a mi Lampenál a 684-dik lapon áll, csak annyit mutat, hogy az erdélyi prot. egyház első küzdelmeinek egyik leírója a XVI-dik század végéről (?) Dévayról megemlíti, hogy ő kitünő ékesszólásaért, felei által magyar Luthernek tartatott. Azok között, kik Dévayról, mint magyar Lutherről emlékeznek, tudtom szerint legelső Schesaeus erdélyországi költő, ki Ruinae Pannocae című művében Lib. I. Dévayról így énekel:

Excellens etiam Devay pietate Mathias
Dicendi valuit tanta ubertate, Lutheri
Ungarici ut vulgo praeclarum nomen haberet.
Huic etiam Andream Batysi junxisse licebit.
Is verum ardenti flagrabat amore docendi,
Non aliis virtute minor, pietate vel arte.

Eder, Scriptores rerum transsilvanicarum. Tom. I. Volum. I. 53. Cibini. 1797. Schesaeus pedig 1540 körül született, s 1570 táján virágzott, 1585-ben meghalt. Lásd Edernek a Ruina-khoz tett bevezetésén kívül: Seivert. Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten. Pressburg. 1785. 359—360. sth.

²⁾ „Anno abhinc quarto, cum Rex Quinqueecclesias esset profectus, dignitas tua Budae, post suae Majestatis discessum aliquot dies egit, secutura Principem

jétől visszafelé az éveket : 1531. elejére esik ; de nem is eshetik sem előbb, sem hátrább, mert Dévay 1530-ban, legalább annak őszeig, még wittenbergi tanuló vala, 1531 őszén pedig, már Kassáról hurcoltatott Bécsbe fogságra.

1531-ben, mint közönségesen tudva van, már a muzulman fegyverek által visszaállított Zápolya János királyi udvara állott Budán. Mi lehetett azon ok és cél, a mely miatt Zápolya és környezete 1531-ben Pécsre vagy Pécsfelé ment, teljes biztossággal meg nem határozhatjuk. Ez évben fegyverszünet volt a két királyi vetélytárs között ; semmi nagyobb harci zaj vagy készüllet nem volt tapasztalható a haza határin ; de annál mélyebb aggodalom és nagyobb forrongás volt az elmékben, a nyomorult haza és nemzet sorsa felett. Épen e kérdéses év folyamán is, több rendbeli gyűlések tartattak a Dunántúli tájakon országos ügyekben.¹⁾ Ugyancsak a nevezett 1531-dik év március 6-dikáról, Babolcsáról kél Perényi Péternek, Török Bálintnak és másoknak azon levele, melyben az ország igen számos nemeseit, azon hó 19-dikére, Bélavárra (Somogy-megye, Drávapart) hívják meg, a haza sorsa feletti tanakodásra. Meg is jelentek számosan ; de tanakodásuk sikertelen volt.²⁾ Előttém úgy látszik, hogy ezen alkalom volt az, mely Zápolyát és környezetét a Pécsfelé indulásra kényszeríté, s Dévaynak ezen alkalommal tett útja lehetett az, melyen az ő hagyomány által fentartott dunavidéki reformátorsága alapul.³⁾

Dévay azonban, a nevezett utrakészülés idejéről nem csak azt jegyzi fel, hogy ő az említett kézirati művet írta volt futtában, hanem azt is, hogy ő akkor, azonközben, a maga „hivatalos tiszteben forgolódott.”⁴⁾ Ezen hivatalos tisztt ő reá nézve nem lehetett más, mint a budai prédikátorság ; a mit nem csak abból következtetünk, mert ő egész pályáján folyvást mint lelkesz tűnik fel és működik előttünk, s épen a szentek aluvásáról szóló mű irásának indokául is a hitfeleknek az ellenkezők megtámadásai elleni megerősítése

Die, quo propemodum itineri nos accingeremus, convenit me ex fratribus nostris quidam, impense a me contendens, ut non nihil de Sanctorum dormitione ei in literas mitterem. . . . Cujus precibus victus, crasse quasdam sententias illi delineavi.“

¹⁾ Hatvani Mihály, id. h. 26.

²⁾ Katona. Hist. crit. Tom. XX. 678—9. — Fessler. VI. 453.

³⁾ Tóth Fer. i. h. 29. Homályos és kétséges nyom.

⁴⁾ „Ego interim, meo tunc fungebar officio,“

említtetik;¹⁾ hanem abból is, mert a latin művei eleibe tett bevezető és ajánló szövegekben nyilván mondatik, hogy ő nem csak Kassán, de másutt is hirdette az ígét Magyarországon,²⁾ a mely kifejezés Budára, bizonyynyal a leghatályosabban utalhat. Hogy Kassa névszerént kiemeltetik, oka az, mert ottani működése szülte bécsi fogását s Faber általi üldöztetetését, melynek eleven és keserves érzete minden latin művein keresztül vonul.

Dévay Budán nem csak élőszóval hirdeté az ígét, hanem irodalmilag is előmozdítá a reformáció ügyét. Ezen időre tehetjük ugyanis azon 52 tétel írását is, melyben ő, különösen a tanszerű reformáció egész rendszerét és célját fejezi ki rövid pontokban, s mely tételeket oly célból irt, hogy azok felett eszmélkedést, sőt komoly elmélkedést támaszson, s e célt el is érte, mert ezen műve is, kézikönyv gyanánt használtatott szerteszét.³⁾

Dévay budai működése nem sokáig tartott, mert őt, még az 1531-dik év folyamán meghívta lelkészül a Ferdinánd uralma alatt álló Kassa városának tanácsa, és pedig kiválólág az igehirdetésre.⁴⁾ Dévay e meghívást elfogadta, valószínűen azért, mert boldogkői szolgálata idejéből, a közel Kassa népével és egyes embereivel vonzó személyes ismeretségben lehetett, de még inkább azért, mert egy oly reformátornak mint Dévay, célja nem az volt, hogy ő magának biztos, nyugalmas és állandó hivatalt szerezzen, hanem az, hogy a reformáció eszméit és intézményeit minél több különböző helyeken hirdesse, terjeszsze és megszilárdítsa. Az ő munkája a magvető munkája vala, ki ha elhinté egy ponton magvait, tovább lép, hogy munkáját folytassa, Istenre bizván az áldást, s neki hagyván az eredmény dicsőségét. Dévaynak egy lelkész világi boldogságára nézve, különben is igen szerény igényei valának. Ő a papok s szerzetesek kéjelgéseit keményen megtámadja, s szerénté az, a mit a lelkész a gyülekezettől fátalmai jutalmául várhat, nem több mint „victus et amictus,” élelem és öltözet.

¹⁾ „Esse quosdam Papismo deditos, qui nervis omnibus doctrinae nostrae reniterentur.“

²⁾ „... cum Devay in sua lingua Cassoviae et alibit in Hungaria evangelion annunciasset.“

³⁾ Szegedi maga mondja, hogy Dévay művei „pro Enchiridio circumferuntur.“

⁴⁾ „Me ad solam praedicandi provinciam fuisse vocatum, — ut testis est scriptus cassoviensis.“

Dévay reformátori fellépése, miként másutt, úgy Kassán is a legelszántabb és leghatározottabb vala. Művei, de különösen Faber általi vizsgáztatásának pontjai mutatják, hogy ő nem kételkedett, nem tartózkodott többé, még a fokozatos haladással sem sokat törődött, hanem az általa megösmert igazságokat teljes őszinteséggel, nyíltsággal és bátorsággal hirdeté, s a gyakorlati egyházi életnek ezen igazságokhoz képesti átidomulását erélyesen sürgette.

Ő az egyedül hitáltali megigazulást, a Krisztus közbenjárói kizárólagos méltóságát, a hívek egyetemes papságát, — a reformációnak e legfőbb egyetemes alapelveit, minden következményeikkel együtt elfogadta, hirdette, életbe léptetette; tehát a jó cselekedetekbe való bizakodást, szenteknek segítségül hívását, közbenjárását, bűnbocsátó leveleket, ereklyéket, bucsújárásokat a legkeményebben megtámadta; a papirend előjogos méltóságát, fokozatait tagadta, a gyülekezetek szabad választási jogát hirdette, az egyetemes papság elvénél fogva a tanítás, vigasztalás és sákramentom kiszolgáltatás jogát, magánkörben és szükség esetében még a nőknek is megengedte. Limbust, purgatoriumot, transsubstantiatiót, canonica órákat, fülbegyónást, s más eféléket határozottan megtámadott, végképen kiírtani szándékozott; — ünnepekről és böjtről igen szabadelvűleg nyilatkozott; az urvacsorájának két szín alatti vételét tetteg életbe léptette, s a közönséges isteni tiszteleten a nemzeti nyelvet jogaiba visszaállította.¹⁾ Ő egyedül a Krisztusra és az ő igéjére tekintett, és semmiféle földi hatalom előtt meg nem rendült és ki nem tért.

Vívta pedig Dévay a reformátori harcot nem csak magasztos erkölcsi erővel és vértanúi teljes elszántsággal, hanem kitűnő észtehetséggel, nagy tudományyal és műveltséggel is. Ő nem felületén, de mélyén jár, a legnehezebb hittani kérdéseknek, a krisztusi tanokat nem csak gyakorlati értékükben, de elvont tárgyilagosságukban is híven és erőteljesen felfogja; a szentírásban s egyházi atyák irodalmában bámulatos jártassággal bir, s még fogságában és rablancokban is képes hittani tételeit, részletes tudós idézetekkel támogatni. Valóban Dévay egészen eredeti és sokkal tudósabb fő volt, mint azt mi eddig gondoltuk vala.

Ily egyéniség, s annak ily irányú erőteljes működése, a lehető legnagyobb mértékben felköltheté, és fel is költé a római papirend

¹⁾ Mindezek Dévay műveiből, de különösen a Faber vádló kérdéseire adott feleleteiből határozottan kitűnnek.

és más hatalmasok haragját, üldözését és bosszútállását. Tapasztalta is ezt teljes mértékben Dévay. Őt ugyanis, rövid ideig tartott kassai működése közben, Szalaházy Tamás egri püspök és Ferdinánd királyi tanácsosa, 1531. november 6-dikán, a Ferdinánd pártján lévő vezérek egyikének Pekri Lajosnak huszáraival, a kormányférfiak parancsára elfogatta, elhurcoltatta és pedig oly célból, hogy Bécsbe, Ferdinándhoz küldje. A Dévayt szerető kassai magyar nép ellenszegült; nagy lázadás támadt a püspök ellen, de mindez semmitsem használt, mert Dévay csakugyan elhurcoltatott, előbb Likava várába Liptó megyébe, majd Pozsonyba, és onnan Bécsbe.¹⁾

Ugyanekkor fogatott el a nevezett püspök még két más protestáns lelkészt is a felvidékről, nev. Antalt, ki eperjesi prédikátor vala, és Bertalant, ki egykor szepesi káptalanbeli pap volt. Ezeket már Ipoltfi szepesvári kapitány által fogatta el. Bertalant azonban az eperjesiek kérésére, s későbbben Antalt is szabadon bocsátotta, úgy látszik Pozsonyból, s ez utóbbi az 1532-dik évi február hó elején tért vissza Eperjesre, de Dévayt mint emlitém Bécsbe szállíttatá.²⁾

Dévay bécsi fogsága szigorú, s mint maga megjegyzi, lelki testi gyötrelmekkel öszveköttött volt.³⁾ Több ízben vezettetett a

¹⁾ „Feria quinta ante Martini, facta est Cassoviae seditio, propter praedicationem hungarorum, qui fuit monachus profugus de claustro suo, quem Reverendissimus D. Thomas, episcopus agriensis, cancellarius regis Ferdinandi, ex mandato Regentium captum, per huszarones ipsius Ludovici Pekri, sine voluntate Cassoviensium, misit ad castrum Likava, obinde forte ipsum missurus est Regi Ferdinando, et propter hoc ortus est maximus tumultus Cassoviae, contra Episcopum.“ Conradi Sperfogel Contracti Annales Scepus. Wagnernál: *Analecta Scepus. II. 165.*

²⁾ „Item nota, quod Episcopus agriensis Thomas abduxit secum duos presbyteros de secta lutheriana existentes: Antonium, praedicationem eperjesiensem, et alterum, Bartholomeum, capellanum quondam in capitulo scepusiensi, et sunt capti in capitulo per Ipoltfi Capitaneum castri scepusiensi, jussu ut dicitur, episcopi. Quid autem cum ipsis facturus sit nescitur. Item nota: Bartholomaeum presbyterum, propter petita Dominorum de Eperjes dimisit liberum, de castro Neuhaüsel (Hradek, seu Liptó-Ujvár) Antonium vero duxit secum ad Pressburg, u n a c u m p r a e d i c a t o r e c a s s o v i e n s i. Item Antonium dimisit liberum in Pressburg, et rediit ad Eperjes circiter festum Purificationis Mariae, anno 1532.“ Ugyanott. 165—166.

³⁾ „Ego in carcere, in vinculis, timore, algore etc. et quod omnium majus est, in inferno, in ineffabili duello carnis et spiritus, diu noctuque eram, de quo deficeret tempus loquentem.“ Oldalnyomat e ponthoz: „O quanta patimur propter regnum Dei.“ Vitus Theodor is ezt mondja: „captivitates satis acerbas passus est.“

protestantismus egyik legnagyobb üldözője Faber bécsi püspök eleibe hitvizsgálat alá, a mely, úgy látszik, egész törvényszéki ünnepélyességgel és formaszerűséggel birt. A vizsgálatot maga Faber vezette, de jelen voltak vele együtt több egyházi férfiak, s egy irlók vagy jegyző, mindent följegyzett.¹⁾

Dévay, a helyes igazságkiszolgáltatás szempontjából méltán kifogást tett az ellen, hogy az ő birái Faber és társai legyenek, s méltán követelte, hogy ügye részrehajlatlan bírakra bizattassék.²⁾ De kifogást tehetett volna, s talán tett is Dévay a magyar positiv törvények szempontjából is, mert magyar nemes ellenében ily eljárást követni, s őt a haza határain kívül vizsgálni és elítélni nem lehetett volna. S talán épen ezen körülményekben, s e mellett Ferdinánd tartózkodó voltában, s némely magyar főurak pártfogásában kell keresnünk Dévay kiszabadulásának okát.

Meddig tartott Dévay bécsi fogsága: teljes biztossággal nem tudhatjuk; azt azonban Vitus Theodor határozottan említi, és pedig magának Dévaynak előadása után, hogy az ő két-rendbeli fogsága majdnem három évig tartott.³⁾

Dévay Bécsből kiszabadulván, a Zápolya János uralma alatti országrészekbe, nev. korábbi működése helyére Budára vonult. Hogy itt Dévay, az evangyeliom hirdetéseért ismét fogságba jutott, túl van minden kétségen, mert maga nyilváníti, hogy ő mind Ferdinándtól, mind Zápolyától szenvedett rabláncokat és fogságot.⁴⁾ Dévay budai fogságát, a közelkorú Skarica Máté ekként adja elő: „Dévay, János királynál az új tudomány tanítása miatt, mint eretnek bevádoltatván, a halálra ítélt bünösök közé tömlöcbe vettetik. Történt azonban akkor, hogy egy kovácsot is ugyanazon tömlöcbe vetettek a miatt, mert a király lovát, roszul vasalván, megsértette; melyért a király felette megboszankodván: azon esetre, ha lova

¹⁾ „Episcopus excepit omnia per amanuensem suum.“ — E szerint nem lehetetlen, hogy az e tárgyra vonatkozó hivatalos iratok, a bécsi püspökség levéltárában fellelőhatók.

²⁾ „Dixi aperte Episcopo, quod Regia Majestas et alii bonis viris debuerat committere negotia mea, nam a quibus condemnarer, horum iudicium, etiam apud suos esset suspectum.“

³⁾ „captivitates . . . ad triennium fere passus est.“

⁴⁾ „ . . . praedicationis meae testis est utraque Pannonia, uterque Rex Ungariae, quorum (gratia Deo) expertus sum indignationem, in super vincula et carceres.“

meg nem gyógyul, a kovácsot halállal büntettetni parancsolta. A fogházban azonban, szokásszerűen különféle beszélgetések eredvén, Dévay a kovácsot az evangyeliomi tudományba teljesen bevezette, e közben azonban, a ló előbbi gyorsasága is visszaállván, a kovácsnak hírül viszik, hogy lépjen ki a fogházból, Dévayt, mint elevenen megégetendő eretneket ott hagyván. Azonban mindeneknek s magának a királynak meglepetésére is, a kovács nyíltan kijelenté, hogy ő Dévayval ugyanazon valláson van, vele együtt halált szenvedni kész stb. így aztán mindketten békével szabadon bocsáttattak. Ezt — ugymond Skarica — egy szemmel látott és felette igazmondó tanú beszélte el nekem gyakorta.¹⁾

Megvallom, hogy én ezen előadásban némi mese vagy legendaszerűt látok s ugyanazért reá, történelmi szempontból igen keveset adok. Még kevesebb hitelt érdemel előttem a következő esemény, melyet Doleschall, gondolom Burius után, így beszél el:

Dévay egy katolikus pappal tudós vitába keveredett, s e miatt Budán, Zápolya helytartójánál bevádoltatott. Midőn ez, a heves elméket lecsendesíteni s kibékíteni képes nem vala, s látta, hogy a vitázók közül mindegyik makacsul megmarad a maga véleménye mellett, és csak egyedül azt tartja igaznak, így szólott a veszeke-dökhöz: Mindjárt meglátom én, hogy melyikötöknek van igazsága, s melyiknek vallása csalihatatlan. Két, puskaporral megtöltött hordócskát hozatok a piacra, közületek egyik az egyikre, másik a másikkra le fog ülni; én mind a két hordót felgyujtom, s a ki közületek sérelem nélkül megszabadul: annak hite marad igaznak. A merész Dévay, minden legkisebb vonakodás nélkül egyszerre kész vala arra, hogy magát ezen uj, szokatlan Istenítéletnek alávesse, és vi-

¹⁾ Vita Stephani Szegedini, per Matth. Scaricaeum Pannonium. Miscellanea grönigana. Tom. V. Pars I. 515. és Szegedi Kis István theologiai művei előtt. — Skarica Dévay ezen fogságát Kassán történnének mondja, elég hibásan, miután túl van minden kétségen, egyebek mellett, magából a Dévay kassai elfogatása történetéből is, hogy Kassa ez időben éppen nem Zápolya, hanem Ferdinánd uralma alatt állott. Még nagyobb hibázik Parizpapai, midőn a Rudus Redivivumban, Dévay fogságát 1541-re teszi, mely hibába őt az vitte, hogy Skarica azon pontot, melyben csak mellékesen és kitérőleg, Dévay fogságát elbeszéli, — a Szegedy Kis István életfolyamára vonatkozólag, 1541-dik évi dolog felemlítésével kezdi. De a Parizpapai felületes figyelmét ezen pont kikerülte, s ő még azt sem tudta, talán nem is tudhatta, hogy Dévay maga már 1535-ben, mindkét fogságáról, mint megtörténtről emlékezik.

dám jó kedvvel leült az egyik előhozott, rettenetes vést rejtő hordóra; de ellenfele vonakodott, s az istenítéletek ezen új módját nem akarta megpróbálni, s ennél fogva, a maga saját állítmányai feletti kétkedésért és ingadozásért négyszáz magyar forint lefizetésére, s kétszáz katonának bizonyos ideig való tartására büntettetett.¹⁾

Nincs szükségünk reá, hogy Dévay reformátori hűségének elszántságának és hősi bátorságának bizonyítására eféle elbeszéléshez is folyamodjunk, a melynek semmi legkisebb történelmi alapja nincs, s tartalma a valótlanság vagy hiábavalóság jellegét magán hordja. Dévaynak, műveiből kitünő világos értelméről, s a korhoz képest magas emberi műveltségéről, s általában lelki emelkedettségéről bizvást feltehetjük, hogy a tudomány igazsága feletti ilyen próbát és ítéletet éppen úgy visszautasította volna, mint Krisztus visszautasítá a kísértőt.

VI.

Dévay Sárváron, s nyilvános irodalmi vitája Szegedy Gergely római katolikus theologussal, s illetőleg Faber bécsi püspökkel.

1534—1536.

Dévaynak Bebek Imréhez intézett s alább egész terjedelemben közlendő ajánló szózata Sárváron, 1535-dik évben, május hó 16-dikán kél, a miből önként következik, hogy Dévaynak csaknem három évre terjedt két rendbeli fogsága, az 1532. 1533 s 1534 évekre tehető, s ez utóbbi évnek már kezdete vagy közepe táján, ő mint szabad ember Sárváron tartózkodhatott.

Sárvár, Vas megyének egyik városa a Rába és Gyöngyös összefolyásánál, több más igen terjedelmes uradalmakkal együtt a Kanisay család birtokában volt. Kanisay László vas megyei főispán, a mohácsi vész ideje táján meghalván, nejétől Drágfi Annától vagy Katalintól két gyermeket hagyott maga után. Az egyik Ferenc volt, a ki azonban 1532 ben gyermek korában kimulván, benne a Kanisay család fiága végképen kihalt; — a másik Orsolya vala,²⁾ a kit Zápolya János beleegyezésével, még mint igen ifju hajadont Nádasdy

¹⁾ Die wichtigsten Schicksale der evang. Kirche in Ungarn. Leipzig. 1828. 109.

²⁾ Wagner. Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum quae jam interciderunt. Decas I. Posonii stb. 1802. 111. Nagy Iván. Magyarországi családai. VII. Pest. 1860. 68.

Tamás jegyzett el, és pedig oly feltétel alatt, hogy a Kanisay családnak minden birtokai ő reá szálljanak. Zápolyának azon oklevele, melyben mindezt helybenhagyja s megerősíti, kelt Lippán, 1532. július 9-dikén.¹⁾ Nádasdy Tamás ekkor, noha Kanisay Orsolya még csak jegyese vala, a Kanisay uradalmakat tetteleg birtokába vette, s hogy éppen Sárvár is 1532. augusztus 15-dikén már birtokában volt: azt a nevezett napról kelt egy oklevél bizonyítja.²⁾ A házassági ünnepélyes egybekelés Nádasdy és jegyese között az 1534-dik év vége felé történt,³⁾ a midőn Nádasdy a Zápolya pártját végképen elhagyván Ferdinánd pártjára állott, és pedig egyebek közt azon világos feltétel alatt, hogy a Kanisai féle birtokok Ferdinánd által is neki és örökösének ajándékoztassanak.⁴⁾ Az ezen feltételekről Ferdinándot tudósító oklevél kél Vásárhelyen 1534. aug. 6.⁵⁾ Ez alkalommal egyszersmind Nádasdy a maga lakását neje birtokába, nev. Sárvárra tette által, a hol, miután a közügyektől, s különösen a hadakozástól darab ideig visszavonulva élt, teljes erővel és nagy buzgalommal a hazai művelődés és a reformáció előmozdításán működött, s e célból már 1535-ben, Ujszigeten, Sárvár alatt, szilárd anyagokból, nagy költséggel, jeles iskolát állított.⁶⁾

A fogságból kiszabadult Dévay tehát, a Nádasdy Tamás véd-szárnyai alatt élt Sárváron, de, hogy micsoda minőségben, minemű

¹⁾ Lásd az oklevelet: Horváth Mih. Gr. Nádasdy Tamás élete. Buda. 1838. 59—61.

²⁾ Pray. Epistolae Procerum Regni Hungariae. Posonii. 1806. II. 21.

³⁾ Ezt egyebek mellett abból következtethetjük, hogy 1535. január 20. kél Simon zágrábi püspök Nádasdy Tamáshoz intézett azon levele, melyben menti magát, hogy a lakodalomra, Vásárhelyre el nem mehetett. Pray. Id. h. II. 59. — Azon történetírók mindenestire hibáznak, kik Nádasdy egybekelését s Ferdinándhoz való tetteleges átmenetelét 1533-ra teszik.

⁴⁾ „Universa bona haereditaria comitis Ladislai et filii ejus Francisci de Kanysa conferet et donabit regia Majestas domino Thomae de Nadasd, ac Dominae Ursulae de Kanysa, suis que haeredibus universis, eodem jure, quo idem Ladislaus de Kanysa possidebat.“ A Nádasdyval alkudozó követeknek, Szalaházy Tamás egri püspöknek és Thurzó Eleknek jelentése Ferdinándhoz. Praynál, i. h. 54. 56.

⁵⁾ Ugyanott. Kél az okmány Vásárhelyen, in festo transfigurationis Domini. 1534.

⁶⁾ Az iskolaállítást 1535-re bátran tehetjük, mert Melanchthon azt írja Nádasdyhoz, 1537. okt. 6-án, hogy ő Dévaytól hallotta, hogy Nádasdy iskolát állított, Dévay pedig 1536 ősze táján ment ki hazánkból Wittenberg felé. — Melanchthon ezen levelére alább részletesen utalandunk.

hivatalos foglalkozások között: azt teljes biztossággal meg nem határozhatjuk. Vannak történetíróink — s ilyen Sinai is — kik azt állítják, hogy Nádasdyt Dévay hozta át a reformációra, s hogy ő Sárváron, mint prédikátor is működött.¹⁾ Határozott s biztos adataink egyikre nézve sincsenek. A külföldi főiskolákban tanult, sokat tapasztalt s kitünő tudományos műveltségű Nádasdynak nem vala

¹⁾ „Certo scimus — ugymond Sinai, quod his temporibus, quibus Devay, in comitatibus castriferrei et aliis versabatur, Thomam Nadasdium Comitem supremum ita in favorem doctrinae evangelicae flexisse, ut is, non tantum illum libere praedicare permetteret“ stb. stb. Azonban Sinai, noha azt mondja, hogy „Certo scimus“: mégis semminemű alapot véleményének, vagy tudatának igazolására fel nem hoz. A történelem mezején pedig, hacsak szemmel látó tanú nem vagyok, a tudat igen keveset, vagy éppen semmit sem ér, ha azt biztos adatokkal támogatni képes nem vagyok. — Sinai azon kéziratban lévő műve, melyből az iménti idézetet vettem, következő címet visel: Nicol. Sinay in illustri collegio helv. conf. debrecinensi historiarum et philologiae graec. et lat. condam profess. publ. ord. Praelectiones publicae in historiam ecclesiasticam saeculi XVI., reformationem ecclesiarum per Hungariam et Transylvaniam ex authenticis fontibus haustam sincere adumbrantes. Megvan a magyar nemzeti muzeum könyvtárában, s ezelőtt három évvel, onnan nyertem ki én is használatra, s ez alkalommal le lőn az másoltatva a debreceni főiskola számára is. A muzeumi példányt Rhedey Lajos biharmegyei administrator ajándékozta a muzeumnak 1809-ben, hogy az honnan másoltatott, tudni nem lehet, de nagyon hihető, hogy biztos példányról, és pedig már Sinai professorsága vagy éppen halála után. Maga Sinai következő címet adta e műnek: *Historia ecclesiastica saeculi XVI. De reformatione ecclesiarum Hungariae et Transylvaniae, usque ad annum 1564. quo plene terminata et absoluta fuit; s ezen mű, nem volt önálló, hanem egy nagyszerű egyháztörténelem kiegészítő része, a mit mindjárt az első egy pár sor is igazol, mely így van: „Demonstratum jam supra est in Historia ecclesiastica generali, ineunte saeculo XVI. ecclesiam romanam summo in gradu fuisse corruptam.“ etc. A debreceni iskola példánya 74 negyedrév levélre terjed ritkás kézírással. A marosvásárhelyi könyvtárban pedig megvan az eredeti példány, és pedig legnagyobb részben Sinai saját keze által írva, s pótlásokkal és igazításokkal ellátva. A marosvásárhelyi példány azonban két kötetből áll; az első, tartalmára és terjedelmére nézve is a nemzeti muzeum példányával egyező; a második kötetben pedig 536 negyedrév lapon, le van hozva a magyar protestáns egyház történelme 1773-ig. Tudomásom szerint ezen második kötet csakis egyedül Maros-Vásárhelyen létezik. Sinai ezen művének tartalma és minolta felett mindezeideig homályban s kétségben valánk; végre nekem sikerült arról részletes tudomást szerezni szabedi unitarius lelkész Kelemen István ur által, ki kérésemre a kéziratot színről színre megsejmelte s azt velem alaposan megösmertette. Célszerűnek láttam mindezeket, irodalomtörténeti szempontból, habár röviden is megjegyezni Sinairól, a ki mint ritka jeles történetbuvár, fájdalom, mind ezideig sincs kellőleg méltatva közöttünk.*

arra nagy szüksége, hogy őt Dévay vagy bárki más hozza át a reformált egyházba. Ő saját szemeivel is nagyon jól látta s megtudta ítélni az idők jeleit, s arra, a mit a vallás dolgában helyesebbnek látott, önerejével is elhatározható magát.¹⁾ Nem lehetetlen, hogy Dévay, mint prédikátor is működött Sárváron; de az ellen sem lehetne felhozni semmi nyomatékos ellenvetést, ha azt állitanók, hogy ő csakmint elvonult s épen mint irodalmi művekkel foglalkozó tudós, élvezte Sárváron a Nádasdy védelmét és pártfogását.

Dévaynak azon reformátori művei, melyeket ő Wittenbergből haza térte után reformátori pályája kezdetén írott volt, s melyek noha csak kéziratban valának: kézikönyvek gyanánt használtattak szerteszét a hazában,²⁾ az ellentábor, nev. a romai katolikus papi rend részéről nem maradtak cáfolat nélkül. Szegedy Gergely, kiről ezideig csak annyit tudhatunk, hogy 1511-ben Krakóban, későbbben Párisban tanult, s itt theologiai tudorrá s a sorbonnának tagjává lön, majd a hazában, mint franciscanus-minorita-szerzetes, s a szerzet provinciálisa, s egyszersmind Váradon mint hitszónok működött, s 1549-ben elhalt,³⁾ — ez a Szegedy Gergely mondom, mindjárt a Dévay első műveinek közkézre jutása után fennen emlegette s megígérte, hogy ő Dévayt meg fogja cáfolni. Cáfolatával azonban csak évek mulva, nev. 1535 ben állott elő.⁴⁾

Szegedy Dévay ellen két rendbeli cáfolatot intézett. Az egyik volt intézve Dévaynak a szentek aluvásáról írott műve ellen, s a mindjárt kezdetben Dévay barátja által ahoz csatolt, de mástól származott reformátori művek ellen. Szegedy ezeket is mind Dévay műveinek tartotta, s ezen vélemény ellen Dévay kifogást is tesz, a ki-

¹⁾ Lásd Erdősiről írott művemben a Nádasdyról szóló pontokat, s idézett életrajzát Horváth Mihálytól. — Elöttem egy, ritkaságokat szakismerettel gyűjtőgető egyén határozottan állítá, hogy ő birja Nádasdy Tamásnak egy gúnyversét a pápa ellen. Felette nagy érdekű, ha igaz.

²⁾ „pro enchiridio circumferuntur“ — mondja Szegedi Dévaynál. 98.

³⁾ Sőt még ennyit sem tudtak legjelesebb tudósaink is a mennyit én itt feljegyeztem; elhallgatták nev. krakkói tanulósságát, holott a Bursában világosan ott áll, 26. l.; elhallgatták váradi lelkeszi működését, melyet én Dévay ezen szavain alapítok: „adeo insulsus est theologus, etsi sit Vuarodiensis praedicator apud Maiores et Fabri discipulus.“ A Vu, Dévaynál folyvást W helyet szerepel; a majoriták alatt érti gúnyosan a minoritákat, azaz a franciscánusokat.

⁴⁾ Ezt maga Dévay emlegeti, alább egész terjedelemben közlendő egyik ajánló levelében.

hívást azonban ezen művek tárgyaira nézve is bátran elfogadja.¹⁾ Szegedynek ezen műve, mely Dévay szerint *Apologia* főcímet viselt, szinte csak kéziratban kerengett, kinyomva nem volt. Ezt következtetem nem csak abból, mert Szegedy ezen műve kinyomtatásának sehol semmi nyoma nem található, hanem főként abból, mert Dévai, a maga cáfolatának címiratában azt fejezi ki, hogy a Szegedy Apológiáját, ő, t. i. Dévay adja ki most,²⁾ a minthogy annak a kérdés alatti tárgyakra vonatkozó egyes pontjait csakugyan részletesen és terjedelmesen közli is, egy helyen pedig, a 27-dik lapon így szól: „Eddig van az atyafi beszéde, a kinek itt, nem minden szavát másoltam le, hogy a nyomorult papir el ne vesszen, — semmivé ne legyen, — értelmét azonban feljegyeztem.”³⁾ A mi, látnivaló, hogy nem egyéb, mint gúny, és ilyenformát fejezne ki más szavakkal: Megkegyelmezek ezen nyomorult papir életének, s hogy legyen mégis valami ok, a miért ezt magát, kezébe vegye valaki: nem írom ki mindenütt szóról szóra. Ezen nyilatkozat szelleme, s a c h a r t a kifejezés, nézetem szerint kéziratban lévő műre utal.

A másik cáfolata Szegedynek Dévay ötvenkét alaptétele ellen volt intézve, s ez már megjelent Bécsben, 1535-ben, Syngren nyomdásznál ily cím alatt:

Censurae Fratris Gregorii Zegedini ex ordine divi Francisci, in propositiones erroneas Matthiae Deuai, sed ut ille vocat rudimenta salutis continentes. 1535. 8r. A nyomtatási hely kitétele nélkül, de Denis szerint, Bécsben, Syngrennél. Ezen mű is egy a legritkábbak közül, s a felőle való biztosabb ösmeretet Denisnek köszönhetjük; rajta kívül nem sejtek senkit a közelebbi egy pár század irodalmának mezején, ki e könyvet színről színre látta, s közelebbiről figyelembe vette volna. Azon egyetlen példányon kívül, melyet

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ A címiratban, mely egész terjedelemben áll a maga helyén az „*aeditae*” kifejezés nem vihető másra, mint a Szegedi Apológiájára, ide mutatnak az értelmi jegyek is. Egy szóval: a címirat ide vonatkozó értelme ez: cáfolata Szegedi Dévay elleni apológiájának, melyet ugyanazon Dévay adott ki. *Confutatio apologiae Gregorii Seghedienensis, super quadam sententia Matthiae Deuay, aeditae per eundem Deuay Hungarum.*

³⁾ „*Hactenus frater, cujus non omnia verba reddidi, ne misera charta periret, sensum tamen ipsius adscripsi.*”

Denis használt, s mely a klosterneuburgi zárdai könyvtár tulajdona, többnek létezését nem tudom. Én is tehát Denis ösmertetését követem.¹⁾

A fentebb kiírt cím metszvényes körzetben áll. Az előszó panaszkodik a Magyarországra is benyomult tévelygések ellen, s inti az olvasót. Ezután jö a tárgymutató s a könyv tartalma, melyben ily pont is áll : „Valami Mátyás nevű elvetemedett ember, kinek éppen semmi műveltsége nincs, a mi igazhitű vallásunk elleni véleményeket szívott be, hogy tehát az ő beszéde, tovább ne terjedjen, e könyvecske szerzője a szent Ferenc rendéből, jelen bírálatot bocsátotta közre az ellen.”²⁾ stb. Ezután jö az ötvenkét tétel vizsgálata egyenként, melyek cáfoltatnak, vagy megigazítatnak az Isten ígéből, s szólanak az ő és új törvényről, megigazulásról, bűnbánatról, hitről, jó tettekről, szentek tiszteletéről stb. Végül : „Azután jutott kezembe más két értekezésckéje, melyek hasonlóak ehez, s melyeket, — hogy ha ezeket jó olvasó helyesled s szívesen veszed — annak idejében, Isten kegyelméből szinte tárgyalás alá fogunk venni.”³⁾

Dévay, Szegedynek ezen műve, Censurái ellen, a maga Apologiját írta. Dévay előbbi műve ellen tehát Szegedy, ennek kinyomott műve ellen pedig Dévay irt Apologia cím alatt cáfolatot, a mit azért jegyzek meg, mert ezen művek cimeit sok tekintélyes tudósaink összetévesztették már.⁴⁾

¹⁾ Denis. Wiens Buchdruckergeschichte bis zum Jahre 1560. Wien. 1782. 375. Egyenesen Denist követi aztán, noha nem említi, Wallaszky is, Conspectus reipubl. liter. in Hungaria. Budaë. 1808. 142. Wallaszkynál nyomdai hibából áll a Szegedi művének megjelenési évéül 1525, s az aztán derék, hogy tekintélyes katolikus történetírók, mint pl. a különben igen alaptalan Cherrier Miklós is (A magyar egyház tört. Pest. 1856. 461.) ezen hibát hűségesen átveszik, s még e mellett Szegedyt folyvást Györgynek nevezik. Hogy pedig Wallaszkynál nyomdai hiba szerepel, azt egyebek mellett, mutatja művének első kiadása is, hol már helyesen 1535 áll.

²⁾ „Quidam Matthias, homo pertinax, nullius plane eruditionis, imbibit adversus *ὁρ Θεοδόξων* nostram religionem dogmata ; — ne itaque sermo illius serpat latius, praesentem censuram, author libelli de divi Francisci ordine in publicum dare voluit.“

³⁾ „Postea venerunt in manus duo alii ejus tractatuli, huic non multo dissimiles, quos, si haec optime lector, aequi, bonique consulueris, pro tempore, et dei gratia retractabimus.“

⁴⁾ Már Pázmán a Kalauzban, — 1637-diki kiadás, 217., — *határouszot Rudimenta salutis* című művet tulajdonít Szegedynek, s őt Györgynek írja ; —

Noha Szegedy, életkorára nézve Dévaynál idősebb vala, s e mellett a tudósság külső tekintélyével is birt: még sem volt oda növe, hogy ellenfelének méltó cáfolója legyen; a honnan Dévay ő vele igen könnyen, és igen keményen elbánik; latin nyelvben való járatlanságáért, gyenge logikájáért, tudatlanságáért több ízben igen erősen ostromozza, s sorbonnai tudorságát gúnyosan szemére hányja. Minthogy pedig Dévay azon határozott meggyőződésben volt, hogy Szegedy cáfolatai nagy részben Faber híres bécsi püspöktől származtak, s azáltal végig nézettek és kiigazítottak ¹⁾: ennélfogva a maga támadását és éles gúnyait, noha már nem oly nagy mértékben Faber ellen is intézi.

Dévaynak előbbi művére nézve, mely a szentek segítségülhívása ellen van írva, egy sajátságos körülményt kell még megjegyeznünk.

Különös játéka a sorsnak, hogy Dévayval csaknem egy időben, nev. 1534-ben Calvin is irt egy művet a s z e n t e k a l u v á s a **ellen**, ily cím alatt: *Traité par le quel est prouvé, que les ames veillent et vivent apres qu'elles sont sorties des corps: contre l'erreuer de quelques ignorans, qui pensent qu'elles dorment jusques au dernier jugement. d'Orleans. 1534.* Latinúl: *Psychopannychia, quo refellitur eorum error, qui animas post mortem usque ad ultimum judicium dormire putant. Paris. 1534.*

Ha Dévay és Calvin műveinek csupán címét ösmernők, s általában az ügyet felületesen tekintenők: némely katolikus íróval egyezőleg, azon sajátságos nézetre kellene jutnunk, hogy a kérdéses tárgyra nézve, e két nagy reformátor, határozott ellentétben van egymással, a mennyiben Dévay állítja, Calvin pedig tagadja, hogy a holtak lelkei aludnának.²⁾ A művek tartalmának közelebbi ösmere-
rete azonban meggyőz bennünket, hogy a két reformátor egymással

szinte *Rudimenta salutis* címet ad Horányi is Szegedy művének, *Memoria hung. III. Posonii 1777. 342.*, a miért őt már Denis méltán meg is rója. — *Rudimenta salutis* névvel, Szegedy állítása szerint, maga Dévay nevezte, az ő, még k é z í r a t b a n forgott ötvenkét alaptételét, mert, a mit jól meg kell jegyeznünk — a Dévay nyomtatott műveiben már, ez a cím egyáltalában nem fordul elő.

¹⁾ „Argumentum et epistola ad lectorem, ut certo comperi, ex officina Rev. Domini Joannis Fabri prodierunt, qui etiam Monachi censuras, a multis pro sua opinione mendis vindicavit.“

²⁾ Ezen ellenkezés említettik: Aschbach. Allg. Kirchen-Lexicon. II. Franka. m. 1847. 364. Dévay rövid életrajzánál.

nem ellenkezik. A nélkül, hogy a különben igen érdekes dogmának részletes boncolásába bocsátkoznánk, a mire itt nincs szükség, elég legyen csak annyit megjegyezni, hogy Calvin a maga művében az anabaptisták azon tévelygését ostromolja, mely szerént a lelkek, a test halála után, egészen a feltámadás napjáig valami megmerevült, öntudatlan, érzéstelen állapotban maradnának, s csak a feltámadáskor ébrednének életre. Dévay ezt egyáltalában nem állítja, sőt elősmeri, hogy az idvezültek lelkei élnek és örvendeznek a test halála után Istennél, azt azonban, határozottan állítja, hogy reánk élőkre nézve alusznak, azaz oly viszonyban vannak velünk, mint az aluvók az ébrenlévőkkel, rólunk semmit sem tudnak, rajtunk nem segíthetnek; és viszont, Calvin sem állítja azt, hogy a szentek lelkei oly helyzetben volnának reánk nézve, mint a római katolikusok vélik, hogy t. i. segítségül is hívhatnók őket. Egy szóval: a két reformátor között semmi lényeges ellenkezés nincs, habár csekélyebb érdekű pontoknál, nézeteik eltérnek is néhol egymástól. Figyelemre méltó, s az ügy lényegét némi részben felderítő körülmény az is, hogy noha Dévay kéziratí műve e tárgy felett, *De sanctorum dormitione* cím alatt szerepelt, a kinyomott műben már ezen címet egészen elhagyja, s a címlapon is csak a *z o n állapotáról* szól, a melyben az idvezültek lelkei az élet után az utolsó ítélet napjáig vannak, s mindenütt kiemelve látjuk, hogy a főcél nem más, mint azon tétel megbizonyítása, hogy a megholt szenteket segítségül hívni nem lehet; a többi minden nézetek és argumentációk ezen főcélra szolgáló eszközök.¹⁾

VII.

Dévay külföldi útja s Vitus Theodorról és Melancthonról viszonya.

1536—1537.

Dévay megírván Sárváron a maga latin műveit, — melyekhez úgy látszik, Nádasdy Tamás jeles könyvtárát használta,²⁾ — az 1536-dik év vége felé külföldre, a reformációnak folyvást erő-

¹⁾ Calvin nézeteit meglehetősen terjedelemben előadja Henry is: *Das Leben Johann Calvins*. I. Hamburg. 1835. 62. stb.

²⁾ Hogy Dévay műveihez tekintélyes könyvtár volt szükséges: arról egy tekintet ama művekre bárkit meg fog győzni. Hogy pedig Nádasdy Tamásnak jeles könyvtára volt, azt Toldy említi: *Az ujkori magyar nemzeti irodalom története*. Pest. 1853. 31.

teljes tüzhelye Wittenberg felé indult,¹⁾ hol egykori tanítóit Luthert és Melanchthont is üdvözölheté.

Mi lehetett Dévay külföldi útjának sajátlagos célja, azt az ő közvetlen nyilatkozatának hiánya miatt, teljes biztossággal nem tudhatjuk, hanem csak a rokon és biztos körülményekből deríthetjük fel. Egyik oka valószínűen az volt, hogy megírott műveit világ elé bocsássa. Miután ugyanis a Szegedy műve, Bécsben megjelent, s így a magyarországi reformáció ügye az irodalmi nyilvánosság mezejére vittetett,²⁾ s ez ügybe a reformáció egyik nagy híré s tekintélyű ellensége Faber bécsi püspök is beleavatkozott, s miután Dévay mindenestől reformátori jellemének egyik kétségtelen vonása az vala, hogy a magyarországi reformáció ügyét a provincialismus szűkköréből kiemelve, európai értékűvé tegye; igen természetesnek látszik, hogy cáfoló műveivel ő is a nyilvánosság mezejére kívánt lépni, s hazai nyomdák hiányában, a külföld reformációnak kedvező valamely pontján akarta eszközölni azoknak világra jövetelét. Maga ezen cél azonban, nem kívánta multhatatlanul Dévay

¹⁾ Egy régi sopronyi krónika 1536 alatt mondja : Dévay geht zum zweitemal nach Wittenberg.“ A Merle d'Aubigne által kiadott s már idézett Geschichte stb. 63.

²⁾ Ez volt a legelső, és igen hosszú ideig egyetlenegy nyomtatott mű, mely magyar elme által a reformáció ellen intéztetett. — Csak mosolyoghatunk Pázmának ama merőben tarthatatlan állítása felett, melyet pedig különös nyomatékka mond, hogy t. i. a magyarországi reformációnak mind ország artikulusival, „mind könyvekkel és tanítással igyekeztek ellene állani;“ — mely állítása mellett azonban semmi egyebet nem képes felhozni, mint Szegedy Gergelynek hibásan idézett, s általa valószínűen sohasem látott művét. Kalauz. 213. — Ha az irodalmi műveket, az iskolákat, a nyomdákat s általában a művelődés és tudomány tényezőit figyelembe vesszük : meghatólag nagyszerű volt azon szellemi erő, melylyel nálunk a reformáció műve létrejött; ennek ellenében, az egész katolicismus szellemi ereje teljesen elnémult, tehetetlenné, erőtlenné lett. Így lőn az aztán, hogy a XVI-dik század vége felé már, a magyar haza és nemzet kebeléből a római katolika egyház csaknem teljesen kienyészett, elannyira, hogy a magyarországi reformált egyházak képviselői, egy 1606. június 16. Kassán kelt s a külföldi fejedelmekhez és népekhez intézett ünnepélyes nyilatkozatukban, az egész világ előtt azt mondták, hogy róm. katolikusok már kevés számmal vannak a hazában, s ezek is nem nyilvánosan, hanem magános házakban gyakorolják vallásukat; — „Sunt etiam adhuc, sed pauci, pontificiae seu papisticae religionis, privatim magis quam publice, in privatis aedibus suam religionem exercentes.“ A hazai római katolika egyháznak a Leopold-i hires korszak és Mária Therezia alatti restauráltatása, legnagyobb mértékben a jezsuiták érdeme.

személyes kiutazását, mert a külföldre nagy számmal utazó magyaro-
roktól ő is épen úgy kiküldheté nyomatás végett Krakkóba vagy
másuvá műveit, miként több reformátor társai. Dévay személyes
kiutazásának célja tehát, bizonynynyal a magyarországi reformáció
további célszerű intézése és eszközei feletti tanakodás is volt ; a mint
hogy csakugyan az ő hazatérte után látjuk a Nádasdy Tamás kör-
nyezetében a hazai reformáció szellemi eszközeit oly mérvben kifej-
lődni, mint az időben sehol másutt a hazában.

Dévayt, utjának célja Wittenberg felé, a most ugynevezett
ausztriai tartományokon keresztül Bécs, Prága és Drezda felé ve-
zette volna az egyenes irány ; de ő ezt elkerülve, Sárvárról Soprony-
nak, és innen Linz felé, bajor földnek tartott. A téli utazás kelle-
metlenségei s szenvedései miatt egészsége megromolván, Nürnberg-
ben az ő kegyes barátjánál, egykori wittenbergi tanulótársánál, az
odavaló derék lelkész és reformator Vitus Theodornál időzött né-
hány hónapig. Dévay nürnbergi tartózkodásáról maga Vitus igen
édesdeden emlékezik, alább egész terjedelemben közlendő ajánló
levelében.¹⁾

Dévayt az 1537-dik év tavaszán már Wittenbergben talál-
juk. Kitűnik ez Melanchthonnak, nevezett évi april 7-dikén kelt s
Vitus Theodorhoz, neki is kedves barátjához intézett leveléből, mely
ben egyebek között ezt írja : Imé küldöm neked azon epigrammot,
melyet én a magyarországbeli Dévay Mátyás urnak irtam, a kolos-
sebeliekhez írott levél feletti magyarázataimnak azon példányába,
melyet neki, — t. i. Dévaynak — ajándékoztam volt. Ugy vélem,
hogy gyönyörködöl az ily csekélységekben.“

A nevezett epigramnak Dévayra és hazánkra nincsen ugyan
semmi sajátlagos vonatkozása ; de minthogy a legcsekélyebb dolog

¹⁾ Vitus Theodor, vagyis németesen Veit Dietrich, született Nürnbergben,
tanult hazájában, majd több évekig Wittenbergben. Luthernek, de különösen Me-
lanchthonnak egyik legkedvesebb barátja, annyira, hogy Melanchthon, aligha irt
annyi levelet valakihez mint Vitushoz ; mely levelek, mind a legbensőbb barátság-
ról tanúskodnak. Jelen volt Vitus mind az augsburgi, mind más birodalmi gyűlése-
ken a vallásügyében. Hazájában Nürnbergben Osianderrel együtt lelkészkedett, a
kivel, mint szigorú és buzgó lutheránussal, Vitusnak mint Melanchthonnal egyetér-
tőnek s a helvetákhoz hajlónak, nem kevés kellemetlenségei voltak, melyeket ő
Melanchthon intésére cserdes békével türt. Vannak több rendbeli irodalmi művei.
Meghalt Nürnbergben 1549. márc. 26. Adam. Vitae theologorum etc. Editio 3.
Franchof. ad M. 1705. I. 96—97.

is kedves előttünk, a mi Dévay életére és viszonyaira tartozik: ennélfogva mégis egész terjedelmében ide igtatom azt.

Paulus ad exiguas quae misit scripta Colossas,
Aspera mobilium quas tenet ora Phrygum:
Exposui, ut rudibus sententia planior esset.
Et facilis fieret lectio, grata magis.
Non ego praestigiis involvo sophismata coecis,
Namque pios non hoc ludere more decet.
Non aliam sensit graviores ecclesia pestem,
Nec res ulla magis pernicioosa fuit,
Quam structae insidiae verbis, confusaeque dicta
Turpiter et fuco dogmata inusta novo.
Quare doctrinam Christi sine fraudibus ullis
Explico, et ut prosim, maxima cura mihi est.
Hic quoque collegi res vitae et moribus aptas,
Non igitur munus spernito, quaeso meum.¹⁾

Még a nevezett évi május 29-dikén is Wittenbergben találjuk Dévayt, a mi kitünik Melanchthonnak a nevezett napon Vitus Theodorhoz intézett leveléből, melyben így ír: „Tegnap kaptam azon leveledet, melyet Magdeburgból Miklós ur által küldöttél, s melyben a pénz felől irtál. Ma fizettem ki Dévay Mátyás urnak a tizenkét forintot, a mint irtad. Örülök, hogy az ezen pénz feletti aggodalomtól megszabadulsz; ezután azonban gondosabb leszek. De már sok esztendőtlől fogva többek pénzei küldetnek hozzám, és soha annyi bajjal nem küzdöttem mint most.“²⁾ Vitus tehát Melanchthon kezéhez Dévay számára, még korábban küldé ama 12 forintot; Melanchthon azonban elfeledte rögtön átadni; Vitus e miatt aggódva tudakozódott s erre való válasz Melanchthon jelen levele. Ezen időtájban azaz Május végeig kellett történni annak is, hogy Dévay, műveinek kinyomatását eszközölni akarván, s erről barátját Vitust értesítvén, ez sürgetve kérte őt, hogy a Faber általi vizsgáltság azon rajzát is, melyet Nürnbergben tartózkodása alatt sajátkezüleg leírt Vitus számára, csatolja a kinyomatandó művekhez. Dévay ebbe némi vonogatás után beleegyezvén, Vitus egy ajánló levelet irt

¹⁾ Corpus reformatorum. 3. 336—337.

²⁾ Ugyanott. 375.

június 1-ő napján e toldalékhoz, és azt késedelem nélkül Dévay kezébe juttatá.¹⁾

Miután Dévayról ezen évi október elejéig, tehát négy hónapon keresztül, Wittenbergben semmi nyom nincs: nagyon hihető, hogy ő ezen négy hónap alatt járta meg Bazelt, hogy ott, — hol a legtöbb reformátori művek jelentek meg ez időben, mégpedig magoktól a wittenbergiektől is, s hol az egykori budai tanárt, Melanchthon kedves barátját Grynaeus Simont is üdvözölheté, műveit kinyomathassa. Hogy Dévay a helvétáknál személyesen megfordult: azt a reformációhoz közelkorú Sculteti Severin is világosan említi.²⁾

A helvét földről visszatérő Dévay felől így ír Melanchthon 1537. oktob. 6. Vitushoz: „Felette kedves volt reám nézve a Dévay Mátyással való társalkodás; mint kitünő hittel, bölcseséggel, tudománnyal és kegyességgel ékes férfiut ösmertem meg őtet. Az ilyen vendéget, mint Homér parancsolja, édes testvér gyanánt kell tartanunk. Én is tehát őt viszont ajánlom néked.“³⁾

Másnap, azaz október 7-dikén pedig, ezen ajánló levelet intézi Melanchton Nádasdy Tamáshoz:

„Méltóságos és Nagyságos Nádasdy Tamás Urnak, igen tisztelt pártfogójának.

Méltóságos Főúr! Noha ösmeretlen vagyok Méltóságod előtt, mindazonáltal Mátyás kérttére kész szívvel irtam Hozzád e levelet; mindazért hogy Mátyással kedves dolgot tegyek, mind azért hogy magamat barátságodba ajánljam, mely okok közül az első mulhatlan kötelesség, ne hogy barátom akaratját teljesítetlen hagyjam; a másik pedig, reám nézve igen ohajtható. A derék főurak barátságára ugyanis nagy szükségünk van, a műveletlenek ítélete ellenében. — Értesültem Mátyástól a felől, hogy Te nagy költséggel iskolát állítasz (más codex szerint: állítottál), a tisztességes tudományok tanulását felébreszted; a mi már magában is nagy dicsőséget érdemel ugyan, most pedig, midőn a harci vészek miatt, a szomszéd melyeken a tudományok

¹⁾ Lásd az alább egész terjedelemben közlött ajánló levelet.

²⁾ Hypomnema, sive admonitio brevis etc. autore Severino Sculteti. Bartfae. 1599. fol. 20. Dévayról szólván mondja, hogy a zwinglianismust „häuserat apud helvetiis ad quos profectus fuerat.“

³⁾ „Fuit mihi per iucunda consuetudo Matthiae, cognovi enim hominem eximia fide, prudentia, doctrina et pietate praeditum esse.“ etc. Corp. ref. 3. 416.

megszüntek, még sokkal nagyobb dicsőségre méltó. Ezáltal a maradék javáról gondoskodik, hogy midőn másutt eltöröltettek a tiszt tudományok, maradjanak fen a te erényed által a veteményes kertek, honnan aztán, az életre hasznos tudomány, Magyarhonban ismét szétterjesztessék. Ez ügyre nézve azért, nev. hogy ily fontos dologban tészesz szolgálatot a hazának, s a te kitünő bölcseségedet méltán dicsérjük. En pedig még némi kedvező előjelt is szeretek látni ebben. Midőn ugyanis, ily időben gondoskodik a tudományok felől: azáltal azt mutatod, hogy nem vagy kétségbeesve a békesség s Magyarország boldogabb állapotja felől. Mert ugyan kicsoda is szánná el magát iskolák állítására ha azt hinné, hogy folytonosan tartani fog az ország dulatása, és hogy a haza szolgaságba fog jutni. Melyrenézve ezen te szándékodat úgy tekintem, mint a következő békesség előjelét, a melyről én is, noha csekély okokon, oly véleményben vagyok, s Mátyásnak gyakran mondtam, hogy én jó reménységben vagyok a felől, miszerént eljő az idő, midőn egykor a törökök kiűzetvén, ismét nyugodt lesz Magyarország.

Melyre nézve attól, a mire kegyes s véleményem szerint isteni indulatból törekszel, hogy t. i. a romlásnak indult tudományokat felemeld, el ne idegenedjél s magadat az idők nehézségei által visszarettenetni ne engedd. Reménylem, hogy az isten is segélleni fog törekvéseidben, kivált ha igyekszel, hogy a gyülekezetek tisztában taníttassanak. És minthogy a tisztességes tudományok iránt oly jó indulattal vagy, kérlek, hogy engem is fogadj el azoknak többi tisztelői között. Hajdan a görögök Herkulest a muzsákhoz számították, s azok vezérének nevezték, azt jelentvén ezáltal, hogy a tudományokat, a derék fő emberek tekintélyének kell védelmezni. Bizonyos pedig hogy a ti őseitek a magyarok — poeones — Herculestől származtak. Melyre nézve nemzeti és hazai erénynek tartsd a tudományok védelmezését. Dicső dolog az ősök követése. De talán bővebben is irtam, mint illetet volna. Ajánlom Neked Mátyást, mint kitünő tudománynyal, bölcsességgel ékes férfit. Sylvester Jánost is mint tudós embert Méltóságodnak ajánlom. Az Isten tartsa meg méltóságodat a közjóra. — Lipcsében, október 7-dikén 1537.¹⁾

¹⁾ Lásd e levelet egész terjedelemben a többek közt: Corp. ref. 3. 417—418. és Ribininél, i. h. I. 40.

VIII.

Dévay visszatérése a hazába s itteni működései.

1538—1541.

Dévay, az 1537-dik év vége felé, vissza érven a hazába, ismét a Nádasdy Tamás környezetébe és védelme alá vonult, a kihez Sylvesterrel együtt Melanchthon által oly hathatósan ajánlatott volt. Mind Sylvester mind Dévay, már előbb is a Nádasdy Tamás védelme alatt valának, s Melanchthon ajánlásának, mint levele tartalmából is kitűnik, nem az volt a célja, hogy ezen reformátorokat mint Nádasdy előtt még ismeretleneket, ajánlja az ő védelme és pártfogása alá, hanem az, hogy Nádasdyt a teljes reformáció gyökeres keresztülvitelére lelkesítse, s az ő bizodalját ama két férfiú iránt még inkább megerősítse.

Melanchthon lelkesítő irata nem is maradt siker nélkül, mert a hazai és nemzeti művelődés és a reformáció előmozdítása iránt különben is kitűnő fogékonysággal és buzgalommal bíró Nádasdy Tamás birtokában, a Sárvár alatti Ujszigeten már 1533-ban, a Sylvester vezetése alatt virágzó iskola állott, a következő év végén pedig, tehát Dévay visszatértekor nyomda állíttatott, mely a Hunyadi Mátyás korabeli, de nem sokára elenyészett nyomda után, első vala Magyarországon, a nagy szebenit és brassóit Erdélyre számítva. Az ujszigeti nyomdában jelent meg, és pedig sejtelmem szerint 1538-ban, azon első magyar nyelvtani mű, melynek már ma csak 1549-dik évi krakkói kiadását ismerjük, s melynek, mint alább tűzetesen kimutatandom, szerzője nem más, mint Dévay. Ujszigeten jelent meg 1539-ben a Sylvester nyelvtana, 1541-ben pedig új szövetségi fordítása, mely első e nemben, a magyar irodalomban. Nádasdy Tamásnak tehát, s a vele egyesült Dévaynak és Sylvesternek célja az volt, hogy a magyar nép kebelébe nem csak az élőnyelvvél való ígérhirdetés, hanem iskolai oktatás, és célszerű, fokozatos irodalmi művek által is, mintegy tanszerűleg alapíttassék meg a reformáció.

Ezen időre, t. i. 1538—1541, lehet tenni Dévaynak a Nádasdy Tamás birtokain, s általában a feldunai vidékeken véghez vitt, s későbbi írók által emlegetett reformatori munkálkodásait, de a melyek egykorú, sőt közelkorú adatok és bizonyságok által is igazolhatók nem lévén, csak sejtelenként szerepelhetnek a történelem mezején.

IX.

Dévay külföldre bujdosása.

1541.

1541. december 28-án következő levelet intézi Melanchthon Heller Sebestyénhez, György brandenburgi határgrof cancellárjához :

„Noha az ily nagy közszomorúság idején, nem örömetst flyamodom az udvarokhoz, mindazonáltal lehetetlen, hogy a magánosok nyomorai felől is ne értesíttsetek. Magyarország nyomorúságait a szomszédók is érzik némi részben. Van nálunk néhány magyar, a kik hazájokból a kegyetlenség által kiűzettek. Ezek közt van Dévay Mátyás tisztes, tekintélyes és tudós férfin is. Úgy vélem, hogy ösmeretes ő a Méltóságos fejedelem György határgrof előtt. Melyre nézve az ő igen súlyos helyzetében, kiváltképen ezen fejedelemtől kér segítséget és pártfogást. Kérlek azért Téged, hogy ezen derék és tudós bujdosó férfinak igaz ügyét mozdítsd elő. Már korábban is volt ő veszedelemben honfiai között, buzgó egyházi beszédei miatt. Most a gonoszság és vész általános. Nem csak a törökök, de a magyar kényurak is gyilkolják a kegyes embereket. Láthatod ebben amaz időnek képét, a melyről irva vagyom, hogy a nyomorúság oly nagy lesz, a milyen nem volt kezdettől fogva. Nem kétkedem felöle, hogy te részvéttel vagy a köznyomorok iránt. Neked ajánlom tehát ezen derék férfit is. — Itt, rokonid, Isten jóvoltából egészségben vannak. Ipad már Torgauban van gyermekszülő testvérednél. Éljj boldogul és szerencsésen. Az Isten tartson meg Téged, tisztes nőddel és édes gyermekeiddel együtt.“¹⁾

Azon közvész, melyről Melanchthon e levélben emlékezik, s mely miatt Dévay többet magával kibujdosni kényszerült, más nem lehetett mint az, melyről mint ilyenről, 1541-re vonatkozólag, minden történetiróink emlékeznek, s melynek rövid rajza ide megyen ki : Zápolya János 1540. július 22-dikén meghalván, Ferdinánd elérkezettnek hitte az időt, melyben az 1538-dik évi váradi békekö-

¹⁾ Corp. reform. IV. 714. Az érdekesebb pontok az eredetiben ezek : „Sunt apud nos hungari aliquot, qui ex patria propter crudelitatem expulsi sunt. In his est Matthias Devay, vir honestus, gravis et eruditus. Arbitror notum esse Illustrissimo Principi Marchioni Georgio. Quare, suo difficillimo tempore, ab eo Principe praecipue opem et auxilium implorat. Te igitur rogo, ut causam piam exulis boni et docti adjuves. Fuit antequoque in periculo apud suos, propter pias conciones.“ . . . „tibi et hunc bonum virum commendo.“

tés értelmében, az egész Magyarországot hatalmába vegye. Zápolya azonban, miután halála előtt nem sokkal, neje fiját szült, határozottan kifejezte azon végohajtását, hogy a magyar korona az ausztriai háztól végképen vétessék el, s az ő özvegye s fia számára tartassék meg. E végre pedig környezetét egyenesen a török császárra való támaszkodásra intette. Zápolya ohajtása s reménye nem is hiúsult meg, mert 1541 tavaszán, már nagy erős sereggel három basa indult Ferdinánd ellen Magyarországra; azon év nyarán pedig, maga Solimán is megjelent roppant sereggel; september 2-dikán bevonult a budai várba; s általában oly erővel fészkelte meg magát, Zápolya utódjának pártolási ügye alatt hazánkban a török, a mely előtt Ferdinánd ereje meg sem állhatott, s melynek súlyját aztán másfélszáz éven keresztül érezte a magyar nemzet.

A törökök s a Zápolya pártján lévő magyarság ellenében a Ferdinánd párti magyaroknak, a nevezett év vége felé meg sem lehetvén állaniok: ekkor, nem vala előttök más ut, mint a meghódolás vagy menekülés. Nádasdy Tamás pedig, a ki, mint említettük, Zápolya pártjáról állott volt át Ferdinándhoz, teljes mértékben érezhette ezen idők súlyját, s politikai ellenfeleinek bosszuállását. Úgy látszik, hogy ekkor Sárvár és Uj-Sziget vagy mindenestől feladulatt, vagy legalább Nádasdy és környezete által elhagyatott. Ezért nincs 1541 után semmi nyoma többé az uj-szigeti nyomdának; ezért tűnik el, ugyancsak ekkor Sylvester is a hazai történelem mezejéről, s legelső irodalmi nyilvános megszólalása is Bécsben, 1544. január 18-dikán, a törökök elleni hadra való buzdítás vala. Ezen műben oly megható színekkel festi Sylvester a törökök pusztításait, kínzásait, öldökléseit, s általában a magyar haza köznyomorát, milyen csak a közvetlen tapasztalás és szenvedés érzetéből szokott származni.¹⁾

Melanchthon közlött leveléből azonban, olyanformát is lehetne talán kivenni, mintha Dévay kibujdosásának oka, nem csak a törökvesz, hanem vallásos üldözés is lett volna. Ha ezen sejtelemnek van valami történeti alapja, az más aligha lehet, mint Dévaynak Melanchthonhoz, illetőleg a helvetákhoz, az akkor ugynevezett sacramentáriusokhoz való hajlása. Erdősy is, imént említett művében, a közveszedelem egyik jelének tekinti azt is, hogy az eretnokség ra-

¹⁾ Lásd Erdősiről írott művet, Debrecen, 1859. 33—35.

gályai terjednek, s az egyház pártokra szakad; a melyen ő nem érthetett mást, mint a sakramentáriusokat és anabaptistákat, a kik a lutheránizmus szempontjából is, épen úgy eretnekeknek tartattak, s dühösen üldöztettek, mint általában a protestánsok a római katolicizmus szempontjából. Hogy azonban maga Sylvester is hajlandó volt, még 1541 táján a helveták értelméhez közeledni: azt, különösen bibliai művének egyikét pontjából némi valószínűséggel lehet következtetni.¹⁾ Dévayról azonban magáról, e tekintetben, s ezen korból még, semmi biztos és határozott adatunk nincs; mert magából azon körülményből, a mit fentebb mint valószínűt megemlítették, hogy t. i. Dévay 1537-ben Baselben személyesen megfordult, s az ő Melanchthonhoz és Vitushoz való közel és bizalmas viszonyából is, azt, hogy ő, 1541 végén épen a sakramentáriusság miatt üldöztetett, történelmi tényként senki sem fogja józanul következtethetni.

Azon György pedig, kihez Melanchthon Dévayt ajánlotta, nem más volt, mint azon brandenburgi határgrof György, ki II. Lajos királyunk gyermek- s ifjúkorának történelméből nálunk is ismeretes; de a kinek rövid életrajzát mégis szükségesnek tartám a történelmi egybevetések s világosítások végett ide igdatni. Ezen György született Ansbachban, 1484. márt. 4., neveltetett anyai nagybátyja, II. Ulászló magyar és cseh király által, ki előtt oly nagy kedvességben volt, hogy általa, hazánkban is szép birtokokat szerezhett, s a kiskorú II. Lajos királynak egyik nevelőjéül és gondnokául rendeltetett; a mely tisztében György, mint hazai történetíróink megjegyzik, több kárt mint hasznót tett; mert rossz erkölceivel ő volt Lajos királynak egyik megrontója. A melyre nézve, még sem hárul talán reá oly nagy felelősség, mint történetíróink hirdetik; mert hiszen György, Ulászló halálakor, midőn t. i. a Lajos nevelésének tisztét átvette, 32 éves, tehát oly életkorban volt, a melyben neki magának is bölcs vezérre lehetett szüksége; s elég hiba, ha nevelő s gondviselő tisztársai, az ő jellemének rossz befolyását, — melynek alapját egyébiránt ő, Ulászló környezetében nyerte, — ellensúlyozni képesek nem valának. — György azonban, később

¹⁾ Erdősi, a maga szentírás magyarázási pontjainak egyikében, helyesléssel hivatkozik Oecolampadra, kit ő magyarosan Házvilágosítónak nevez, s a ki, hogy az Urvasorájára nézve Luthernek határozott ellenfele volt, közönségesen tudva van; s e mellett, a szentírás képes kifejezéseire való nagy vigyázatot erőlyesen sürgeti. Lásd idézett művet 27. s más lapokon.

jobb utra tért; 1525-ben ugyanis, személyesen felkereste Luthert, hogy tőle a reformáció dolgában oktatást nyerjen, s ez időtől fogva nem csak maga lett határozott híve a reformációnak, de terjesztette és védelmezte is azt, s az uralma alatti tartományokban keresztül-vitte és megszilárdította, és pedig oly buzgalommal és bátorsággal, hogy ezért közönségesen „hitvallónak“, „hitbajnoknak“ — confessor — neveztetett; s egykor az augsburgi birodalmi gyűlésen V. Károly császár előtt nyilván azt mondotta, hogy inkább fejét engedi levágnatni, mintsem hogy Istent és az ő evangéliomát megtagadja. — 1526. György is megindult külföldről, szép sereggel a mohácsi mező felé II. Lajos segítségére; de a gyászhir útjában találván, visszatért. Az ő fejedelmi tartózkodási helye, udvara Ansbachban volt, — ma Bajorországban Nürnberg közelében, — itt halt meg 1543. december 27, s eltemettetett Heilbrunnban.¹⁾

Ím mindezekből kitűnik, hogy Melanchthon Dévayt György határgrófhoz ajánlotta, nem csak úgy mint a reformáció egyik kitűnő pártfogójához, de ugyis mint Magyarországnak és a magyaroknak, s talán épen Dévaynak is személyes ösmerőjéhez. Még erősebb lehetett a Dévay György gróf iránti bizodalmanak alapja azon esetben, ha az, ez időben is folyvást földes ura volt még Gyulának s más helyeknek hazánkban. Azt azonban, hogy György már 1523-ban, Grynaeusékkal együtt közreműködött volna, a hazai reformáció első mozgalmaiban, nem csak azért hozhatjuk kétségbe, mert erre nézve semmi határozott s biztos adataink nincsenek, hanem azért is, mert mint fentebb láttuk, Györgynek a reformációhoz való átlépése 1525-re esik.

X.

Dévay visszatérése a hazába; debreceni prédikátorsága s es-perestsege; irodalmi működése, határozott kálvinizmusa, s pályájának a történelem mezején vége.

1543—1546.

Minemű sikere lett Melanchthon ajánlásának, s valjon ezuttal, hol és meddig tartózkodott külföldön Dévay: mindezen kérdésekre, adatok hiányában, teljes biztossággal egyáltalában nem felelhetünk.

¹⁾ Iselin. Allgem. histor. geogr. Lexicon. Basel. 1726. II. 465.; és Baur. Histor. biogr. liter. Handwörterbuch. Ulm. 1808. II. 409.. mint szinte a Herzog Real-Encyclop. V. 28.

De annyi, a mindjárt következő történelmi tényekből kétségtelenül kitűnik, hogy Dévay nemsokára, nev. mintegy másfél, vagy egy pár év múlva, csakugyan visszatért a hazába.

1544. április 21-dikén kél Luthernek az eperjesi és más azon vidéki lelkipásztorokhoz intézett azon levele, a melyben, fájdalmat fejezván ki a Magyarországra nehezedett törökvész felett, a többek közt ezt írja : „Egyébiránt, felettébb csodálkozom a felett, a mit Dévay Mátyásról irtok, minthogy nálunk oly jó hirben van ő, miszerént én magam is felette nehezen hihetem el azokat, miket felőle irtok. De bármiként álljon a dolog, a sakramentáriusok tudományát, bizonynyal nem mi tőlünk tanulta. Mi itt állhatatosan harcolunk az ellen mind nyilvános, mind magános körben. . . Melanchthon Filep s bárki ellen is az itteniek között semmi gyanunk nincs“ stb. stb.¹⁾

Fájdalom! azon levél, a melyre Luther ezen válasza keletkezett, előttem és más íróink előtt is, folyvást ösmeretlen; annyit azonban Luther válaszából is látunk, hogy a hazai evangélikus lelkészek 1524 elején, vagy 1523 végén a helvétákhoz való térés miatt bevádolták Dévayt Luther előtt, s gyanújokat fejezték ki Melanchthon ellenében is; — s miután bajos feltenni, hogy eféle vádat a külföldön tartózkodó Dévay ellen, vagy Dévaynak már évekkel azelőtti működései ellen emeltek volna: innen nagy valószínűséggel következtethetjük, hogy Dévay az 1523-dik év végén, a mikorra esik György határgrof halála is, visszatért a hazába, s itt a helvéták értelmében nyilván és erőlesen működött.

Ugyancsak a nevezett évre, nevezetesen 1544-re, említ fel Timon egy levelét Luthernek az eperjesiekhez, a melyben Luther a mise elvetése vagy megtartása felett versengő protestánsoknak azt nyilvánítja, hogy a mise azon részét, mely kánonnak ²⁾ neveztetik, mindenestől el kell vetni, s végre felettébb kikél Dévay ellen, mint a ki az ő nézeteivel egészen ellenkező szertartásokat tanít és követ.³⁾

¹⁾ Lásd az egész levelet Ribininél, I. 60—61. — Láttam a levélnek más, Ribini kora előtti másolatát is pl. Sinay gyűjteményében, mely a Ribiniétől némi csekélységekben igen, de lényegesebben nem különbözik.

²⁾ Kánonnak, vagyis szabálynak a mise legfontosabb része neveztetik, melynek kezdetét csengetés jelöli, s mely oly imákból áll, melyek az új testamentomi áldozat teljesítésének szabályául szolgálnak. — Lásd pl. Lonovics. Egyházi archaeologia. II. Bécs. 1857. 181. honnan e meghatározás véve van.

³⁾ Timon. i. h. 158. „Maxime autem invehitur in Devayum, quod ritus quosdam a suis valde diversos doceret exerceretque.“

Úgy látszik, hogy ezen levél, melyet fájdalom! egész terjedelmében nem ösmerünk, még határozottabban utal arra, hogy Dévaynak 1544-ben már a hazában kellett lenni, mert az, hogy ő már a szertartásokra nézve is, és pedig a gyakorlati életben, azaz a külső isteni tisztelet mezején nyilván ellenkezésbe tette magát Lutherrel, róla csak mint a hazában lévőről s működőről érthető.

Dévay lelkipásztori s reformátori működésének helye, külföldről való visszatérése után a Zápolya hatalma alatt álló Debrecen vala. — Figyelemre méltó, hogy Dévay debreceni működését, épen magok a legjelesebb debreceni történetirők, mint pl. Sinay és Buday, nem említik. Sinay bizonyosan azért, mert előtte az ide vonatkozó adatok teljessége ösmeretlen volt, s miként másutt gyakorta, úgy e pontra nézve is elmulasztotta a történeti tényeket, kellő bírálattal és egybevetéssel is kideríteni; Buday pedig azért, mert ő, különösen a magyar protestáns egyháztörténelem mezején csak annyit tud, a mennyit Sinay megirt; Sinaynál tovább, ő egy lépéssel sem halad, a mi hiba, mert az ő korában már, épen Dévayra nézve is, több oly adatok jöttek világosságra, melyeket még Sinay nem ösmerhetett, de ő ösmerni és felhasználni tartozott volna.

Dévay debreceni lelkipásztorságát a következő adatok bizonyítják.

A Wagner által közlött szepesi krónikában, mely az idők folyamán, különösen a XVI-dik századtól kezdve egykorúak által jegyeztetett, az 1539-dik évnél Stöckel Lénárról lévén emlékezet, e ponthoz mintegy pótlékkül felemlítették Honter János mint Erdély reformátora, s végre mint harmadik és pedig már magyarországi reformátor, Dévay Mátyás, „a debreceni gyülekezet lelkipásztora.“¹⁾ Továbbá Klein, a szepességi 24 város anyakönyvének 208-dik lapjáról, ama krónikai pontot is használó s a reformációhoz közelkorú Xylander után azt jegyzi ki Dévayról, hogy ő, egyik reformátora vala a magyarföldnek; hogy későbbben debreceni lelkipásztorrá és esperessé lön, hogy ő hozta be a sakramentáriusok dogmáját legelőször Magyarországra, s hogy mint esperest,

¹⁾ Wagner. i. h. II. 15. „... der dritte, der in Ungarn die ausburgische Confession zu ausbreiten anfang, war Matthias Dévay hungarus, et pastor debreceniensis ecclesiae.“

senkit nem bocsátott a lelkipásztori hivatalra, ki vele egyértelembe nem vala.¹⁾

A Dévay debreceni lelkipásztorságára vonatkozólag meg kell még jegyeznünk, a következő világosító körülményeket is. — Török Bálint, a hazai reformációnak egyik kitűnő nagy pártfogója és előmozdítója, 1535-ben, a midőn t. i. Ferdinándtól Zápolyához állott által, nyerte ettől Hunyadvárát, Dévát, Dévaynak hazáját és Debrecent; s miután, mint közönségesen tudva van, 1541-ben a törökök által fogságra hurcoltatott, az ő neje Pempflinger Kata, ki férjhez menetele előtt Lajos király udvarában Mária királynénak egyik igen kedvelt udvarhölgye, majd atyjának példája szerint a reformációnak kitűnő pártfogója vala, férjének fogságra hurcoltatása után, s úgy látszik épen a Dévay debreceni működése alatt is, Debrecenben élt, s ugyanott halt is meg és temettetett el, 1547 előtt.²⁾ — Dévay tehát Debrecenbe juthatott akár azon körülménynél

¹⁾ Klein. i. h. II. 104—105.

²⁾ Szerémy György, i. h. 100. „Et Valentinus sponndit et copulavit eam latrunculum, quae demum erat leona lutheriana, et post domini captum suum Valentinum praedicti, in Debrechen mortua erat et ibi sepulta est apud monachos. — Szerémy a maga művét Wenzel szerint 1542—1546, Jászay szerint 1542—1548-ig fogalmazta; s az idézett helyen azt kezdi beszélni, hogy midőn Török Bálint, Nándor-Fehérvár hűtlen elvesztése miatt, büntetésül javaitól megfosztatott, két év múlva, tehát 1523, Mária királyné közbenjárására azon feltét alatt nyert kegyelmet, ha Pempflinger Katát elveszi, a kit csakugyan el is vett stb. stb. — Hogy Pempflinger Kata csakugyan Debrecenben halt meg, azt énekli Tinodi is „Terek János vitézsége“ című verszetében:

Jó Terek Bálintnak szép házastársa,
Megmarada az jó Pempflinger Kata,
Árvaságba vele két vitéz fíja,
Az jó Terek János és Ferenc vala.

Nem élhete asszon sokat ez világba,
Urán való szertelen bánatjába,
Ő meghala Debrecen városába,
Az két fíja marada árvaságba.

Tinodi e verset írta 1553. — Cronica. Tinodi Sebestien szörsze. Colosvarba. 1554. esztendőbe. — Én használtam a bécsi cs. könyvtár teljesen ép példányát. Az idézett verset megláthatod Toldynál is: A magyar költészet kézikönyve. I. Pest. 1853. 75. — Hogy Pempflinger Kata 1547 előtt már meghalt, onnan is következtethető talán, hogy a debreceni városi protokollumokban, 1547-ben s azutáni években már Török Bálint egyik fíja neveztetik földesurként.

fogva, mert Debrecennek földesura, az ő hazájának is földesura volt; akár azért, mert Török Bálint családjához, az ezzel közel rokonságban álló Nádasdy Tamás, vagy talán György határgrof, mint Pempflinger Katának Budáról személyes ösmerőse által, lön ajánlatva. — A Dévay debreceni papságára vonatkozó fentebb közlött adatokat, annyival inkább teljes nyugodtsággal elfogadhatjuk, mert mindazon sorozatokban, a melyek eddigelé a debreceni papokról ösmeretese, 1550 előtt, egészen a reformáció kezdetéig teljes hézag van.¹⁾

Hogy a helveták értelmének Dévay volt hazánkban egyik első terjesztője, s különösen debreceni lelkipásztorsága alatt határozott bajnoka és megszilárdítója, azt mind Luthernek már fentebb idézett levelei, mind másnemű bizonyságok, s ezek közt Dévay saját művei is világosan igazolják.

A fentebb már idézett Sculteti Severin határozottan állítja, hogy hazánkban a Carolstad, Zwingli és Calvin értelmének első terjesztője Dévay, majd ő utána Thury Pál volt. Sőt részletesebben is, és igen jellemzőleg emlékszik Dévaynak e tekintetben való működéseiről, a midőn Luthernek 1539. aug. 4-dikén kelt s Révai Ferenchez a zwingliánismus ellen intézett levele után, nyomban így szól: „Nem nyugodott a sátán, mert négy évvel azután, nevezetesen 1543-ban elidegenítette s elvonta a Krisztus evangéliomától Luther

¹⁾ Ember Pál, i. h. 628. mondja: hogy Debrecennek, mint édes hazájának lelkipásztorait, különös gondnal és hűséggel nyomozta ki. Ő tehát Parizpápait követve, első debreceni lelkészül Bálint papot teszi, és pedig 1531-re, a kit ekkor — ugymond — Debrecen akkori földesura Török Bálint hozott Debrecenbe. Épen így ír Hunyadi Ferenc is, a debreceni anyakönyvek egyikében feljegyzett sorozatában. Ezután teszik Kálmáncsehi Mártont, és pedig Hnnyadi 1555-re stb. stb. — Holott kétségtelen tény, hogy Debrecennek Török Bálint, csak 1535-ben lett földesurává, s az is nagyon valószínű, hogy Debrecen 1535 előtt nem is volt reformálva, a mint ezt a folyó évi Prot. e. isk. Lapban, Huszár Gálról írott értekezésem folyamán fejtegettem. A Bálint papról való egyéb dolog, s az ő utána következő papi sorozat is, mint szinte igen számos beszédei Parizpápainak, nem egyebek mesénél. — Ezek a jó tudósok a történelmi nyomozásról és bírálatról fogalommal sem bírtak, s ez ügyben pl. figyelembe sem vették a városi jegyzőkönyveket, a melyekből pedig, 1547 utáni időkből egész hitelességgel s meglehetősen teljességben lehetett volna kizsenedni a debreceni lelkipásztorokat. De mily nagy fájdalom és bosszuság az, a történetírás felől józan fogalommal bíró emberre nézve, midőn látja, hogy egy tévedés százat szül. — Weszprémi is közöl, már idézett művében sorozatot a debreceni papokról; — de ő, mint történetíró, még gyarlóbb említett társaiul.

és Melanchthon tanítványát, és Stöckel wittenbergi akadémiai tanulótlársát Dévay Mátyást, a ki minthogy a nevezett akademiának, műveltsége és feddhetetlensége felől adott bizonyítványa következtében némi tekintélylyel birt, a maga álbölcsesége és képmutatása által (mit a helvetáknál szivott be, a kikhez kiment volt) Magyarhonban többeket félrevezetett, a kiknek nagy része azonban, miután Lutherrel levelet váltottak, az evangyeliom egyenes útjára visszatért.“¹⁾

Dévay magyar hittani kézikönyvének s énekének keletkezését s megjelenését is, nézetem szerint az ő debreceni lelkipásztorsága idejére tehetjük. Hogy a hittani kézikönyv, minden bizonynyal 1538 után jelent meg, abból következtethetjük, mert ebben világosan hivatkozik már latinnyelvű műveire ezen sorokban: „És mikor Üdvezítőnk meghala, teste koporsóba szálla fenékre, lelke mennyországba mene, mely mennyországot paradicsomnak monda: ma én velem lesz paradicsomba. Nem monda, hogy limbosba. Erről diákul irtam egyebütt többet, itt akarék csak róla emlékez-nem, ezek ellen, kik limbosról sokat beszélnek minden írás kiül.“ Dévay latinnyelvű műveinek megjelenését, s a hazában való szétterjedését pedig, mint a maga helyén kimutattam, 1537 végére, vagy inkább 1538-ra lehet tenni; s hogy a magyar nyelvű hittani

¹⁾ Scultet Severin, már i. h. „... in hoc regno Mathiam Dévay, Paulum Thurium cum suis sociis tubas esse hujus belli, et quidem tristi apostasia a veritate evangelii agnita, et illegitima defensione pessimae causae Zwinglii et Calvinii, ... quemadmodum id, manifeste probatur in hoc libello“. ... És viszont: „Non tamen quievit Satan, nam quadriennio post, (t. i. 1539 után) ut apparet, anno 1543. alienavit et abstraxit ab evangelio Christi, auditorem Lutheri et Philippi, condiscipulum Stoeckelii in academia vittebergensi, Matthiam Dewai, qui cum esset alicujus autoritatis propter testimonium eruditionis et integritatis, quod ei datum est a praefata academia, multos in hoc regno, sophismate et hypocrisi sua (quam hause-rat apud Helvetos ad quos profectus fuerat) seduxerat, quorum tamen plerique, datis ad Lutherum et acceptis ab eo literis, redierunt in rectam evangelii viam.“ — Idézem ezeket Sinay kéziratí gyűjteményéből, mert magát a Scultet nyomott művét nem láthattam; de Sinay szóról szóra és lapról lapra másoltatott. — E pontnál meg kell jegyeznem, hogy Scultet merőben hibázik akkor, midőn Stöckelt Dévay tanulótlársának nevezi; mert Dévay 1529-ben, Stöckel pedig 1536. volt wittenbergi tanuló, az anyakönyv döntő bizonyítása szerint. A tévedés onnan származhatott, mert Dévay, mint fentebb láttuk, már mint határozott nagy reformátor, csakugyan volt Wittenbergben Stöckel ottani tanulótlarsága alatt, de épen nem úgy, mint Stöckel tanulótlarsa.

kézikönyv 1538—1541-ig nem jelent meg, abból következtethetjük némi valószínűséggel, mert a nevezett évek alatt fenállott az ujszigeti nyomda, s Dévaynak (Nádasdy Tamással s Sylvesterrel való szoros egybeköttetésénél fogva talán nem minden alap nélkül véljük, hogy Dévay művének a kijelölt időben, Ujszigeten kellett volna nyomatnia; úgy de szakértőink ítélete szerint, Krakóban nyomtatott az; 1542 és 1543-ban ismét bajosan készülhetett s láthatott világot, mert a nevezett évekre Dévay külföldi bujdosása esik. Végre, hogy mind a hittani kézikönyv, mind az ének szerzése idejét csakugyan az 1543 utáni időkre tehetjük a lehető legbiztosabb valószínűséggel: erre nézve egyik indokunk az is, mert mindkettőben határozott jelei, sőt bizonyági vannak már a helvét reformátorokhoz való csatlakozásnak, amabban pl. tudomásom szerint az urvacsorájáról szóló cikkben, s az uri imádság szövegében, emebben pedig a praedestinatióra vonatkozó sorokban.

Én azon véleményben, sőt ha szabad mondani, meggyőződésben vagyok, hogy Dévay hittudományi s reformatori álláspontja és irányzata sohasem volt szigorúan lutheri, hanem egyenesen melanchthoni, majd határozottan a helvétákhoz hajló.¹⁾ Ki reformátiónk

¹⁾ Én nem oszthatom azok véleményét, kik Dévay latinműveiben, s különösen Faber előtti nyilatkozataiban merő lutheránismust látnak; sőt már ezekben látom jeleit a helvéták felé való közeledésnek.— Érdekes dolog, hogy midőn Dévay Baselben személyesen megfordult, akkor tájban jelent ott meg Calvin nagyhatásu Institutiója. — Egyébiránt én, mindazokat, melyeket Dévay hittudományi s felekezeti álláspontjára nézve, az ő saját műveiből itten közleni jónak láttam, nem kívánom úgy vétetni, mint bármely irányban meggyőzni akarókat. A történelmi tények kétségenkívül mutatják igenis, hogy Dévay végre egyenesen a helvétákhoz tért; de azt, hogy magyar irodalmi műveiben, s különösen hittani kézikönyvében minemű hitfelekezeti irány és színezet van képviselve, feltétlenül és teljes biztossággal mindaddig el nem dönthetjük, míg maga a könyv, melyből ez ideig én is csak kivonatokkat bírok, egész teljességében előtűnk nem lesz. Ne vélje azt senki, hogy a reformáció korabeli tanfogalmakról, hitfelekezeti irányokról, színezetekről oly könnyű dolog volna alaposan ítélni. Könnyű igenis akkor, ha valamelyik egyháztörténelmi vagy dogmatörténelmi kézikönyvet veszszük elő, s abból írjuk ki, hogy a Luther véleménye ez, Melanchthoné ez, Calviné ez stb., s úgy argumentálunk aztán jó hiszemmel. De az ilyen eljárás sohasem biztos; mert a dolog természetéből következik az, hogy minél távolabb vagyunk az eredeti közvetlen forrástól, annál bizonyosabb a tévedés és csalódás. Én tehát közvetlen magokból a külföldi reformátorok Dévay előtti műveiből, és az ő saját műveinek kimerítő ösmeretéből, gyökeres vizsgálat után vélem eldönthetőnek az ő műveiben lévő hittani álláspontot; — a mit meg is fogok tenni, mihelyest módomban lesz.

történetét a forrásokból igyekezett tanulmányozni, kétségenkívül igen számos és világos jeleit tapasztalhatta annak, hogy magyarajkú őseinkre, s épen magára Dévayra is, Melanchthon volt kiváló nagy befolyással. A magyar haza reformációjának kezdetleges forrását, kétségenkívül Luther szellemének hatása indította meg, de a forrás a magyarajkúaknál tüstént melanchthoni irányzatot vett; majd a helveták — Grynaeus, Zwingli, Oecolampad — felé tartott, s mire folyammá nőtt, egyenesen Kalvin szellemét és irányzatát vette fel. Nem egyezik tehát a történelmi igazsággal azok nézete, kik azt hiszik és hirdetik, hogy magyar őseink a reformáció kezdetén, évtizedeken keresztül, testestől lelkestől szigorú lutheránusok voltak, s egyszer csak felkerekedve s mintegy pártot ütve szakadtak külön az addig egységes protestáns egyház lutheri kebeléből. De sőt inkább, a vizsgálódó lélek alapos fejlődésének és haladásának törvényei szerint, lassanként és fokozatosan jutottak a kijelölt stádiumokon keresztül, a kálvinizmus álláspontjára. Ha zendülésről, szakadásról s egymással ellentétben álló táborokról lehet szó : ezeket hazánkban is, kiváltképen a Formula Concordiae befolyása idézte elő, a mint mindez, egyebek mellett, igen szépen és világosan kitűnik, a nagyhirű Bejthe István melletti védíratból, melynek eddig ösmert egyetlen kézirati példánya, és pedig hitem szerint, vagy maga az eredeti, vagy annak egykorú másolata birtokomban van.¹⁾

Meddig terjedt légyen Dévaynak debreceni pályája, s hol és mikor vetkezte le az ő nagy lelke a romlandó porsátort : ezt, biztos adatok hiányában meg nem határozhatjuk. Debrecen városának régi jegyzőkönyvei, — a melyekben az egyházi és iskolai személyekről és ügyekről századokon keresztül igen gyakori s rendszeres emlékezet van, — 1547-ben kezdődnek, s mindjárt ez évben és a következőkben Péter és András papokról több ízben van említés, de Dévayról legkisebb nyom sincs. Így nem lehetetlen, hogy ő, miután

¹⁾ A nagybecsi könyvecske címe ez : Az igaz köröztyenüktevl meghasonlott confessionáriusoknak ragalmazó articulások elleníratott igaz mentség : kiket evk Bőythe István bozzuságára egy kalandosságban értetlenöl, ragalmazoyul, nagy hazugol eltitkoltatott Mestör dolgabol foldozgattanak özwe az másomnet koldultatott confessiojok zerént, ez végre, hogy az Vr Isten városa ázlalo zent Igének tisztaságos folyását iregységből el rekeztenik, az ev nekyök teczöt (Isten lelke nelkevl valo) ahytatos kiuansagok zerént. Ecclesiast. 10. Mint az kigyo halgatuán mar meg : akképen az titkon ragalmazó. 1599. — Előbeszédje kél 1599. február 6. Közép 8-rét ; összesen 100 lap.

felőle, debreceni pályáján túl, sehol többé emlékezet nincs, 1547-ben már nem élt, s hamvai épen úgy, mint utolsó földi pártfogójának Pempflinger Katának hamvai is, debreceni földben, de ösmeretlen, jeltelen helyen várják a feltámadás nagy napját.¹⁾

XI.

Dévay fő pártfogói és ellenségei.

Noha Dévay életfolyamán, időnként megemlítők már röviden mindazon férfiakat, kik néki főpártfogói és segéllői, vagy ellenfelei és üldözői valának : még sem látszik feleslegesnek, némi bővebb ösmeretet közölni ezekről, hogy így Dévay pályája és kora, annál tisztábban állhasson előttünk.²⁾

Maga Dévay, műveinek alább egész terjedelemben közölt pontjaiban, Bebek Imrét vallja egyik főpártfogójának. Ez a Bebek Imre, Pelsőci Bebek János fija, római katolikus pap, majd gyulafehérvári prépost s II. Lajos király titoknoka vala. Lajos halála után Zápolya János pártjához állott, és ott, mindvégig megmaradt mint egyik nagy befolyású, és országos közügyek intézésével is megbízott férfit. 1535 előtt már határozottan a protestans vallásra tért, s mint ilyen, megis házasodott, egy alacsony sorsú leányt, Kréta vagy Arbanáz Ilonát vévén feleségül, kitől János és Erzsébet gyermekei maradtak.

Másik főpártfogójául nevezi maga Dévay Bácsi Ferenc szépesi prépostot, Zápolya János titoknokát, ki az oklevelekben Franciscus de Bachya, vagy Batzia néven is jó elő. Ez Budáról 1533. január 12. adja tudtul a szépesi lelkészeknek, hogy prépostjukúl ő neveztetett ki, s követeli a jövedelmet; de ennek kevés sikere lett, mert az a vidék ez időben Ferdinándnak hódolt. Ugyanazon évi ju-

¹⁾ Engelhardt, i. h. 1549-re; Fliedner, Die evang. Martyrer Ungarus und Siebenbürgens. Düsseldorf. 1858. 18. 1547-re teszi Dévay halálát; — de forrást és alapot ezen állításhoz egyik sem hoz fel legkevésbé is. Engelhardt még azt is véli, hogy Dévay az 1545-diki erdődi zsinaton jelen volt; a mi valóságos tévedés; mert ott nem Dévay Mátyás, hanem Dévay Miklós volt jelen, a mint ez, az erdődi zsinat cikkeinek azon eddig egyedül hiteles példányából, mely az erdélyi muzeum könyvtárában őriztetik, s melynek teljes másolata birtokomban van, világosan kitűnik.

²⁾ A következő pontokhoz az életrajzi és nemzedékrendi adatokat vettem leginkább Wagner, Collect. geneal. hist. Nagy Iván. Magyarország családai; Buday Fer. Polg. Lex. s különösen Bácsi Ferencre nézve Wagner Analecta Seepusii, stb. művekből.

lius 19-dikén megújítja tehát a maga rendeletét, s egyszersmind helyeteseül Lewdisicz György szepesi kanonokot s késmárki plébánust, mint igen tudós és jeles embert nevezi ki. Ez fel is szólítja a papokat a fizetésre, de sikeretlenül, mert azok még, Bácsinak Ferdinandpárti vetélytársához Horváth Jánoshoz tartottak. Ez a Lewdischer lön aztán a reformációnak egyik első bajnoka a szepességen, s midőn e miatt Horváth János által erősen üldöztetett, Bornemisza Miklós szepesi kapitány igen bátran és határozottan védelmezte őt.

Ugy látszik, hogy leginkább ezen két férfit, t. i. Bebek Imre és Bácsi Ferenc pártfogásának és barátságának köszönhetjük azt, hogy Dévay a Zápolya uralma alatti országrészekben sikerrel működhetett, s budai fogságából is kiszabadult.

Nádasdy Tamásról s az ő Dévayhoz való viszonyáról az illető pontokon elég terjedelmesen szóltam, s azon olvasót, ki Nádasdyról, mint általában a reformációnak kitűnő pártfogójáról bővebb és forrásokon alapuló ösmeretet ohajt szerezni: szabad legyen Erdősi-rőlírott művemhez utasitanom, melynek kérdéses pontjait itt ismételni, merőben feleslegesnek tartom.

Kiváló fontosságú kérdés előttem, Dévaynak Drágfi Gáspárhoz való viszonya. Minden eddigi történetiróink, egyezőleg és kételkedés nélkül állítják, hogy Drágfi Gáspárt Batizi András és Dévay hozták által a reformációra. Ezen véleménynek egészen biztos alapja aligha van. Tudtom szerént első és eredeti alapja e véleménynek nem más, mint Istvánfi Miklósnak 1605. február 1. Posonyban kelt s Pázmán Péterhez intézett levele, a melyben ennek felszólítására, természetesen tulzó katolikus szempontból és gyűlölettel, előadja a magyarországi reformáció eredetének rövid történetét, s ezt mondja a többek közt: „Perényi Péter volt az első, ki magát amasectához adta Perényi példáját követte Drágfi Gáspár, a ki Batizi András és Dévay Mátyás lutherán prédikátorok által Erdődön és más birtokain, az eretnekséget nyilván hirdettette s annak magvait hintegettetten.” stb.¹⁾ Ezen véleményt aztán örömmel elfogadja Pázmán, s így szól nagy fennen: „Az urak közül első Prinyi Péter, Kopácsi Istvántul és Sztárai Mihálytul megcsalván, Luther után indula. Prinyi után Drágfi Gáspár megmételtesedék a

¹⁾ Lásd az egész levelet legelőször közölve: Pray, Specimen hierarchiae hungaricae. II. Posonii et Cassoviae. 1779. 216.

Batizi András és Dévay Mátyás tanításából.“ stb.¹⁾ Ezen véleményt, de természetesen protestáns felfogással, általveszik és terjesztik aztán a protestáns írók is. — Istváni azonban a hazai reformációnak s épen Dévay reformátori működésének kezdetén még meg sem született, s így az egykorúság hitelével teljességgel nem bír. Úgy látszik, hogy egész előadását pusztán katolikus hagyományból merítette, s ha a szenvedélyes gyűlöletet, melylyel ő a protestantizmus iránt viseltetett, figyelembe nem vesszük is; előadásának több oly tévedései és hiányai vannak, melyek őt e tekintetben a hitelességtől megfosztják. Ő azt mondja, hogy a mohácsi vész előtt, hazánkban a reformációnak vagy épen nem, vagy igen kevesen s titokban valának követői; ő az eretnek-égető országgyűlési végzést 1518-ra teszi, s a reformáció legfőbb forrásának s alkalmának a mohácsi vészt és a papi javak elfoglaltatását tartja. Hogy pedig mindezek merő történelmi valótlanságok: arról azon cikből, melyet ezen művem folyamán, a hazai reformációnak Dévay előtti küzdelmeiről irtam, bárki is könnyen meggyőződhetik.

Drágfi Gáspárról, azon, az ő életével egykorú s kétségen kívül az ő embere, talán udvari papja által tett jegyzetekből, melyek Benkő által az erdödi zsinatnak már fentebb említett cikkeihez csak toltattak, a következő adatokat kérem figyelembe venni.

A mi Drágfi Gáspárunk született 1516. július 2-dikán. Atyja volt Drágfi János, országbirája, édes anyja pedig Váradi Anna. Drágfi János, Gáspár atyja, a mohács mezei táborban 1526. augusztus 24-dikén tesz végrendeletet, s a vésznapján, mint a király zászlajának tartója ő is meghalt a szegény hazáért. Gáspár 1529. június 15. nőül veszi Somlyai Báthori István erdélyi vajda leányát Annát, a kitől György és János fiai születének, kik közül János korán, György, pedig 1555-ben kimulván, vele együtt kihalt a Drágfi család is. 1545. szeptember 20-dikán tartatik Drágfi Gáspár védelme alatt az erdödi zsinat, a következő 1546-dik évi január 25-dikén pedig, 29 esztendősen meghal Drágfi Gáspár. — Drágfi János idézett végrendeletéből túl van minden kétségen, hogy annak kelte idején, az ő családjában a reformációnak még nyoma sem vala; — az egykorú családi napló szezője pedig Drágfi Gáspárnak reformációhoz való viszonyáról, csak ennyit jegyez fel: „ki által a keresztyéniséget Isten, a nyomorult földnek kijelenté. Az Isteni szol-

¹⁾ Pázmán. Kalauz. Poson. 1637. 217.

gálatot ez építette és öregbítette;“ — de sem Dévayról, sem Batiziról egy igét sem szól.¹⁾

Az ellen is merül fel pedig alapos kétség, hogy Batizi András Dévayval együtt reformált volna. Batizi ugyagyánis maga mondja, hogy ő tanítójától Gálszécsi Isvántól vette be a reformációt.²⁾ Gálszécsi pedig csak 1532 végén ment Wittenbergbe, midőn már Dévay széltire reformált, maga Batizi pedig 1542-ben ment Wittenbergbe, s innen visszatérve ajánlatott aztán Melanchthon által Perényi Jánoshoz Drágfi Gáspár sógorához, s nagyon valószínű, hogy ezen csatornán s épen Batizi által jutott a reformáció az ifju Drágfi

¹⁾ Az általam használt kéziratnak, melyet már az imént említett, s melyet Benkő sajtó alá is elkészített, címe ez: Synodi erdődenses geminatae. Prior generalis anno 1545., altera partialis anno 1555., a protestantibus verbi divini ministris in Erdőd, Oppido Hungariae celebratae. Azután a gyűjtemény első részének, mely az 1545-diki erdödi zsinatról szól, ily címet ad Benkő: Generalis Synodus erdődensis, primo omnium, in inclito Hungariae regno a protestantibus verbi divini ministris anno 1545. celebrata, atque confessio, ibidem XII. articulis conclusa nunc primum praesenti operi inserta et typis evulgata studio Josephi Benkő nobilis siculi középajztensis de Arkos. A második résznek pedig ily címet ad: Synodus partialis anno 1555. in oppido Erdőd celebrata ejus que confessio XX. articulis expressa nunque in publicam lucem emissa cura Josephi Benkő. Az egész könyvecske tartalma ez:

Pro generali synodo prooemium. Quo recitatur occassio repertae confessionis erdődensis.

Caput I. De loco celebrationis synodi, videlicet Erdőd oppido.

Caput II. De possessore loci atque synodi patrono.

Caput III. De membris ipsius synodi.

Caput IV. De confessione ejusdem, quae etiam formalibus verbis exhibentur.

Conclusio.

De sequelis synodi.

Pro partiali synodo prooemium,

et Caput unicum,

Quo confessio traditur.

Auctuarium

De magnifico Dragfiorum gente.

Jegyezd meg jó magyar olvasó, hogy ezen mű, noha ezt Benkő sajtó alá elkészítette, soha meg nem jelent. Az 1545-dik évi erdödi zsinat hitvallását, épen ezen Benkőféle kéziratból nyert másolat után kiadta Toth Ferenc a tiszántúli püspökök életrajzához toldalékul, s kétségenkívül ez az igazi szöveg, nem pedig az, melyről Ember Pál, Sinay és Buday szólnak. — Az 1555-dik évi erdödi zsinat hitvallása, valamint a Drágfiakra vonatkozó igen érdekes jegyzetek is, mindezekig kiadva nincsenek.

²⁾ Toldy. i. h. I. 30.

Gáspárhoz, de a midőn már Dévay, pályája és élete végén állott Debrecenben.

Nincs egykorú és biztos adatunk azon véleményre nézve sem, hogy Dévaynk a nagy Perényi Péterrel egybekötetésben állott volna, és hogy Sátoralja-Ujhelyen mint reformátor vagy lelkipásztor működött volna.¹⁾ Egyébiránt, hogy maga a nagyhatalmú s tekintélyű Perényi Péter a reformációnak egyik első és határozott bajnoka s pártfogója vala hazánkban: az minden kétségen túl van. Szabad legyen mégis, egy oly igen nagy fontosságú adatot közleni itt e tekintetben, melyet hazai s különösen egyházi íróink, mindezideig nem ösmeretek, vagy legalább nem méltattak. — 1539 táján, Perényi Péter Zápolyától Ferdinándhoz akarván állani, átlépésének feltételeit, egy önálló okmányban határozottan kitűzi, s a feltételek legkitünőbbje ez: „Kiváltképen pedig kívánja Péter ur, hogy Ő Felsege biztosítsa őt a felől, hogy vallásától soha el ne tiltassék, mert igaz és jó keresztyénnek vallja magát, s ösmeri Krisztus által a keresztyén hitet az evangyéliom szerént.“ — Ezen feltételre a Ferdinánd válasza ez: „Az első cikkekre nézve, melyben azt kéri, hogy Ő Felsege ne tiltsa őt el az ő vallásától, — megengedi azt Ő Felsege; csak hogy magát úgy viselje mint igaz és jó keresztyén, s a mint bárkitől is az Isten iránti tisztelet s a mi igaz katkolikus hitünk kívánja s követeli.“ Perényi a maga kívánatait, prédikátora által jegyeztette fel.²⁾

Kimerítő és biztos egyes adatok hiányában, szabad legyen az olvasót azon kétségtelen tényre figyelmeztetnem, hogy a Nádasdy, Enyingi Török, Drágfi és Perényi családok, a melyekről tudva van, hogy hazánkban a reformációnak legfőbb támaszai valának, egymással több oldalú szoros rokonsági viszonyba állanak.

¹⁾ Figyelembe vettem e tekintetben nem csak az összes irodalmi nyomokat, s ezek között magát a sátoralja-ujhelyi Örömmünepet is; Patak, 1816., hanem magokból a s.-ujhelyi gyülekezet régi jegyzőkönyveiből is az ide vonatkozó pontokat. Sehol sincs oly biztos alap, melyre az alapos történetíró támaszkodhatnék.

²⁾ Buchholz. Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. Urkunden-Band. Wien. 1838. — Az oklevélnek kelti ideje és helye kitéve nincs, s Buchholz, igaz hogy kérdőjellel, 1528-ra teszi azt; ámde ebben képtelenség van, mert Perényi ezen okmányban török rabságban, vagy inkább zálogban lévő fijának kiszabadítását is kéri, ez a fiu pedig, 1532-ben esett a törökök kezébe; továbbá Kassának azon elvesztése, mely az oklevélben emlegettetik 1536-ban történt stb. stb., s biztos dolog, hogy Perényi még 1539-ben Zápolya mellett állott, de ezen évben már elkezdé az alkudozásokat.

A Nádasdy Tamás édes anyja Török Orsolya, Török Bálint atyjának Imrének unokatestvére volt. A Nádasdy Tamásné édes anyja Drágfi Katalin, Drágfi Gáspár és Zsófiának épen unokatestvére volt. Ez a Drágfi Zsófia, Gáspár idősb testvére pedig, azon Perényi Jánoshoz ment férjhez, ki Komjáthi Benedek tanítványa volt, s a Mohácsnál elesett Perényi Gábornak Frangepán Katalin férjének fija vala, és a kit Erdősi, mint kitűnő pártfogóját emleget.¹⁾ Hogy a Drágfiak, Perényiekkal Nádasdyakkal Kanisaiakkal már a mohácsi vész előtt is rokonságban valának, kitűnik Drágfi János fentebb említett testamentomából, melyet így zár be: „Ez testamentum levelet irtam az én jámbor atyámfiak előtt, kiket előszámlok: váradi püspök előtt, kinek Prinyi Ferencz neve (Péter testvére) Nádasdy Mátyás Nádasdy Balázs előtt.” A végrendelet szövegében pedig, Kanisai Lászlóról mint atyjafijáról emlékezik, a ki Nádasdy Tamásnének atyja vala. Kanisai Dorottja pedig, ki a mohácsi mezőn szétszórva heverő holt testek eltemetésére, négyszáz embert fogadott, Perényi Imre nádornak vala neje, majd özvegye, a kitől a mohácsi mezőn elesett Ferenc, váradi püspök, s a reformáció nagy hőse Péter valának gyermekei. — Egy tekintet hazánk reformációkori történetére bárkit is meggyőzhet a felől, hogy ezen egymással rokonságban állott Nádasdy, Perényi, Török és Drágfi családok, mind gazdagságra s fényes hivatalokra, mind tekintélyre és műveltségre nézve hazánk legjelesebb családai valának; s miután a lelkesi hivatalok betöltése, a patronatus jogánál és terhénél fogva, hazánk legtöbb helyén a földes urakat illette: nem csuda, ha ama családok védelme alatt, mind a reformátorok szabadon működhetének, mind a reformáció nagyszerű terjedést nyert hazánkban.

Dévay legfőbb ellenségei a római katolikus papok, s ezek közül különösen Szegedy Gergely és Faber János valának. Szegedyről mindazt elmondók, mit főlőle eddig tudni lehet; itt tehát csak Faberről kell némi életrajzi adatokat közlenünk.

Faber János, egy kovács fija, honnan nevét is vette, született 1478-ban Leutkirchben. Korán a dominicanusok szerzetébe lépett; theológiát tanult a breisgaui Freiburgban. Jeles tehetségei s nyelvészi és humanisticus tanulmányai által csakhamar kitűnván, baseli kanonokká, constanci püspöki helyettessé, s pápai protonotáriussá lőn. Több reformátorokkal s épen Zwinglivel is levelezésben s ba-

¹⁾ Sylvester nyelvtana. Kazincy kiadása. 34.

rátságos viszonyban állott, s eleinte a reformációnak egyik helyeslője volt. De 1521-ben, egy római út után, iránya egészen megfordult; következő évben már, egy Luther elleni iratot ajánlott a pápának, s ez időtől fogva, szóval tettel és írással a reformációnak legelszántabb üldözője volt. 1523-ban Zürichben személyesen vitatkozik Zwingli ellen, ki által meggyőzték; majd Ferdinánd által tanácsosul s gyóntató atyául meghívva, annak udvarába megy; az eretnekek üldözésében és égetésében buzgón közreműködik; 1529-ben Ferdinánd által budai préposttá neveztetik, s ugyanez évben, mint Ferdinánd udvari papja megjelenik a speyeri gyűlésen s Melanchthon előadása szerint, az ott szintén jelen volt Grynaeus élete ellen leselkedik. 1530 bécsi püspökké lett; — meghalt 1541-ben, 63 éveskorában, s eltemetett Bécsben a szent István templomában. — Általában Fáber, a maga nyilvános pályára lépésétől kezdve, haláláig, a reformáció ellen intézett több rendbeli német birodalmi tanácskozásokban erélyes részt vett, e mellett irodalmilag is fáradhatatlanul működött, s a reformációnak kétségenkívül európai hírű és hatású s feleletle szenvedélyes ellensége vala, — elannyira, hogy egykori nyilatkozata szerint, inkább elfogadná a törökök vallását, mint a protestánsokét, mert a törököknek ugymond, mégis vannak ceremonái, könyörgései és bűjtjei.¹⁾

Országos Széchényi Könyvtár

¹⁾ Herzog már idézett Real-encycl. IV. 307. Aschbach szinte idézett Kirchen-Lexicon. II. 713. és Adami. Vitae theologorum stb. IV. 55. Grynaeus életrajza folyamán. — Szalaházy Tamás egri püspök, Dévay irányában inkább poroszló mint ellenfél vala. De életrajzát megolvashatja kinek tetszik Schmidt idéz. műv. II. 299—324.

B.

DÉVAY BIRÓ MÁTYÁS

IRODALMI MŰVEI.

Országos Széchényi Könyvtár

Dévay kiadott művei.

I. Dévay latin nyelvű művei.

Dévay eddig ösmert kiadott művei között, a latin nyelvűeket kell első helyre tennünk, mind keletkezésük idejére, mind tartalmuk reformátori érdekére nézve.

A szó alatti latin nyelvű művek egy kötetbe foglaltatvák s következő egyetemes címet viselnek :

DISPUTATIO
DE STATV IN QVO SINT
BEATORVM ANIMAE POST HANC
uitam, ante ultimi iudicij diem.
ITEM DE PRAECIPVIS AR-
TICVLIS CHRISTIANAE DOCTRINAE
Per Matthiam Deuay Hungarum.
His addita est
EXPOSITIO EXAMINIS QVO-
MODO A' FABRO IN CARCERE SIT
examinatus.
Lucae V.
Præceptor, in uerbo tuo laxabo rhete.

A könyv alakja kis negyedré. A lapokon a benyomott tér magassága öt és fél, szélessége négy és három negyedrészt hűvelyk. Az egész könyvet alkotja 74 levél, tehát 148 lap, de sem a levelek sem a lapok számozva nincsenek; — én a magam példányát laponként számoztam, a könyebb és biztossabb használhatóság végett, s ezen saját számozásom szerint teszem a megjelöléseket e művem folya-

mán. — A levelek közül az utolsó egészen tiszta, s a 146-dik lapon is, csak Errata állanak 3 sorban. A nyomdai iv és levélszámozó alphabét így megy: a2. a3. b. b2. b3. c. s. s2. s3 s4. A két utolsó levelen semmi ily jegy nincs. A 145-dik lap alján már ott áll: FINIS. Papirja elég szép, tiszta és erős, de kissé már sárgult Vizjegye, egymással párhuzamosan menő egyenközü vonalok, melyek a nyomtatott sorokkal egy irányban mennek. Ilyen párhuzamos vonal egyegy levélre esik mintegy hét. Betűi vastagok, kerekdedek és tiszták; de már mégis hasznátságra mutatnak. Nyomtatási hely és idő kitéve nincs. Ezeket azonban, más adatokból meglehetősen biztossággal meg lehet határozni. Ugyanis:

Dévay műveinek a debreceni főiskola birtokában levő példányához Hussnak, Melanchthonnak, Luthernek több rendbeli, a reformáció első időszakabeli s eredeti kiadású művei vannak kötve. Mindezen könyvek papirosa, tökéletesen egyenlő a Dévay művének papirosával; sőt Melanchthon egyik művében: *Philippi Melanchthonis Declamatiuncula in Divi Pauli doctrinam. Ejusdem epistola ad Johannem Hessum theologum. 1520.*; ezen nyomtatványban mondom, Melanchthonnak Bronner Jeromoshoz intézett levelét, a 2-dik lapon, épen azon betűkkel találom nyomva, melyekkel Dévay műve nyomtatott. E nyomtatványon pedig végül ott áll: *Basileae apud Andream Cantandrum Mense Junio. Anno M. D. XX.* — Van továbbá saját birtokomban Lactancius műveinek egy 1524-dik évi, hasonlóképen Cantandernél nyomott baseli kiadása, melynek papirja épen oly vízjegyű mint a Dévayé, s melynek betűi oly aprók és dültek, mint a milyenekkel Dévaynál néhány pont a lapok szélére van nyomva, s mint a milyeneket, hasonlóképen a szélekre nyomva, a debreceni főiskolai példány nyomtatványainak utolsóiban találunk. Enyedi György erdélyországi unitarius superintendensnek: *Explicationes locorum veteris et novi testamenti ex quibus trinitatis dogma stabiliri solet* cím alatt, de nyomtatási hely és idő nélkül mejelent, saját birtokomban lévő igen ritka művében, a Dévayval egyenlő vízjegyű papirost s egyenlő betűket talállok; csakhogy Enyedi művében már a papir durvább s a betűk is jóval elhasználtabbak mint Dévaynál. — Mindezen adatokból tehát, s különösen Melanchthon művének fentebb megjelölt nyomtatványából, el van döntve az, mit eddig biztosan nem tudtunk, hogy

t. i. Dévaynak ösmertetésünk alatti latin művei Baselen nyomattak.¹⁾

A mi e műveknek nyomtatási idejét illeti: arról biztosan csak annyit mondhatunk, hogy az, az 1537-dik évi junius utánra esik, mert a nevezett évi junius első napján kél Vitus Theodornak Dévay Fáber előtti vallomásaihoz tett s Bácsi Ferenchez intézett ajánló levele.

Dévay latin műveiből, ez ideig az összes könyvészet mezején csak három példány fenmaradását tudom.

Az első példány a magyar királyi egyetem könyvtáráé, melyet Pray ösmertet, s megjegyzi róla, hogy az: „libellus valde rarus.”²⁾

A második példány a debreceni főiskoláé, melyről, mint az itteni könyvtárban meglévőről, Buday Ezsaiás,³⁾ s bizonyosan ő utána, Dévaynak a magyar Conversations Lexiconbani életirója Fabri, világosan és határozottan emlékeznek. Ezen példány azonban, már több évtizedek óta teljesen elveszettnek tartott, elannyira, hogy annak címe a könyvtár közelebbi katalogusaiba már beigtatva sem vala. Szerencsére azonban, a jelen év elején, a debreceni főiskola egyik néhai tanárának s könyvtárnokának, utóbb pénztárnokának szállásán, a padlásról lehordott könyvhalmozban, évtizedek pora és szemétje között, főiskolánk példányát megtaláltam, és az rögtön, a maga helyére be is igtattatott. Ezen példányban, a címlapra, Dévay neve alá ez van írva: „Floruit in primis reformationis initiis.” Lejebb, ugyanazon kéz által: „Dominus providet Mihaeli Szathmary. Tokajini Ao. R. 1712. Hic liber est venerandae antiquitatis, ideoque magni pretii.” — A fedél belsejére, a címlappal szembe, Sinai Miklós keze ezt írta: Plurimum reverendus ac clarissimus vir Dominus Stephanus Paksi Szathmary, theologiae in collegio reformatorum debrecinensi hocce professor fructuosissimus, donavit eidem collegio Mathiae Devayii primi reformatoris hungaricarum ecclesiarum opuscula haecce rarissima. Quae cum gratiarum actione recepit, et tabulario collegii distincto, in publica bibliotheca

¹⁾ Már Ember Pál sejtelve is fordult Bazel felé; midőn így szól i. h. 73. „Basileae an Wittebergae, mihi non constat.”

²⁾ Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae budensis. I. Budae. 1780. 331.

³⁾ Magyarország históriája. II. 79.

inseruit ad diem 25. julii anni 1775. Nicol Sinai, profess. et bibliothecae praef. mpr.“ Épen magát ezen példányt használta tehát, nagy érdemű egyházi történetírónk Ember Pál is a maga művéhez; a mi nemcsak onnan bizonyos, mert ő maga mondja, hogy Dévay művének oly példánya jutott kezébe, melyhez Huss és Melanchthon említett művei kötve valának; hanem onnan is, mert a debreceni példány 1712-diki birtokossa, tokaji prédikátor Szatmáry Mihály, Ember Judithnak, Ember Pál leányának férje volt, s ezeknek fija, tehát Ember Pálnak unokája volt a debreceni ajándékozó tanár Paksi Szathmáry István.¹⁾

A harmadik és utolsó eddig ösmert példány, az én saját tulajdonom, melyet én jelen évi junius elején, Kirchoff és Wigand lipcsei egyesült antiquariusoktól szerzettem; mely szinte több társaitól elmeteszve, de teljesen épen és tisztán jutott birtokomba. — Egykori birtokosainak semmi nyoma nincs.

Ha sejtelmem nem csal, külföldön is, legalább Nürnbergben, meg kell lenni Dévay latin műveinek.²⁾

De ösmerjük meg már Dévaynak e kötetben lévő latin műveit egyenként.

Az előbeszédeket és ajánló leveleket, részint azért, mert azok Dévay életének némely pontjaihoz a legbiztosabb eredeti források, s általában igen érdekes korrajzi adalékok; részint azért, hogy azokat minden magyar olvasó élvezhesse, nyelvünkre hiven lefordítva, egész terjedelmökben közlendem. Magát a művek tárgyilagos tartalmát is teljes hűséggel megösmertetni törekszem.

A 3—4 lapokon ösmeretlén szerzőtől, de sejtelmem szerint vagy Melanchthontól vagy még inkább Grynaeustól, következő bevezető szózat áll:

A z o l v a s ó h o z.

Elégge világos, hogy a sátán miként szegezi magát ellene mindenütt annak, hogy az evangyéliomi tiszta tudományt, más nyelvű népek is megösmernék. Mert midőn az igen tudós és igen derék férfiú Dévay Mátyás ur, Kassán és másutt Magyarorszáiban, az

¹⁾ Tóth Fer. Túl a tiszai püspökök élete. 193.

²⁾ Ezt onnan gondolom, mert Engelhard, ki Nürnberg közelében lakik, már sokszor idézett művében, világosan használja Dévay műveit. De Dévaynak Vitus-sali barátságából is lehet következtetni, hogy vagy Nürnbergben, vagy talán Münchenben mai napig vannak Dévayra vonatkozó könyvek s levelek.

evangéliomot a maga nemzeti nyelvén nagy sikerrel hirdette: a sá-
tán is előidézte a maga konkolyait, valami Szegedi nevezetű barát
által, ki a józan tudományt különféle módon rágalmazta. Minélfogva
Mátyás ur, az egész világ előtt nyilván számot akart adni arról,
hogy ő Magyarhonban semmi istentelent vagy botrányost nem ta-
nitott, s e célból ezen két művet szerzette, melyek közül az elsőben,
a szentek segítségülhívásának visszaélése ellen vitázik, mivelhogy
az nem csak hiábanvaló, hanem vallástalan dolog is, a mennyiben
egyedül a Krisztust illeti a segítségülhívás tisztessége, s a szentek
még végteljességre nem jutottak, — mint a héberekekhez írott levél
tanítja a 11-dik részben. És Pál ezt mondja: hogyha mindenek
meg nem halnak is; mindazonáltal mindenek hirtelen elváltoznak.
És a thessalónikabeliekhez, hogy mi nem előzzük meg azokat, kik
elaluvának, (nem lesz előnyünk felettök). Ez indította a kegyes
férfit arra, hogy a lelkeknek ez élet utáni állapotjáról tüzetesen
vitatkozzék, hogy t. i. ez alapon, a szentek segítségülhívását minde-
nestől megrendítse és ledöntse. Mert hiszen a szentek, ha léteznek
is, és az ő nyugalmaiban vannak: reánk nézve, s különösen a segít-
ségülhívás és közbenjárás tekintetében, olyanok, mintha nem is
léteznének, mint Ezsaiás is mondja: Ábrahám nem tud mirőlünk
stb. A másik könyvecskében pedig, minthogy némely tételeit az esz-
telen barát, gonosz rágalomokkal, nyilvános iratban elferdítette, —
magyarországi barátira nézve kényszerült a maga nézeteit ama rá-
galomok ellen megvédeni, a melyekben (mert rövid tételek azok)
csaknem egészen mindazt befoglalta, a melyek a mi hitünk tanítá-
sára megkívántatnak. Reményljük, hogy ezen vizsgálatokat minden
jókedvesen veszik; minthogy ezek mintegy oly előgyümölcsök,
melyeket az evangéliom korszakában, más népek fiai az Urnak
ajánlanak. Melyre nézve ezen ajándékért nemcsak hálát kell adnunk,
hanem kérnünk kell az Istent, hogy a maga evangéliomát más or-
szágokban is e szerént terjeszsze, hogy így ezen tudomány, miként
a németeknél Istennek, a barátok álokoskodásai által homályba bo-
ritott dicsőségét világosságra hozta, s a pápának és társainak go-
noszságát kiderítette: akként más nemzetek is, a Krisztus dicsősége
megösmerésének buzgalma, s ama valódi antikrisztus a pápa iránti
gyűlölettel bételjessedjenek. Amen.

Az 5—6 lapokon magának Dévaynak következő ajánló le-
vele áll:

Tisztelendő Bebek Imre urnak, fehérvári prépostnak, urának és pártfogyójának Dévay Mátyás kegyelmet és békességet kíván.

Négy évvel ez előtt, Tisztelendő Ur! midőn a király Pécsre indult, s Méltóságod Budán, Ő Felsége eltávoyzása után még néhány napot töltött, a fejedelmet nem sokára követvén: én azonközben, a magam hivatalos tisztében forgalódtam. Azon napon, a melyen már az elindulásra szinte készen valánk, hozzám jött egyik barátunk, erősen kérvén tőlem, hogy számára a szentek aluvásáról tegyek írásba valamit; — kérelme okául azt monda, hogy vannak némely pápa mellett buzgólkodók, kik a mi tudományunknak minden erővel ellene törnek. A kinek, mint különben is egyik legjobb, és velem jóltett barátomnak számára, minden szabatosság nélkül leirtam némely tételeket, és pedig, a mint tudom, csupán a szentek aluvásáról. Ő azonban, ezen én tételeimet, egy másik barátunknak adta át, oly célból, hogy azokat szedje rendbe, s maga részéről is adjon hozzájuk valamit. Ez, a megbizatas szerint csakugyan rendbe szedte azokat, s még e felett a Krisztusról, mint egyetlenegy közbenjáróról, a szentek segítségül nem hívásáról, és a holtak ez élet utáni állapotáról is irt, és pedig egy szabályszerű könyvecske alakjában. A mely könyv, midőn egy franciskanus barát kezébe jutott: Apológiát akart az ellen kiadni. Erre pedig sok ideig készült, s imé a mivel sokáig vajudott, végre elszülte, engem a maga módja szerint mindenütt rágalmazván, holott mint mondam, nem tudom, hogy a szentek aluvásán kívül egyébről irtam volna, és ezt is minden szabatosság nélkül, a mint az akkori idő hozta magával. Ő azonban, a maga igazságait (ha az isteneknek tetszik, — mert így beszél) felettébb magasztalja, diadalt énekelvén a győzelem előtt. Én pedig, noha tudom, hogy mily csekély eszközeim vannak nékem, és oly sokszor tartózkodtam tehetetlenségemet bölcs századunk nevetségének kitenni: mindazonáltal, ezen — hogy ugy mondjam — szemérmertlenségre, az álatyafi vakmerősége kényszerített, a ki nem csak az evangelicus — evangyliomot követő — férfiakat, de magát Krisztust sem félt megkáromlani, — saját maga nagy romlására. Kényszerítettek barátim is, még pedig mind arra, hogy a barát haszontalan beszédeit forgassam ki, mind arra, hogy saját igehirdetésem igaz voltát mutassam meg. A mely én igehirdetésemnek tanuja mindkét Pannonia, s Magyarország mindkét királya, a kik-

től, (Istennek hála) nemcsak haragot, de rabláncokat és fogságot is szenvedtem; — hogy Pálként, némileg dicsekedhessem az én erőtlenségimben. Melyre nézve, jó Imre Uram, ezen, bár késő gyümölcsét csekély elmémnek, neked ajánlom; itt, már terjedelmesebben irván az említett pontokról és más egyebekről előttem és barátim előtt, tehetségem szerint védelmezvén az igazságot. Nem bánom, ha a legcsekélyebb értékű embernek tartanak is, csak a maradék előtt bizonyíthassam meg azt, hogy igazán hirdetem az igét. Azon öszinteséggel irtam pedig, a melylyel tartoztam; te azért, és minden barátim, keresztyéni bírálattal ítéljétek meg ezen iratomat. — Légy üdvöz a Krisztusban, a te nőddel együtt, a kiért, az Isten igéje által felvilágosittatva, kész voltál minden atyai örökségedet elveszteni inkább, mintsem hogy némelyek szokása szerint, — tisztességgel szólva, — kóbor paráznaságban fenteregj. Irtam Sárváron, idvességünk 1535-dik esztendejében, pünköstit ünnepén. (Május 16.)

A következő lapon, tehát a 7-dikén kezdődik Dévay első műve, melynek ő maga következő címet ad:

Confutatio apologiae cuiusdam Gregorii Seghediensis, ordinis s. Francisci, super quadam sententia Mathiae Devay, aeditae per eundem Devay Hungarum

Ez alatt nyomban:

Igy állítja fel a tételt azon atyafi:

Kérdés.

Hol vannak a Krisztusban aluvó szentek testei s lelkei?

És vajjon tudnak-e valamit mirőlünk?

És vajjon imádkozhatnak-e érettünk?

S vajjon közbenjárók gyanánt segítségül hívandók-e?

Felelet.

Első igazság.

A Kristus isteni teste a halálban teljesen öszvetőretvén, Zsolt. 29. és az istenségtől el nem választatván, harmadnap feltámadott, megelevenedett, dicsőséggel örömmel körülvételét; — az égbe fogadtatott, hogy rothadást ne látna, Dávid. Zsolt. 15., ezt megprófétálván, és Péter, Cselek. 2. bizonyítván.

Arról, hogy a más szentek testei a porban vannak, a tudósok közt semmi kérdés nincs; kivéve azt Istent szülő szüznek és János-

nak, Kristus és az ő anyja rokonának testét, melyekről kegyes vita van; de a kérdés még el nem döntetett. — Eddig az atyafi beszélt,

Most következik a cáfolat.

Semmisem volt kevésbbé szándékomban mint az, hogy valakivel írásban harcoljak; azonban az atyafi a maga szavait, noha azok olyanok mint a szétoldott kékék s a szerteszét omló homok, — mégis ellenünk merészli tolni. Én is tehát, minden tartózkodás nélkül azt mondom: el van vetve a kocka; olvassa a ki akarja, a ki nem akarja vesse félre — Atyafival vitatkozom; s a tudós férfiak ítéletét megelőzni nem akarom.

Legelőbb is szükség megemlítenem, hogy valakit a barát írásmódja el ne rettsentsen; mert szeretik ők az eféle beszédmodot még a prédikálásban is. És íme, mindjárt munkája küszöbén is erőszakot tesz a nyelvtanon, a corpus szó mellé himnemben tévén a melléknevet; azonban ő tudor, s ennélfogva nyelvészeti tekintély.

Egyébiránt, midőn azt mondja, hogy kérdésben sincs a tudósok között, miszerént más szentek testei, a Krisztusén kívül, a porban vannak: nagy köszönetet mondok a derék férfinak. E szerént tehát vajjon tudatlanok voltak-e azok, kik azt irták, hogy a Krisztussal együtt a szentek testei a limbusból fölemelkedtek? Én csudálkozom rajta, hogy ez az ember, miként merészli eltörölni azon dogmákat, melyeket a scholasticusok oly nagy erőfeszítéssel védelmeztek.

Krisztus dicsőséges testéről pedig és annak az égbe emelkedéséről semmi kérdés nem volt közöttünk. De ravaszúl forgolódik az atyafi, hogy így, habár a küzdőtéren kívül is, semmit se láttassék mondani. Az Istent szülő szűznek, ugymond, és Jánosnak, Krisztus és anyja rokonának testéről (ezt a pontot fejtse meg a délosi buvár) jámbor vitatkozás van, de nem szükség eldönteni a kérdést. — Sőt nagy szükség van reá, s hiteles iratokkal kell az ügyet megerősíteni. Mert neked, ki oly hidegen és szárazan theologizálsz, nem hisznek; midőn egy betűvel sem vagy képes megbizonyítani azt, hogy ama szentek is testestől lelkestől az égben vannak, nem hogy nálunk nélkül végtökélyre jutnának, a mint meglátandjuk. — De tovább megy az atyafi.

Második igazság.

A gonoszok lelkei lent a föld alsó részeiben vannak, átadva a kínzásnak, hol rókák martaléki lesznek örökre. Zsolt. 62. Job. 21. Luk. 16. Apoc. 20.

Harmadik igazság.

Minden a Krisztusban aluvó szentek lelkei odafent vannak azon helyen, a hol Krisztus van Isten jobbán ülén. Kolo. 3. A mely helyet mi egyszerűen égneek, mennyországnak és Isten hegyének nevezünk. — Ezeket mondja ő.

Cáfolat.

Tudom, hogy sok derék emberek haszontalannak tartják a szentek aluvásáról, s ez élet utáni állapotjokról való kérdést. De én azt hiszem, hogy nagy fontosságú ez a keresztyén tudományra nézve; mert, akkor nem bizunk a teremtményekbe s a szentek érdemébe, ha megösmérjük, hogy rajtunk nem segíthetnek. Melyre nézve én a magam véleményét előadom. Itéljen az egyház, melyet a szent lélek vezet.

Az én tudorom kijelölte a helyeket; az elkárhozottaknak az alvilágot, az üdvözülteknek az eget. De lássuk meg tehát, hogy mi-csoda tulajdonképen az alvilág?

Az alvilágról. (Pokolról. De inferno.)

Nyilván van, hogy az alvilág jelenti néha, mind a jó, mind a gonosz lelkek ez élet utáni állapotját; — jelenti az elkárhozottakra nézve a gyeheennát; — jelenti általában a sírt. Miként a jó ember már életében üdvözül, úgy a gonosz már életében elkárhozik. A halálkor az idvezülés vagy kárhozat nyilvánvalóvá lesz. A test infernusa a föld; — a léleké az ég, a nyugalom, a boldogság, — vagy a gyeheenna, a bánat, a fájdalom, a kétségbeesés stb. A lelkek ez állapotja örökké való. A testek az ítéletkor egyesülnek a lélekkel. — Ezeket bizonyítja szentírásbeli helyekkel s paterekkel. — De lássuk már miért mondatnak aludni?

A szentek lelkei miért mondatnak aludni?

A kérdés lényegéhez értünk. — Némelyek az aluvást csak a testről értik; én pedig értem azt a lélekről is. — Ezen pontban, mely 11–16 lapokra terjed, szentírásbeli helyekkel és atyákkal azon értelmét bizonyítja meg, hogy a szentek lelkei, magokra nézve és

az Isten előtt, élnek és örvendeznek igenis, de *reánk nézve* alusznak, rólunk semmit sem tudnak, rajtunk egyáltalában nem se-gíthetnek; oly viszonyban vannak velünk, mint az aluvók az ébren lévőkkal. — A Lukácsnál lévő azon előadásra, miszerént a gazdag kérte, hogy Lázár bocsáttassék a földre, azt jegyzi meg, hogy ha Krisztus ezen előadása történelmi, tényleges eseményt tartalmaz: akkor ama pont nem mutat egyebet, mint a gazdag kétségbeesett háborgó lelkiismeretét; vagy pedig inkább, mint már Cyrill is meg-jegyzette, itt a Krisztus nem történelmi ténnyt beszél, hanem csak hasonlatban, parabolice szól. Egyébiránt, bármi esetben is, ezen egyetlen hely nem dönt a több számosok ellenében, sőt ezt is a töb-biekből kell értelmezni; — mert a szentírást önmagából kell ma-gyarázni. — „A barátok — ugymond — harsány hangon kiabálják, hogy hiszen István, a magyarok első királya, az országot szűz Má-riának ajánlotta; — a ki hogy az ország pártfogója, magok a pénz-nyomatok is bizonyítják.“ „Erre csak azt mondom, hogy a király nem tudta, hogy miben áll a hit ereje és mivolta; mert a hit egyedül az Istent hívja segítségül, és egyedül Krisztusra tekint, nem is üd-vözölve a szenteket és a boldogságos szűzet.“ — Egyébiránt, mint-hogy Dévay, a szentek aluvását, ó szövetségi szentírásbeli helyek-ke l s példákkal erősítette, s erre Szegedi azt jegyzette meg, hogy akkor még nem nyitak meg az egek, s a felső mennyei paradicsom; hanem minden lelkek az alvilágba mentek; de egészen másként áll a dolog Krisztus eljövele után: erre Dévay felelni akarván, a kö-vetkező tételt állítja fel s vitatja. 16—22.

Az ó szövetségi szentek épen úgy üdvezültek mint az új szövetségi szentek.

„Miként a hit, mely nem egyéb, mint az Isten irgalmába ve-tett bizodalom, ugyanaz most, és ugyanaz volt mindég: úgy a hit gyümölcse és végcélja is, ugyanaz most, a mi volt mindég.“ — Ha igazán felfogjuk, hogy mi az Isten, t. i. nyugalom, békesség, idves-ség, boldogság, fő jó: azt is megértjük, hogy hol vannak a megholt szentek, mert Istenben, nyugalomban, boldogságban vannak. Vala-mint a hitetlenek, bármely időben mindenkör elvesztek; épen úgy a hivek mindég idvezültek. — Az ó szövetségi atyák szintúgy hittek a Krisztusban mint mi. Krisztus az ma és tegnap, a ki volt öröktől fogva, s noha csak egyszer halt meg; halálának hatása, ereje, gyü-mölcse a régi szenteknek épen úgy használt mint nekünk. Ők hittek

az eljövendőbe, mi hiszünk az eljöttbe. Mint a mi félgömbünk napja az, mely megvilágosítja keletet s nyugotot is : így a Krisztus egy-szeri halála is üdvösséget ad a régi szintúgy mint a mai hívőknek. Talán ide céloz némi részben az is, hogy karjait a keresztfán két-felé kiterjeszti.

De azt vetik ellenünkbe, hogy miként lehetett volna az, hogy a régiek Krisztus által üdvezültek, holott ő még se nem született, se meg nem halt? Miként jöhetett létre az eredmény előbb mint a szülő ok? Meg kell vallani, hogy nyomos ellenvetés ez, ha csupán a bölcsészetre s a dolgok természetére tekintesz. De a mi lábaink lámpása az Isten igéje. — Itt egy hasonlatosságot használ, melynek tartalma ez : egy adós, ki roppant összeggel tartozik az ő hitelezőinek, fizetni nem képes; már viszik a vesztőhely felé. Azonban előáll egy köztekintélyű teljes hitelű ember, megszánja az adóst, megígéri és esküvéssel fogadja, hogy az egész tartozást le fogja fizetni, s íme az esküvéssel tett ígéret percében, az abban bizó szegény adós, minden bajtól megszabadul, nem tekintve arra, hogy most történik-e a fizetés vagy később. Az adós : Ádám s az ő maradéki; a hitelezők : a törvény, a bűn, a sátán, a halál stb.; a könyörülő az Isten, ki az ő fiját ígérte elégtételül, s ezáltal megszabadította az ő szövetségi szenteket, kik biztak amaz ígéletbe, bármikor legyen annak teljesedése. Hit által üdvezültek tehát; a hit pedig a Krisztus eljövételének s halálának nem idejét, hanem magát az a felől való ígéretet, mint a bizodalom tárgyát veszi tekintetbe. — Haszontalanság tehát a limbusról való minden beszéd. Azt a limbust pedig valami sötét, rabságos, siralmas helynek rajzolták. — Mindezeket végül néhány pontban, több rendbeli atyák bizonyágtételével igazolja. — Azonban az atyafi azt is állítja, hogy az ő nézetét több rendbeli isteni kijelentések is igazolják; lássuk, hogy milyenek ezen kijelentések, mert a hamis kijelentés sok embert rászedett már.

T é t e l.

A világ teremtetésétől fogva sem valamely lélek, sem valamely szent meg nem jelent. 22—27.

Aquinas Tamás azt mondja, hogy midőn a Pál levelei feletti magyarázatot bevégezte, megjelent neki Pál apostol és azt mondotta, hogy ama magyarázatok létrejötte előtt, az ő műveit senki sem érte. Beszélnek eféle megjelenésekről, csak hogy nem azok jelentek

meg, a kiket gondoltak, hanem a daemon azoknak képében. — A főtételt aztán szentírásbeli helyekkel s atyákkal bizonyítja. — Ámde azt is mondják, hogy a szentek sírjainál csudák történtek. Hiszen a pogány Esculáp templomában is meggyógyultak az emberek; s ha egyszer meggyógyulsz, mindegy az, akár as Esculáp, akár az Anna, Jakab vagy lorettói Mária templomában gyógyulj meg. Egyébiránt ama csudákat a barátok s papok költötték. Ezek után előadja Dévay Szegedy véleményét a mennyországról, melyet az merőben tapasztalatinak fest. Rajza folyamán idézi Szegedy ama szentírásbeli helyet: „a hol a hulla lesz: oda gyűlnek a saskeselyűk,“ s ennek azon értelmet adja, hogy a lelkek a mennyországba gyűlnek, a hol Krisztus van. — Dévay szemére veti Szegedynek, hogy midőn elősmeri, hogy a lelkek a halál után a mennybe mennek, elfelejtkezik a purgatoriumról. Egyébiránt azon nézet ellenében, hogy a szentek megdicsőült lelkei mindent tudnának és látnának, Dévay a következő két tételt állítja fel:

Senkisé megdicsőült meg a szentek közül mind testére mind lelkére nézve. 28—32.

Ezen tételt a zsidókhoz írott levél XI-dik részével, s különösen annak azon utolsó pontjával bizonyítja, mely szerént az ígélet teljességét a szentek sem vették el, s nálunk nélkül végtökélyre nem juthatnak, hanem velünk együtt fognak majd teljesen megdicsőülni.

Egyedül a Krisztus dicsőített meg mind testére, mind lelkére nézve az égben. 32—33.

E tételt egyszerűen szentírásbeli helyekből, s különösen Krisztusnak Isten jobbjára üléséből mutatja meg. Mind itt, mind az előbbi tételben, ismételve keményen kikél a szentek segítségül hívása ellen, mint a mely által az Isten kegyelme s Krisztus dicsősége és jótéteményei homályba boríttatnak, eltemettetnek. — De térjünk már — ugymond — az atyafi haszontalan beszédeire.

Negyedik igazság. 34—35.

A meghalt és megdicsőült szentek sokat tudnak mi felőlünk; mert hiszen, ha a multakat és jövődöket tudják, miért ne tudnák a jelenvalókat. Különösen hivatkozik Dániel jövődöléseire és János jelenéseire.

Cáfolat. 35—36.

„Igaz az, a mit közbeszédben mondanak, hogy az igazság beszéde egyszerű. — Ez az ember, minthogy párisi tudor, nagy on tud tudományosan és tudorilag pro et contra vitatkozni; mert azt hiszi, hogy a Sorbonában nem hijában vesztegette fáradságát s pénzét. Theológiája valódi baráti theologia. Azt mondja, hogy a dicsőült szentek sokat tudnak felőlünk, s ezt Dániel visiói és János jelenései által bizonyítja; mintha ez volna közöttünk a kérdés. Hiszen nekünk a megholtakról kell beszélnünk“ stb. stb.

Ötödik igazság. 36.

A dicsőült szentek, ösmervén a mi könyörgéseinket esedeznek érettünk; mert ha az élők is esedeznek egymásért, miért ne a holtak és megdicsőültek az élőkért? stb. stb.

Cáfolat. 37.

Az élők imádkoznak az élőkért s magokért, de nem a holtakért, s a holtak sem az élőkért.—A Szegedi által felhozott szent-irásbeli helyek értelmezését cáfolja s azok valódi értelmét kimutatja, mint a melyen a szentek közbenjárását alapítani nem lehet. Egyébiránt, szükségesnek látja, a közbenjárásról, az egyházzól stb. saját hitfelei érdekében is bővebben értekezni.

Az egyházzól. 38—40.

Az egyház széles értelemben minden megkeresztelteket, jókat és gonoszokat magában foglal; — voltaképen azonban csak a Krisztus valódi tagjait. Az egyház a Krisztus mysticus teste, a hívek vagy praedestináltak gyülekezete. Egyedül csak hit által nyerünk idvességet. Saját érdeme által senki nem idvezülhet; a saját érdem, még a szenteknél is nem más mint halál és kárhozat. Krisztus érdeme minden. Ezt pedig csak hittel foghatjuk fel. Minthogy pedig a hit tárgya és alapja egy, t. i. a Krisztus érdeme: ennél fogva a hívők egygyé lesznek a Krisztusban; annál fogva

A dicsőség országában minden szentek egyenlők lesznek. 40 — 43.

A Krisztus dicsőségében részesülnek minden szentek, s ebben nem lesz egyiknek nagyobb része mint a másiknak. Péter a kereszten megtért rablónál, Mária az Isten anyja a bűnös Magda-

lénánál nem lesz elébbvaló. — Vannak azonban oly ajándékok, melyek a megigazulásra semmi tényező befolyással nincsenek ugyan; de azért mégis tesznek némi különbséget a szentek közt. E tekintetben tűnik ki Mária, ki egyedül talált kedvességet, hogy Isten-ember anyja légyen; de ezen anyaságnál ő nála is föbb volt a hit és jámborság. Mindezeket szentírásbeli helyekkel s paterekkel igazolja.

Krisztus tisztességéről. 43—46.

E pontról kitünő vallásos lelkesedéssel szól. Krisztusnak minden szentek feletti isteni méltóságát, hatalmát s dicsőségét az ide vonatkozó szentírásbeli helyekkel rajzolja; halálát, mint idvességünk érdemlő okát különösen kiemeli, s buzdít mindeneket, hogy Krisztus érdemlett tisztességét megadják, s a más véleményűeknek teljes erővel ellentálljanak.

Egyedül Krisztus a mi közbenjárónk. 47—50.

A valódi közbenjáróban két dolog kívántatik meg. Szükség, hogy az Isten, a maga igéjében kinyilatkoztatta légyen, hogy ezen közbenjáró által hallgat és szán meg bennünket; továbbá szükség, hogy ezen közbenjárónak érdemei eleget tehessenek érettünk. — Mindkét tulajdon csak egyedül a Krisztusban, — szűz Máriában és a szentekben pedig éppen nem találhatik fel. — A barátok azt mondják, hogy valamint a földi királyokhoz való jutásra nézve közbenjárásokra van szükségünk: éppen így vagyunk az Istennel is. — Az éféle példák s hasonlatok csak akkor érnek valamit, ha a hit szabályával egyeznek. Egyébiránt, hogy a földi királyokhoz egyszerre nem bocsáttatunk be, annak oka gyengeség, tehetetlenség és félelem. Félnék, hogy titokban megölik őket. Nem így van a dolog az Istennel s a mennyországgal stb. stb. Azért beszéltem e tárgyról hosszasan; mert még barátink között is nem áll egészen tisztában ez ügy.

Isten dicsőségéről. 50—54.

Istent csak azok tisztelhetik és dicsőíthetik igazán, kik őt ösmerik és szeretik. Isten dicsősége pedig abban áll, miszerént egyedül ő bir a teremtés, az idvezítés és a kárhoztatás hatalmával. Bizonyító szentírásbeli helyek. Isten pedig teremtett, megtart és kárhoztat az ő igéje által. — A szentek, kiket Is-

ten teremtett és idvezített, miként magukat nem teremthették, úgy nem is idvezíthették, hanem idvezültek egyedül a Krisztusba vetett hit által. — Ha tehát Istent lélekben és igazságban akarod tisztelni: higgyed, hogy ő a te teremtőd és idvezítőd a Krisztus által; ha ezt nem hiszed, kárhoztató ítéletét ki nem kerülheted. stb.

Hatodik igazság. 54—55.

A szentekhez mint közbenjárókhöz kell folyamodnunk, mert így teszszük ezt a földi fejedelmek udvarában is, a mennyeknek országa pedig hasonló a királyokhoz stb. Mózes is folyamodott a megholt szentekhez stb. stb.

Vedd eszedbe, hogy Faber és az ő monachusa, mily elcsavarói és hóhérai a szentírásnak. Hol van az megírva, hogy Mózes a megholt szentekhez folyamodott volna; hiszen a mai zsidók sem teszik ezt. Más dolog a szentekről való emlékezés, más ismét azoknak segítségül hívása. Istent mindenkor a Krisztus nevében kell segítségül hívni. Nagy erő van ebben: „valamit kérendetek . . . az én nevében” stb.; minden mások nevét, tekintélyét és méltóságát kizárja ez. — Hogy mindezeket barátim jobban megérthessék, a Krisztus papságáról is szólok egy keveset.

A Krisztus papságáról. 56—58.

Krisztus a főpap és a papok fejedelme; az ő papsága örökkévaló. Minden keresztyének is, papok a Krisztusban. Három tiszte van a papnak; nev. az áldozás, az imádkozás, az igehirdetés. Egyedül a Krisztus áldozata engesztelő és bocsánatszerző, a szenteké és az egyházé, nem. A Krisztus áldozó papságának mivoltát Melanchthon Filep, a ki igen tudós, és a Krisztus dicsősége mellett buzgó férfiú, szintoly tudományosan mint keresztyéni szellemen következőleg adta elő röviden:

A főpapi tiszte is teljesíti ő,

S a haragos atyát megengeszteli irántunk,

S egyedül az ő könyörgése nyer bűnbocsánatot

A nyomorult halandóknak,

S a legkedvesebb áldozat a mi bűneinkért.

A Krisztus könyörgése mindenkor meghallgattatott, de a szentekké nem mindenkor. Krisztus tanított, és pedig mindenkor szentlélekkel; a szentek tanítása sikertelen, hacsak a szentlélek

fel nem világosítja a lelkeket. — A keresztyének is papok a Krisztusban, mert tartoznak áldozni igazsággal, hittel, önmegtagadás-sal stb. A közhivatalban lévő papok, kik keresztselnek stb. voltaképen mint ilyenek, nem papok, hanem egyházi szolgák. A ki pedig soha nem keresztelt és nem prédikált is, de igazság áldozatjával áldozik s magáért és másokért imádkozik, s családját magánosan tanítja: az pap. Nem fosztom ezáltal meg az egyházi szolgákat az ő dicsőségöktől, csak igazán betöltsék tisztöket. A valódi egyház jelleme az Isten igéjében, és a sakramentomokban áll; — s a ki igazán hirdeti az igét s szolgáltatja ki a sakramentomokat: az valódi egyházi szolga. Szóljunk még valamit.

A megigazulásról. 58—61.

A mi monachusaink és sacrificulusaink között nagy vita van a megigazulás felett. Ők Aquinas Tamásra támaszkodva azt mondják, hogy négy dolog kívántatik a megigazuláshoz; nev. a kegyelem kitöltése, a szabad akarat megmozdulása Isten felé hit által, a szabad akarat megmozdulása a bünfelé annak kárhoztatása által, és a bünbocsánat. A mi meggyőződésünk szerint e három alkotja a megigazulást: bünbocsánat, kegyelembe vétel, örökélet ajándéka. Megigazulunk pedig csupán és egyedül a Krisztusba vetett hit által. A jó cselekedetek ezen hitnek gyümölcsei igenis, s igazságunkat az emberek előtt mutathatják; de Isten előtt sohasem. — A levegő fölmelegedése következménye, nem pedig szerző oka a nap felköltének: így a jótettek is eredményei, nem pedig tényező hitünknek; — e szerint tehát a megigazulásnak feltételei vagy tényezői, nem pedig eredményei közül zárjuk ki a jótetteket.

„Legyen elég jelenleg ez ügyről csak ennyit szólni, hiszem, hogy a kételkedő elmékre nézve ez is elég leend. A szentírások sértetlen tekintélyével ellenkezőt, semmit sem szóllottam. Azonban irataimat ítélje meg a Krisztus egyháza, melynek ítélete alá szívesen alávetem magamat, s ha a hit szabályát valamiben megsértettem, véleményemről lemondok. De bizonyosságul hívom Istent és saját lelkem ösméretét, hogy én csak olyanokat írtam, melyek ítéletem szerint a szentírással egyezők; s nem kételkedem, hogy a jámbor olvasó könnyen meg fog győződni felőle, hogy ama tiszt-

tátalan barátnak és az ő mesterének Fabernek, tehetségem szerint, elég nyomatékosan megfeleltem. Néked pedig jó Imre Uram, és kitünő pártfogóm, ezen irataimat oly indulattal ajánlom, miszerint reménylem, hogy Te ezeket kitünő kegyességednél és tudományosságodnál fogva, nem csak örömezt olvasod, de a Krisztus és az ő evangylioma ellenségei ellen tekintélyesen védelmezni is fogod. Ha még valami hiányt találnál ezekben: mind előtted, mind az egész egyház előtt hitemről bővebben számot adni kész vagyok.

A 63-ik lapon következő ajánló szöveg áll:

Tisztelendő Batzi Ferenc szepesi prépost és királyi titkár urnak Dévay Mátyás üdvöt az Urban.

Jutott kezembe ugyanazon franciscanusnak némi cáfolata, vagy mint maga nevezi, bírálata, azon tételeim felett, melyeket egykor barátimmal, gondolkodás végett véletlenül közlöttem. A bírálat tartalma s az olvasóhoz intézett levél, mint biztosan megtudtam, Tisztelendő Faber János ur műhelyéből származott, a ki a barát bírálatát is, a maga nézeteihez képest, sok hibáktól megtisztította, és a ki engem, minden műveltség nélküli embernek hirdet, s valóban méltán, mert elösmérem tudatlanságomat, és bevallom, hogy én Pállal együtt, nem tudok egyebet, hanem csak a Krisztust, és pedig azt a ki megfeszítettett. Nem irigylem a püspöktől bármely nagy műveltségét és kitünő tudományát sem, csak-hogy ezen fegyvereket az egyháznak ne rontására, hanem építésére használja. Hogy pedig minden tartózkodásról letettem, arra ti kényszerítettetek, hogy a világ előtt, az én tudatlanságomat, hogy ugymondjam, szégyenre kitegyem. Jól tudom, hogy a fellengősebb tudományoknak még csak küszöbére sem léphettem. Egyébiránt, ha Faber kalapácsai sok ember fejét betörték már, ezen én csekély beszédim, legyenek mintegy fricskák némelyek homlokára, hogy Dévaynak, ama középszerű tudománynyal sem bíró embernek, — mert ilyennek tart engem a püspök ur, — elvetemedettségét érzék. Elvetemedett ember Faber előtt az, ki a Krisztusnak, ő általa ostromlót igazságát el nem hagyja s az ő pártjára nem áll. De hogy ne untassalak már tovább jó Ferenc Uram! ím öszvevonom a vitorlát s felövedezem magam az álatyafi haszontalan beszédeinek

összerontására. Te azonban, vedd jó neven ezen én gyarló beszédemet, s a vakogó tudósok ellen teljes erőddel védelmezd azt. Légy jó egészségedben!”

A következő, azaz 64-dik lap, ezen cimirattal kezdődik :

Apologia quarundam propositionum, summarum doctrinae christianae continentium, contra indoctas censuras, indocti franciscani, Gregorii Zegediensis. Per Matthiam Dévay Hungarum.

Ezen mű elfoglalja a 64—131 lapokat, toldalékkal adatván hozzá egy önálló cikk a praedestinációról. — Rendszere e műnek az, hogy a Dévay eredeti tételeit (propositio), pontonként nyomban követi a Szegedi bírálata (censura), ezt viszont a bírálat elvetése, cáfolata, (condemnatio censurae).

Mostani célomhoz képest elégnek tartom csak a Dévay alaptételeit közleni egész terjedelemben; csupán az egy vagy más tekintetben feltűnőbb érdekű s tartalmu egyéb pontokból tévéen azokhoz, némi pótló közléseket.

1. A teljes szent írásnak két része van, törvény és ígélet.

2. A történetek pedig vagy a törvénynek, vagy az evangéliumnak bizonyosságai.

E pontnál, a rövid cáfolatban ezt jegyzi meg Dévay Szege-dyre: „Ily izetlen theologus ő, noha váradi prédikátor (Vuarodiensis praedicator apud Maioritas) a majoritáknál, és Faber tanítványa.

3. A törvény ellenkezik a természettel, a kegyelem pedig tökélyre emeli a természetet. A törvény pedig kétféle, természeti és tételes-positív. Természeti ez: a mit magadnak nem akarsz, azt mással ne tedd.

4. A tételes törvény kétféle; isteni és emberi. Az isteni, hogy röviden megmondjam, maga a tiz parancsolat, mely hitet és szeretetet parancsol.

5. A törvény azon tan, mely azt parancsolja, hogy a jót tegyük, a rosztat pedig kerüljük.

6. A jó kétféle; természeti és kegyelmi.

7. A törvény haszna vagy tiszte háromféle; megmutatja a, természeti állapot bűnös voltát, megzabolazza a testet, hogy saját kénye szerint ne éljen; és Krisztushoz utasít.

8. Természetünk mindég tisztátalan.

9. A törvény rémit, kinoz, megaláz; Krisztus, vagyis a Krisztusba vetett hit, megelevenít, vigasztal, felemel.

10. A törvény ugyanazon ártatlanságra és tökélyességre kötelez bennünket, mely Ádámban volt.

11. A bűnbánatnak két része van, töredelmesség és hit.

12. Röviden szólva: annak van igaz bűnbánata, a ki nem lábaival, hanem indulatival egyedül Krisztushoz megy; s felebrátit Krisztusért szereti.

13. A teljes bűnbánat megtérésben és szívbeli megújulásban áll.

14. A legjobb bűnbánat az új élet.

15. Az igaz bűnbánat tényezője, a bűnnek gyűlölése és az Isten iránti szeretet.

16. Hinni Istent, Istennek és Istenben: ezek három különböző fokai az üdvnek.

17. A ki hisz Istenben, az nem hiszi hogy saját tettei és érdemei által idvességet nyerhet, és semmi teremtettt állatba nem bíz.

18. Mert ha volna valamid, mely váltságodat megszerezhetné: mibe hinnél akkor?

19. A szív igazsága a hit; a tettek igazsága a szeretet.

20. Az Isten egyedül a hitet veszi tekintetbe. Minden embernek két bírója van: Isten, és az emberek; kétféle módon kell tehát megigazulnunk, hittal Isten előtt, szeretettel az emberek előtt.

21. Egyedül a hit szerez Isten előtt megigazulást.

22. Egyedül a hitnek van dicsérete Isten előtt.

23. A megholt szentek iránti tisztelet egyedül azok követésében áll, hogy azok hitét, szent életét, jó tetteit, feddhetetlenségét, ártatlanságát kövessük.

24. Mit értsünk a megholt szentekről? Kettőt; hogy t. i. természeti és kegyelmi állapottal bírnak. Természeti állapot szerint mindnyájan bűnösök voltak; de miután hittek a Krisztusban, idvezültek; higgyünk mi is az ő példájok szerint és megtartatunk.

E pontnál nagy buzgalommal feltámad Dévay a Krisztus érdeme és főpapi méltósága mellett; s miután Szegedy és Faber gúnyosan azt jegyzik meg ő róla, hogy ő nem igaz lélek, hanem hazug lélek északról (Wittenbergből) a honnan minden gonosz szétáradt: erre Dévay, a hazug lélek vádját Róma és a pápa ellen fordítván, így felel: „Amaz egy ember Luther, ki kegyességére és kitünő műveltségére nézve egyiránt tiszteletre méltó, nem tetszik nektek, minthogy titeket sa-

ját színeitekkel lefestett. Sőt halát kellene adnatok ezen férfinak, hogy titeket jóra intett. Dorgáld meg az okos embert s szeretni fog téged; de itt úgy látszik, siketeknek mondunk éneket. Ha minden erőtöket megfeszítitek is, mégsem lesztek képesek leverni ezen egy embert, a kit a jó Isten nekünk, nestori évekig tartson meg. Amen. — Csak valld meg te gonosz barát, hogy a Luther tudománya, melyet te rágalmazni szeretsz, mennyire egyezik a szent lélekkel, mennyire csak a Krisztus dicsőségét keresi egyedül, s mily hatályosan cáfolja, a ti tudománytokat? Ne kárhoztassások öt idő előtt: olvassátok és meg fogjátok érteni.“

25. A hit a szeretettel, mint a fa a gyümölcscsel együtt jár.

26. Egyedül a hit szüli a jótetteket. Tévednek kik más véleményben vannak.

27. A jótettek a hit gyümölcsei.

28. Egyedül a hit üdvezt.

29. Egyedül a hitetlenség halálos bűn.

30. Miért tulajdonítjuk egyedül a hitnek az igazulást szerző erő? Azért mert az Isten csak egyedül hit által üdvezt téged.

31. A tagadólágos egyes kifejezések Pálnál, mint pl. ingyen, nem a tettekért stb. nem a hitből származó jótetteket, s a sákramentumokat és igehirdetést, hanem az üdvérdemlési bizodalmat zárják ki.

32. A hitetlenek és bűnösök minden tette, bűn.

33. A keresztyének között semmi különbség nincs Isten előtt.

34. A bűnbánatnak, melyet eddig töredelemből, vallomásból és elégtételből állónak mondtak, helyes fogalmát fentebb adtuk.

35. A bűnvallása a hit gyümölcse.

36. Az egyház áldozata hálaadó, a Krisztusé pedig az idvességet érdemlő.

37. Minden egyéb szentek szenvedése s halála csak a Krisztusének előképe vagy követője.

38. A hit kétféle. Van általános hit, melyel a gonosz lelkek is birnak.

39. A hit kegyelem. Kegyelemből tartattok meg a hit által.

40. A fülbe gyónásnak nincs alapja a szent írásban.

41. 42. 43. 44. A könyörgésben csak a szükséges dolgokat kell kérni; nem értett szavakkal gagyogva könyörögni, pogányok

szokása. Az élőszóval való könyörgés rövid, de hitből származó legyen. Mindég könyörög az, ki mindég bízik Istenben.

45. Mindég bőjtől az, ki mindég megtartóztatja magát a bűnöktől.

46. A napok mind egyenlők, — egyértékűek.

Bírálat: Egyik nap szentebb mint a másik.

A bírálat cáfolata: Minden valódi predikátornak tiszte az igehirdetés és a feddhetetlen élet. Hogy pedig az igehirdetés rendszeresen gyakoroltassék, az atyák által kiválasztattak bizonyos napok, nem azért mintha azok a többieknel szentebbek lennének, hanem hogy akkor a nép összegyűljön a mise hallgatására azaz az ige hirdetésére. Az a kötelességünk az ünnepeken, hogy Isten ígését hűségesen hallgassuk. Ez pedig nem az én tételem, hanem a Hieronymusé. . . . A szombatot megszentelni nem egyéb, mint szent cselekedetekkel tölteni; . . . isten ígését hallgatni, az atyafiúi szeretetet gyakorolni, nem heverni, nem kéjelegni és dobzódni mint a pápisták szokták, a kik az egész napon keresztül inkább isznak az ünnepeken, mintsem hogy egy szegény özvegyasszony gabonáját, a rosz idő ártalmaitól, csürbe takarással megmentsek. Az ő ünnepeik valóban nem egyebek, mint emberi szertartások, öltözetben s vendégeskedésben való bujálkodás, hogy egyebet ne említsek. Továbbá hogy a tíz parancs harmadik cikkét micsoda értelemben kell venni, megmondja Augustinus, így szólván: „Az összes tízparancsolatból csak ezt kell nem szó szerinti értelemben megtartani, a mit azonban nem hervasztásra értünk“. . . „A ki ezen napot betű szerinti értelemben üli meg, testileg gondolkodik.“ Azt azonban maga a szeretet javallja, hogy nem csak szolgálóinkat s szolgáinkat, de barmainkat is megpihentessük hetenként; de ez inkább polgári társadalmi érdekből történik.“

47. Kiskorúságban vannak azok, kik a teremtmények közt különbséget tesznek.

48. Egy teremtmény sem képes arra, hogy idvezítsen vagy kárhözatra vigyen.

49. A közönyös dolgok, ha megtartod is azokat nem idvezítenek, s ha elméllőzöd kárhözatra nem juttatnak.

50. Egyedül Krisztus a közbenjáró Isten és emberek között.

51. A szentek még életökben idvességre, a gonoszok kárhozatra jutnak.

52. A purgatoriumról semmi sincs a szentírásban.

A 128—131 lapokon áll Dévay önálló cikke a praedestinatio-ról, melyet e műhöz mintegy tóldalékul baráti, hitfelei kedvéért írt, mert sokan aggódnak — úgymond, — midőn hallják, hogy az Isten az övéit öröktől fogva elválasztotta, s kétkednek, hogy vajjon ők az elválasztottak között vannak-e? Ezek tehát tudják meg, hogy az Isten akaratja kétféle; egyik az, mely a szentírásban ki van jelentve, hogy t. i. Isten mindeneket akar idvezíteni Krisztus által, a másik az, mely nincs kijelentve, hogy t. i. miért idvezíti az egyiket, a másikat pedig mért keményíti meg, a maga, titkos de igaz ítéletével. E felett ne tépelődjünk, hanem igyekezzünk, hogy amaz egyetemes ígéretnek részesei legyünk. Egyébiránt ez az ígéret, ha szinte egyetemes is, kegyelemből való. Praedestináltatásunk végoka az Isten irgalma, szerelme. A választottak száma pedig meg van határozva; az sem nem növelhető sem nem kevesbithető. A választottakra nézve, Augustinusként, mindenek, még a bűnök is az ő javukra szolgálnak; az el nem választottakra nézve, ellenkezőleg. Az elválasztatásnak benső bizonyysága az egyedül Krisztusba vetett hit; külső: a sakramentumok, jótettek stb. . . . „Ezeket, noha vastagon, kegyes feleink vigasztalására irtam. Ezekből jó Ferenc uram bölcseséged szerént megláthatod, hogy nekem van-e igazabb ügyem vagy az atyafinak. Légy jó egészségsben, és tartson meg Téged a Krisztus.“

A 132—136 lapokon, következő ajánló szózat áll:

Tisztelendő Batzi Ferenc szepesiprépost és királyi titoknok urnak, urának és barátjának üdvet, . . . Vitus Theodor.

Midőn Dévay Mátyás, kitünő műveltségű és kegyeseégű férfiú, a téli utazás miatt megromlott egészsége tekintetéből, itt nálunk néhány hónapig tartózkodott, gyakorta beszélgeténk együtt a válásról és közös tanulmányainkról. Nekem igen nagy gyönyörtségemre valának ezen beszélgetések, minthogy igen kellemesek, s

tudomány és elme tekintetében sajátlagos jelentőséggel bírtak, Egyebek közt megemlékeztünk azon eléggé terhes fogságokról is, melyeket Dévay, az evangyeliomi tudományért csaknem három évig szenvedett. Midőn tehát a bécsi Faberről tett említést, ki által a fogházban kikérdeztetett, nemcsak arra szólítám fel, hogy az egész eseményt terjedelmesen beszélje el, hanem miután az elbeszélést meghallottam, arra is felkértem, hogy tegye azt írásba, és ezt, a közöttünk lévő barátságnál fogva, tőle könnyen meg is nyerém. S midőn e tekintetben kérésemet kitünőleg teljesíté, s akkor egyebet én sem kértem tőle, s ő pedig Wittenbergbe, közös tanítóinkhoz és atyáinkhoz ment, más valaki figyelmeztetett, hogy ő magyarországi hitfeleinek megerősítése végett, némely iratait akarja kiadni, némely aljas megtámadóinak gonosz rágalma ellen. Örültem ez alkalomnak s újból felszólítám őt, hogy pótlékul adja ki azon kikérdeztetést is, melyet én nálam írásban hagyott. És noha némely okokat hozott fel, melyeknél fogva azt közzétenni nem szeretne volna, nev. hogy akkor nem felelhetett mindenre kellő szabadsággal a fogházban, és most nem áll jogában tetszése szerint pótolgatni: mindazonáltal erősebb baráti sürgetésemnek szívesen engedett, és a püspöki süveges tudor ama vizsgáló kérdéseit, többi műveihez csatoltatta. Azon nézetben voltam ugyanis, hogy a Krisztus egyházának több tekintetben hasznára lehet az, hogyha ezeket minél többen olvassák; mert a lelkek neki bátorodnak, midőn elenségeink kitünő tudatlansága és oktalansága nyilvánvalóvá lesz, minthogy csak abban erőködnek, hogy az embereket a magok hiábavalóságainak elfogadására kényszerítsék, s elárulják igazságatlan és gyűlöletes kegyetlenségöket, melylyel a Krisztus egyháza iránt viseltetnek. Ki ne bosszankodnék ugyanis, midőn egy minden bűnnélküli s csupán az eretnokség gyanuja miatt elfogott embert rabláncokra vernek és fogságra vetnek, és azok kik az egyház tanítóinak neveztetnek nem a hit cikkei, hanem némely haszontalanságok felől kérdezik őt, hogy nem hiszen hét sakramentomot, hogy a szentek erekyeit nem tartja tisztelendőeknek, hogy canonica órákat nem olvas stb. Azonban még az csekélység lett volna, hogy a nagyobb fontosságú tárgyak felől nem kérdezősködtek, de már az fő istentelenség, hogy ama haszontalanságok miatt, tüzzel vassal dühöngenek az egyház ellen. — Ezen vizsgálat folyamán pedig Faber leginkább felindult azon, hogy Mátyás tagadta a transsub-

stantiatiót. De vajjon a szentírásnak, az atyáknak, s a régi egyháznak micsoda bizonyosságát hozhatják elő hogy velünk a transzsubstantiatiót elhitessék? Pál megtartja a kenyér nevezetet a megáldás vagy megszentelés után is. Krisztus is azt mondja, hogy ő, nem iszik többé a szőlőtő gyümölcséből, s magok az atyák is megtartják a kenyér és bor nevezetet, a mint erre bizonyságokat lehet találni Epiphanius és Basilius görög, és a latin theologusoknál is; — Faber mégis azt mondá, hogy ezen eretnekséget tűzzel kell kipusztítani. De nagy hálával tartozunk Fabernek és társainak azért, hogy az ily magán ügyekben lerajzolják előttünk, hogy milyen lesz majd ama sokszor hánytatott egyetemes zsinat, és mit lehet attól várnunk. Mert azt hijában is várjuk, hogy ott majd a hitcikkekről, a megigazulásról, a sakramentomokról, Krisztus áldozatáról és más szükséges dolgokról nyomosan vitatkozzanak; mert ezen hitcikkek feletti vita bizonyosan összetöri ellenfeleink vastag tévelygését Ugy vélem tehát, hogy Mátyás vizsgálata, a következő zsinat képét mutatja nekünk, mely annál kegyetlenebbül fog dühöngeni, mennél nagyobb egyetértést és erőt fog találni. Most külön külön az ő saját zugaikban gyakorolják határtalan kegyetlenségöket, mint pl. Faber is, kit e tekintetben inkább hóhérnak mint tudornak vagy püspöknek nevezhetnénk. Ösmeretese az egész német földön és más szomszéd tartományokban az ő vérengző szándékai és tettei a Krisztus egyháza ellen. De az igaz bíró, a maga idejében, számon kéri az igazak vérét az ő és társai kezéből, s vajha ez ne hozná magával, az egész német föld elpusztulását Mily nagy büntetést érdemel azon végső vakság, mely a házasság, a sakramentom mindkét alakja, s a régi egyház előtt ösmeretlen új szertartások elmulasztása miatt, ártatlan embereket kegyetlenül megöl. Valóban a németföldnek aligha van oly hóhéra, ki annyi embert megölt volna, mint a mennyi Fabernek gonosz ítéletei által elkárhoztatva lön. Ezeket műveli Faber, a maga törvényszékében, mert így nevezhetjük, s a veszedelem még nagyobb a miatt, hogy az ilyenek, a fejedelmek tanácsába is kegyetlenséget és tudatlanságot visznek, melyekbe, nagy mértékben el vannak merülve. Most még az igaz ügyben is, egy józan ember sem él kegyetlen eszközökkel; ők pedig, oly indulattal vannak, hogy a nyilvánvaló gonoszságot kegyetlenséggel védelmezni, és az Isten ígését a legnagyobb

dühösséggel megtámadni akarják. Ők lássák meg azért, hogy e do-
lognak, mi kimenetele lesz végtére.

Jónak láttam pedig, hogy ezen vizsgálati toldalékot neked
ajánljam derék férfiú, Ferenc! minthogy Mátyás is, műveinek
egyikét neked ajánlotta, fogadd tehát ezt is, mint néki hűséges párt-
fogója védelmed alá. Légy jó egészségben! Junius 1-ső napján.
1537, Vitus Theodor.

Azon cikkek, a melyekre nézve Dévay Má-
tyás magyar, Bécsben, tisztelendő Constanzi Fa-
ber János atya által elítéltetett; feljegyezve
nem épen azon rendben, a melylyel a vizsgálat
folyt, a hanem mitemlékezete segélyével megtart-
hatott.

Első ellenvetése ez vala :

Wittenbergben volt, s a wittebergiek tani-
tásait és egyházi beszédeit hallgatta, a kik pe-
dig a pápa és császár tekintélyével elítéltettek,
s a legelvetemedettebb eretnekeknek tartatnak.

F e l e l e t.

Az elsőt nem tagadhattam; noha nyilvánítám, hogy egyházi
beszédeknek, minthogy németül nem tudok, semmi hasznát nem
vettem.

2. Wittenbergből visszatérve misét nem szol-
gáltatott, holott római felszentelt pap volna, ha-
nem az urvacsoráját mindkét szín alatt vette fel
egy másik egyházi szolgától.

Erre azt feleltem, hogy én csupán az igehirdetés tisztére hi-
vattam, nem pedig a mise-szolgáltatásra, a mint ezt, a kassai tanács
bizonyíthatja.

3. Azt állítja, hogy minden keresztyén, pap.

Erre ezt feleltem: a mennyiben a papok tiszte áldozni, ígét
hirdetni és imádkozni, s a mennyiben ezekre minden keresztyén kö-
teleztetik: annyiban minden keresztyén papnak nevezhető. Egyéb-
íránt a gyülekezeti szolgálatra nézve meghívást kell várni, s a
mennyiben valaki a gyülekezetnek prédikál, s a sakramentomokat

kiszolgáltatja: egyházi szolgának, pásztornak, püspöknek, evangyelistának nevezetik, noha e mellett, mint keresztyén, egyszerűsmind pap, — sacerdos — is, haszinte ama köztiszteket nem teljesíti is.

4. Nem tesz különbséget püspök, presbyter és diakonus között.

Mindezek egyházi közszolgálatot jelentenek. A püspök fő tiszte az ige-hirdetés. A diakonus is predikálhat, ha szinte a sakramentomok kiszolgáltásával s a szegényekről való gondoskodással van is megbízva. — A diakonus tiszte az, hogy vizet s bort töltsön a püspök kezében lévő kehelybe, — mondá Faber.

5. Nem hisz hét sakramentomot.

Az evangyliomban s a romlatlan századok atyáinál csak két sakramentomot találunk. Sakramentomokat csak az isten, nem pedig ember szerezhet. Midőn e pontnál, Erasmusra támaszkodva Bedae'elvenében azt nyilvánítam, hogy Hieronymus idejében még, a házasság nem tartatott sakramentomnak: nem igen tisztességes megjegyzést tett Erasmusra, mint két széken ülő emberre, — noha különben nagyon tisztelte stb.

6. Azt állítja, hogy ama szavak után: ez az én testem, ez az én vérem, megmarad a kenyér és bor mivolta.

A lehető legvilágosabb szavakkal előadtam, hogy miben áll a sakramentomok természete, mivolta, használata, hogy t. i. az Isten irántunk való kegyelmének és jóakarátának jelei, hogy bennünket próbáltatásainkban vigasztaljanak; az Isten ígertébe vetett hitünket megerősítsék, megszilárdítsák, bizonyossá tegyék, s hogy az ige és sakramentomok tiszte egy, és hogy azok nem üres jegyek, hanem igazán és tényleg közlik a jelölt dolgot azokkal, a kik a gyülekezetben vannak, noha csak egyedül azoknak használnak, a kik hitben, lelkileg és sakramentomilag fogják fel e titkokat, és hogy ezen jegyekben és jegyek alatt, a hit bizonyosságával és szilárdságával Krisztus valódi teste és vére adatik. A transsubstantiációról azonban nyilván megmondtam, hogy nem vagyok egy értelemben a sorbonnai tudorokkal; a mely felett midőn Faber különösen kötözködött, én Pállal oszlattam el az ellenvetést, ki a kenyér nevezetet megtartja, és Krisztussal, ki ezt mondja: nem iszom többé e szőlőtő gyümölcséből, mert Krisztus a bort nevezi szőlőtő gyü-

mölesének ; — és midőn a feltámodott Krisztusról azt állítám, hogy evett és ivott az apostolokkal : Faber nagy következetességgel folytatta azt állította, hogy csak evett, de nem ivott, — Péter ellenére Cselek. X. a mely akkor nekem sem jutott eszembe. Alig dühöngött valahol kegyetlenebbül mint ezen cikknél, melyre nézve azt mondá, hogy engem is tüzzel kell megtisztítani, minthogy rossz értelemben vagyok a sakramentumok felől.

7. Megengedi hogy a nők tanítsanak és sakramentumokat szolgáltassanak.

A nők taníthatnak a magok körében, de a gyülekezetben nem ; — a sakramentumokat is kiszolgáltathatják szükség idején. Azonban a rend végett fen kell tartani a mostani szokást.

8. Azt akarja, hogy a lelkipásztorok a gyülekezet által választassanak, nem pedig a pápa és püspökök által.

A lelkipásztort a gyülekezet választja. Itt Faber : Pál Timotheust és Titust egyedül maga választotta s rendelte Krétába. Felelém : Választotta igenis, de a vének megegyezésével mint Timotheushoz írja : „Meg ne vesd a kegyajándékot mely közöltetett veled a presbyterium — mintha mondaná : a Senatus kezeinek fejedre tétele által.“ Ő pedig : Ne a presbyterek kezeit értsd itt, hanem Pál két kezét. Végre én : a lelkipásztort választhatja a gyülekezet, vagy az, ki a gyülekezet előljárója.

9. A szentek ereklyéit s a szent járdalásokat bolondságnak mondotta.

Nem szólottam ily szemérmetlenül ; azonban vannak élő oldalsontjaink azaz atyánkfíjai, kiknek jó indulatát arannyal és ezüsttel kell megnyernünk. A szentek ereklyéiről semmi parancs nem létezik, azonkívül hogy sok olyannak az ereklyéi tiszteltetnek e földön, a kinek lelke a pokolban van. A valódi keresztyének tudják azt, hogy mily indulattal kell lenniük a szentek testei és ereklyéi iránt.

10. Megtiltotta, hogy az ígét nem hirdető püspököknek és papoknak adókat és tizedet fizeszenek.

Nem tiltottam ; sőt azt hirdettem, hogy a botrány kikerülése végett adni kell. A kik pedig méltatlanul élvezik ezeket, ők lássák, hogy miként adnak számot.

11. Azt mondja, hogy a boldogságos szűz bűnös.

A boldogságos szűz is Krisztus érdemébe vetett hit által, tehát nem saját érdeméből igazulhatott meg; az eredendő bűn ő benne is megvolt; — a természeti állapotban mindnyájan haragfiai vagyunk. — Oly nemes tulajdonokban, melyeknek nincs idevezítő erejük, lehetett gazdag stb. stb.

12. Tagadja a boldogságos szűz s a szentek közbenjárását.

A hit országában kölcsönösen imádkozunk egymásért, de a dicsőség országában egyedül Krisztus a mi ügyvédünk és közbenjárónk.

13. Tagadja hogy a római egyház egyház volna.

Hiszem az egész földön szétterjedt közönséges egyházat, mely a hitre, szeretetre, sakramentomokra nézve egyezésben van, ha szinte a rend fentartása végett s társadalmi célból különböző isteni tiszteletekkel bir is. Tagadom tehát, hogy igaz egyház volna a római egyház, mely a szenteket üldözi és annyi gonoszra alkalmat adott, s nem a Krisztusnak az ő fejének szellemét követi, ki nem elveszteni, hanem megtartani jött az embereket. Ekkor Faber: Boldogok, a kik üldöztetést szenvednek az igazságért; — mintha a római egyház az eretnekektől szenvedne üldöztetéseket. Én: E szerint ti, kik mást megöltök s üldöztetést nem szenvedtek, nem vagytok boldogok. Ő pedig: Én többet szenvedek egy héten, mint te egész évben. — Noha én fogságban, rabláncokban, félelemben, hidegben stb. stb., s a mi mindennél nagyobb, pokolban, a test és lélek kimondhatatlan harcában valék éjjel és nappal, a mit nem győznék elbeszélni.

14. Tagadja a szenteknek Krisztussal a limbusból való feltámadását, hanem azt állítja, hogy velünk együtt fognak feltámadni.

Igy vélekedik Pál is Zsid. 11. hogy nálunk nélkül vég teljességre ne jussanak; Jób. 19: az utolsó napon a földből feltámadok.

15. Tagadja, hogy a mise élőként és holtakérti áldozat.

A holtak már nem hisznek, a sakramentumok pedig a hit jegyei. A halállal megszűnik a hit, s a szentek elérik üdvösségüket, életüket, boldogságukat. Mi köztük van tehát azoknak a sakramentumokkal? Nem használ a mise semmit a megholtaknak stb. stb.

16. Tagadja a purgatoriumot.

Ellenkezik a szentírással. A Krisztus, vagyis a Krisztusba vetett hit a mi tisztitónk.

17. Azt mondja, hogy nem tetteink által, hanem egyedül hit által idvezülünk.

Az „egyedül“, „ingyen“ „tettek nélkül“ stb. kifejezések által nem zárom ki a hitből származó tetteket, hanem a tettekbe vetett bizodalmat, és e bizodalmat egyedül Krisztus jótéteményére viszem stb... Ekkor Faber: Bizonyítsd meg a szent írásból, hogy egyedül a hit idvezit, és tüstént szabadon bocsátalak téged. — Mondám hogy az „egyedül“ szócskát nem találjuk ugyan a szent írásban; de igenis többrendbeli ily értelmű tételeket; pl. Gal. 2. Az ember nem a törvény cselekedetéből, hanem csak a Jézus Krisztusba vetett hit által igazul meg. Mi más ez, hanemha az egyedüli hit? Több eféléket idéztam, de csak gúnyolta; s midőn a bizonyítást Ambrosiusból és másokból folytattam, figyelembe sem vette. Egyéb-iránt, a mint ő, a tettek általi megigazulást bizonyitgatta, s Pál ama mondatát idézte Róm 2. „a törvénynek nem hallgatói, hanem cselekedői igazulnak meg Isten előtt:“ nyilván megkérdeztem: Püspök ur, mit jelent a törvényt cselekedni? Ő pedig: azt jelenti hogy hinni. Ekkor Én: Ha a törvényt tenni, annyit tesz mint hinni: miért csavarod ama tételt, mely a hit általi megigazulásról szól, a tettek általi megigazulásra? De ő, püspöki szabadalmánál fogva kisiklott.

18. Azt mondja, hogy a kisdedek saját hitök, nem pedig más, pl. az egyház hite által idvezülnek.

Mindenkire nézve a ki idvezülni akar, a hit szükséges, a mely nélkül senkisé is lehet kedves Isten előtt. A gyermekek is hisznek, hanem hogy miként: nem tartozik reánk. Ekkor a hitről sokat szólottam, s midőn azt úgy határoztam meg mint reménylendő dolgok bizonyosságát: valaki a püspök mellett ülők közül így szólott: Engedd meg tisztelendő atyám hogy szóljak.

Megengedte. Ama tehát: Tagadtom úgymond hogy a hit reménylendő dolgok bizonyossága volna. Én felelek: Pál azt mondja Timotheushoz: Tudom kinek hittem, és bizonyos vagyok benne. Micsoda lélekkel mondá ezt? Ezt maga a püspök sem szeretete, s amaz ember többé nem is szólott.

– 19. Tagadja a fülbegyónást.

A hitből származó s egyedül Istenhez intézett bűnvallást, s a megsértett felebarátok iránti szeretetet helyeslem, s azt is tanítom, hogy a lelkipásztorhoz kell járulni, tudomány, tanács, vigasztalás és magán feloldozás végett, s szavának úgy kell hinni mint magának Krisztusnak. A ki titeket hallgat, engem hallgat. De a fülbegyónás ferde szokásától iszonyodom.

– 20. Azt mondja, hogy Krisztus minden keresztyénnek adta a kötözés és oldás hatalmát.

Igaz, hogy az minden keresztyénnek adatott; mert Péternek, mint az egész egyház képviselőjének lőn az adva; — nyilvános gyakorlata azonban nem mindennek adatott, hogy rendet tartsunk a gyülekezetben. Ha azonban a lelkipásztor tudatlan, vagy tisztének meg nem felel: tudósabb orvoshoz megyek, s az nem fő dolog, hogy ki legyen az.

21. Allítja, hogy a nők előtt lehet bűnvallást tenni.

Ha prédikálhatnak, miért ne oktathatnának s vigasztalhatnának magános körben?

Egyébiránt megkérdeztem a püspököt, hogy mért vizsgál ezen csekély tárgyak s nem inkább a hit főbb cikkei felett, melyek üdvösségünkre nézve nagyobb fontosságuk? Azt felelte, hogy a ki ezen csekélységekben tévelyeg, meglehet, hogy a legnagyobb fontosságú tárgyakban is tévelyeg.

22. Ünnepeket nem tart.

A keresztyénre nézve minden nap ünnep; azonban mégis kell elkülönített napoknak lenni az Isten ígéjének hallgatására, a sakramentomokban való részesülésre, és a szegények látogatására.

– 23. Azt tanította, hogy mindkét szinalatt kell részesülni a szent vacsorában.

Igaz, mert Krisztus így rendelte. Pál is tanította és megírta, hogy minden ember vizsgálja meg magát. stb. Azonban az erőtlenségre mindig tekintettel voltam.

- 24. Az egyház által rendelt bűntöket ellenzi.

A visszaélést ellenzem, és a keresztyénisza b ad s á g o t s ű r g e t e m , az erőtlene k r e v á l ó f o l y t o n o s t e k i n t e t t e l .

25. Tagadja a szabad akaratot.

Két része van a törvény táblának s kétféle igazság kívántatik tőlünk. Az egyik tábla parancsait úgy a hogy teljesíthetjük, melyeket t. i. a puszt a ész is meg kíván s nem kevés pogányok is teljesítettek, noha belül csupa képmutatók voltak. De az első tábla parancsait, az Istennek Krisztus általi ajándéka és kegyelme nélkül semmiképen nem teljesíthetjük. Ekkor Faber: Ezt a megkülönböztetést még mesteredtől sem hallottam soha.—Luthert értette, holott ez nem Luther hanem Augustinus véleménye vala, kinek szavait idéztem a püspök előtt.

26. A canonica órákat ellenzi.

Meghívtam a népet és a papokat a szentírás olvasására. János 5. Csel. 17. De azt a battológiát, üres hosszadalmas beszédet, mely sem az olvasóknak sem a hallgatóknak semmit sem használ, mely a lelkiösméretnek és a testnek gyötrelme, nem helyeslettem.

- 27. Az akarja, hogy a köznép nyelvén misézzenek.

Az apostol 1 Kor. 14. balgatagságnak nevezi azt, hogy a gyülekezetben idegen nyelven beszéljünk.

Nyilván megmondtam a püspöknek, hogy a királyi Felségnek más becsületes férfiakra is kellett volna bízni az én ügyeimet; mert a kik engem elítélnek, azoknak ítélete még saját pártfeleik előtt is gyanús.

Midőn a püspök elől, az első vizsgálat végén, oda vezettek vissza, honnan kihoztak, megfordulva, így szólott hozzám: megáldanálak ha keresztyén volnál. Mire rögtön így feleltem: Nincs szükségem a te áldásodra; van Isten, a ki megáldjon engem s egykor majd könyörülni is fog rajtam.

Sok más egyéb dolog is történt, a mi már eszembe nem jut. — A püspök mindent feljegyeztetett a maga irnoka által.

II. A legelső magyar nyelvtani mű, és Dévay, mint annak szerzője.

A legelső magyar nyelvtani művön azt értem, melynek 1549-dik évi krakkói kiadását, Kazinczy Ferenc a Sylvester gram-

maticájához toldalékul kinyomatta, mely krakkói Abc név alatt is szokott említettetni, s melynek címe ez: *Orthographia hungarica*. Azaz, igaz írásmódjáról való tudomány. Magyar nyelven irattatott. Mostan pedig ujonnan megigazítottatott és kinyomtatott 1549.¹⁾

Ezen műről már ezennel azt állítom, hogy ennek eredeti, első szerzője nem más, mint Dévay Biró Mátyás. Okaim e tekintetben a következők:

Sylvester a maga nyelvtanának folyamán ezt mondja: „*Dévayus noster literis prodidit, hujus articuli (az) extremam literam z, ad omnes eam sequentes literas immutari debere, non secus ac apud latinos usu venire solet in praepositione ad, cum in compositionem venit: ab barát, ac Christus, ad doktor, af farkas, ag galamb, ah harang, ak kalán, al ló, am mester, an nemzet, ap pap, ar remete, asse reg, at tengher, av varga, etc. his enim et similibus utitur exemplis. Cujus ratio, quamvis amici, mihi haud probatur.*“ Itt aztán tüzetesen cáfolja Dévayt.²⁾

Sylvesternek ezen szavaiból világos, hogy akkor, midőn ő, nyelvtanát írta, már létezett és világot látott az ő kedves barátjának Dévaynak egy oly irodalmi műve, melyben Dévay azon tételt állítja fel, azt tanítja, hogy nyelvünk az névelőjének z hangja vagy betűje, midőn azt mássalhangzó követi, átváltozni tartozik ezen mássalhangzóra.

Oly irodalmi mű pedig, a melyben a Sylvester által Dévaynak tulajdonított tétel állittatik fel és tanittatik, egyedül a kérdés alatti krakkói Abc, vagyis *Orthographia ungarica*, a melynek idevonatkozó pontja szóról szóra így van: Ez két ígét skérül az ez. „*Micor ec két ighetske az ez, oly ighe eleibe vettetic, ki consonansrul kezdetik el, accor azocot is ugyanazon consonanssal kell írni, ki az utannoc valo ighenek elein vagyon, mint az barát, az pap, ez mester, ez deák és az többi.*“ — Ezen ponthoz Kazinczy ezen aljegyzetet teszi: „*Hihető, hogy a betűrakó vétette el a dolgot. Így akará iratni: ab barát, ap pap, em mester, ed deák. stb.*“³⁾

¹⁾ Kazinczy F. Magyar régiségek és ritkaságok. Pest. 1808. 129.

²⁾ Ugyanott. 45

³⁾ Ugyanott. 150.

Első tekintetre tisztán láthatja mindenki, hogy a krakkói Orthographia ungarica nyelvtani tétele, tökéletesen épen az, a melyet Sylvester Dévaynak tulajdonít. Sőt nemcsak a tétel, de magok az Orthographiában felhozott példák is egyenesen Dévaytól valók. Az ab barát, am mester, ap pap, világosan ott van a Dévay saját példái között Sylvesternél, a ki Dévaynak az egész mássalhangzó alphabeten sorban végig vonuló példáit elsorolván, a sor után etcaeterat tesz, és világosan megjegyzi, hogy Dévay ezen, és más ezekhez hasonló példákat hoz fel. Világos tehát, hogy Sylvester nem írta ki Dévaynak minden példáját, elégnek tartván, minden mássalhangzóra csak egyetegyvet hozni fel. Ezek szerint legkisebb nehézség sem származhatik azon körülményből, hogy az Orthographia ungarica által felhozott példák közül egy, t. i. e d d e á k nem található a Sylvester példasorozatában, mert ott lehetett, sőt ott volt ezen példa is Dévay művének eredeti szövegében a mi onnan világos, mert midőn Sylvester, a maga cáfolatának végén, visszatér még egyszer, az ő szerénce ferde szabályt mutató példákra, egyenesen ezeket hozza fel: ab barát, af farkas, ap pap, a d d i á k; mi oda mutat, hogy az Orthographia ungarica ezen példája is épen úgy Dévaytól való, mint a többi.

Miután tehát, mind maga a sajátságos nyelvtani tétel vagyis elv, mind az annak világosítására felhozott egyes példák, egyenesen Dévayéi: látni való, hogy az Orthographia hungarica szerzője nem más mint Dévay.

Ezen meggyőződésünkben annyiival inkább megerősödhetünk, mert ama sajátságos külön helyesírást követi Dévay, a maga magyar nyelvű hittani kézi könyvében is; és rajta kívül, mindezt ideig egyetlenegy író sincs, ki ama helyesírást követné; a mely tehát bizonynyal Dévaynak saját egyéni tulajdona. Hittani kézi könyvének csak azon néhány pontjából is, melyeket én ösmerek s alább közleni fogok, következő példákat hozhatok fel a többek közül: ab bor, et cerimonia, ed dolog, ah hit, ac kenyér, al lakodalom, am mi, ap pap, at testamentom, av víz stb. stb. A hittani kézi könyvben azonban már némi ingadozásnak vannak jelei a j és v betűkre nézve, pl. e z j e l e k; e z v i l á g, holott következetesen így kellett volna írni: e j j e l e k, e v v i l á g, a minthogy a v v i z e t valósággal írt is. Ezen ingadozás azonban, nem másutt, mint a kijelölt hangok saját természetében keresendő.

De szükség szólanunk azon sajátságos körülményről is, miszerint az Orthographia kérdés alatti pontjában, az ott felhozott példák alakja, egyenesen ellenkezik magának a tételnek tartalmával, követelésével. Ezt Kazinczy is észre vette s az ellenkezést a betűrakó tévedéséből származottnak véli, s a példákat ki is igazítja úgy a mint a felállított tétel kívánja. Én ezen körülmény okát nem a betűszedő tévedésében, hanem az 1549-dik évi kiadónak helyesirási nagy ingadozásában és hanyag eljárásában keresem. A címlap ugyanis világosan mondja, hogy az 1549-diki kiadás nem eredeti, nem első: „mostan pedig u j o n n a n m e g i g a z i t t a t o t t é s k i n y o m t a t o t t . Nem csak egyszerű, ismételt, hanem egyszerűs mind megigazított kiadás is tehát az általunk ösmert 1549-dik évi. Az ezen évi kiadó, a maga igazítói szerepét úgy látszik különösen anélkülre vonatkozó helyesírásban gyakorolta, mert ezen kiadás egész szövege folyamán a Dévay tételével vagy szabályával való ellenkezések igen gyakran fordulnak elő, pl: az betű, az deák, az fiu, az ghedele, az három, az két, az mi, a mi, az nyomás, a nyelv, az pont, az régiek, az semmi, az többi, az jobbja, az vocalist az volna stb. Mindezen példák világosan mutatják, hogy az 1549-dik évi kiadó, a Dévay helyesírásától már tetteleg eltérni kezdett, azonban, Dévay alaptételét magát, kiigazítani, módosítani még is elfeledte, elmulasztotta, vagy nem merte. Hogy az 1549-dik évi kiadó, és igazító, mennyire nem volt tisztában a kérdéses tárgyra nézve, mutatja az, hogy szinte a szöveg folyamán, jönnek elő oly példák is, a melyek egyenesen a Dévay elvét követik, s így a kiadónak nagy ingadozását sőt magával való ellenkezését, következetlenségét mutatják. Ily példák nevezetesen: a b betű, a d deák, a h hit, a c két, a m mi, a n nélkül. Az ily példák azonban, már jóval kevesebb számuak, mint az ellenkezők. A kiadó ezen eltérései és ellenkezései pedig olyanok, a melyeket semmi némű nyelvtani érdek vagy szempont alá vonni, vagy azzal menteni egyáltalában nem lehet; mert ellenzésbe esik ugyan azon betűkre nézve is. — A kiadó ezen ingadozásából és következetlenségéből származik tehát, nem pedig nyomdai tévedésből, a vizsgálatunk alatti tétel példáinak, magával a tétel tartalmával való ellenkezése.

Reánk nézve azonban igen nagy szerencse, hogy az 1549-dik évi kiadó ily hanyag és ingadozó vala, mert, ha az alaptételt meg-

igazitotta volna, s ha helyesírása az egész szövegen keresztül következetes lett volna: most, és mindaddig, míg a Dévay-eredetiszövege és első kiadása elő nem kerülne, nem tudnók sejteni, hogy ki volt légyen az Orthographia ungarica eredeti szerzője.

Azonban mindezek után egy nagy fontosságu észrevételt sőt ellenvetést kell vizsgálat alá vennünk; azon ellenvetést, a melyet már Szombati János, — midőn az Orthographia szerzőjét, vagyis kiadóját B. A.-t nyomazza, s a Sylvester nyelvtanának általunk idézett pontját is, mely Dévayról szól, figyelembe veszi, — észrevételként ekképen fejez ki; „Ugy gondolom, hogy ezen jegyzése Dévaynak csak kézírásban volt s úgy is maradt.“¹⁾ Szombathi tehát csak gondolatot, fejtelmet fejez ki, és pedig minden erősítés nélkül; — mi azonban állítsuk fel és vegyük komolyan vizsgálatunk alá ezen kérdést, illetőleg ellenvetést: Vajjon ki nyomva létezett-e Sylvester amaz emlékezősekor Dévay nyelvtani műve, vagy csak kézírásban; sőt nem célozhatott-e Sylvester Dévaynak valami egyszerű jegyzésére, mint Szombathy véli, vagy talán magyar nyelvű hittani kézi könyvére?

E kérdés elveszti ugyan a maga fontosságát, mihelyest a felhozott benső és külső erősségekből meg vagyunk arról győződve, hogy az Orthographia 1549-dik évi példánya nem más, mint Dévay művének módosított kiadása: azonban mégsem lesz felesleges, taglalás alá venni ezen oldalról is nagy fontosságu tárgyunkat.

Literis aliquid prodere, nem annyit tesz mint jegyzésbe, írásba tenni valamit — literis mandare; — hanem annál sokkal többet t. i. ezt: irodalmilag nyilvánítani, irodalmilag világ elé bocsátani valamit. De ha tekintjük a Sylvester szavait és ez ügyben való eljárását lélektanilag: azon hitre kell jutnunk, miszerént nem lehet feltenni, hogy Sylvester, a maga világ elé bocsátandó, iskolai kézi könyvében, barátjának Dévaynak egy magán jegyzetét, vagy csupán kéziratban lévő művét oly komoly, oly tüzetes és a tárgyhoz képest terjedelmes vitatás és cáfolat alá vette volna, mint a hogy Dévay véleményét vevé. Sylvester ily eljárása egyenesen oda látszik mutatni, hogy Dévay műve, épen úgy a nyilvánosság előtt és közhasználatban volt már, mint Melanchthon azon nyelvtana, mely ellen az articu-

¹⁾ Ugyanott. 176.

lusra vonatkozólag éppen a megelőző pontokban Sylvester hasonlóképen kikél; s mint a hogy maga a Sylvester nyelvtana is nyilvánosságot elé és közhasználatra vala szánva.

Megerősít ezen nézetünkben a Dévay művének tartalmára való tekintet is. — Valamely egyes theologiai vagy más tudománybeli tárgyra vonatkozó, és a felmerült napi kérdéseket tisztázni fejtetni akaró értekezés vagy nyilatkozat kerenghetett igenis kéziratban, kivált oly időben és országban a midőn és a hol nyomdák nem valának; de hogy egy elemi iskolai kézi könyv, melynek napi kérdésekkel s azok eldöntésével semmi köze, mely tanulók, tanítók sőt családtyák egyetemes, általános gyakorlati használatára vala szánva, — csupán kéziratban kerengjen, azt feltenni is igen bajos. Hogy pedig az Orthographia ungarica valóban iskolai és családi közhasználatra vala szánva, azt világosan mutatja és bizonyítja maga az egész mű, nevezetesen annak elő szava, mely határozottan kifejezi, hogy a művecske célja nem más mint az, hogy a magyarok írni és olvasni megtanuljanak, hogy így a szentírást érthessék; továbbá a mű egész rendszere, az abban lévő gyermeki imádságok, s a családtyák utasítása, hogy minemű reggeli és esteli áhitatosságra s könyörgésre szoktassák gyermekeiket; a nagy és kis betűk, a római és arab számjegyek stb. stb.

Már magából azon pontból, a melyet Sylvester, mint Dévay véleménynyek tartalmazóját felhoz, s melyben a rendszeres sorba vett egyes példák oly kitűnő szerepet játszanak, igen alaposan lehet következtetni, hogy itt nem egyes jegyzetecskéről, vagy magán értekezésről, hanem iskolai kézi könyvről vagyon szó. A magán közlés, vagy a nyelvtani értekezés, elmélkedés és demonstratio természetűe ugyanis sokkal inkább azt hozta volna magával, hogy a tétel vagy hypothesis saját tartalma elmélete fejtegettessék és vitatassék bőven; míg ellenben az iskolai közhasználat célja, s a gyermekek tanításának természetűe, azt hozta magával, hogy a tétel egyszerűen és röviden állitassék fel, de a példák aztán annyiival nagyobb számmal szerepeljenek. Egy szóval: maga a Sylvesternél előforduló pont, nem tudósi közlésre vagy vitatásra, hanem egyenesen gyermekek tanítására, gyakorlására mutat mint célra. A Dévay példáinak az Orthographiában lévőkhöz képesti nagy számából, egyszersmind azt is lehet következtetnünk, hogy Dévay művének eredeti kiadása terjedelmesebb volt, mint az általunk ösmert 1549-dik évi.

Egyébiránt maga azon tény, a mi pedig túl van minden kétségen, hogy t. i. az Orthographia 1549-dik évi kiadását, már más korábbi kiadás, sőt hitem szerint kiadások előzték meg, bizonyítja azt, hogy Dévay műve nem kéziratban volt.

Ezekután azon netalán feltámadható kérdés, hogy vajjon Sylvester Dévaynak nem valamely más magyar nyelvű művére, nev. hittani kézikönyvére czéloz-e, figyelmet sem érdemel; — a Sylvesternél előforduló hely ugyanis, a mint láttuk, nem írói eljárásra vagy gyakorlatra, hanem egyenesen és határozottan nyelvtani tételre vonatkozik; e mellett az időrendi adatokból kitünik, hogy Dévay hittani kézikönyve, akkor még, midőn Sylvester a maga nyelvtanát írta meg sem jelenhetett.¹⁾

Engedje meg a tisztelt olvasó, s a hazai irodalom történet bárátja, hogy némi vizsgálat és véleményezés alá vegyem azon kérdést is, hogy vajjon mikor és hol jelenhetett meg az Orthographia első kiadása, vagyis Dévay nyelvtani kézikönyve.

Kétségenkívül Sylvester nyelvtana előtt kellett neki megjelenni, mert Sylvester a maga nyelvtanában már emlékezik róla.

¹⁾ Mindezekhez lehetne még, más, figyelemre méltó érveket is hozni fel azon állításunk mellett, hogy az Orthographia eredeti szerzője, nem más mint Dévay. — Már Szombathy előtt feltűnt azon szabadelvűség, a melylyel az Orthographia szerzője, a Tíz parancsolatnak szombatülésre vonatkozó pontját felfogja és magyarázza ezt mondván: „Megemlékezzél róla, hogy a szombatot szenteld, a z a z s z e n t d o l g o k b a f o g l a l d.” Ezen, a betűk értelmén felülemelkedő szabadelvű magyarázat ugyanis, nemcsak a római katolikus egyház e tekintetben való tanfogalmától eltér, s XVI-dik századi ünneplési gyakorlatával és modorával áll ellentétben, hanem valóban ujjal mutat, magára Dévayra. Dévay ugyanis latin műveinek több pontjain, melyeket a magok helyén híven közlöttem volt, igen radicalis szabadelvűséggel nyilatkozik a szombatról és az ünnepekről; magyar nyelvű hittani kézi könyvében pedig, a kérdés alatti parancsolat magyarázatul ezt mondja a többek közt: „Innepet szentelj; azaz szent és isteni dolgokba mulasd el az innepet;” — a melynek, az Orthographia ide vonatkozó pontjával való nagy egyezését mindenki láthatja. — Felhozhatnók továbbá, hogy az Orthographia Credoja és Mi Atyánkja, a Dévay hittani kézi könyvének Credojával és Mi Atyánkjával, több pontokon szóról szóra egyezik, s nem lehetetlen, hogy az eltéréseket az Orthographia igazító s kiadó keze szülték. — Végre szabad legyen még egy curiosumot felemlíteni. Az Orthographia végén, ezen három betű áll C. D. M. Ne mosolyogjon a nyájas olvasó, ha én ezen betűket így értelmezem: Csinálta Dévay Mátyás; — a Dévay fennmaradt egyetlenegy énekében is, a versek kezdő betűi ezt adják ki: Matthias Dévai fecit, a mi latinul éppen azt teszi, mit én ama három betűnek tulajdonítok.

Sylvester nyelvtana pedig, mint a címlapon lévő időadat mutatja, 1539. junius 14-dikén jelent meg, azaz ekkor végeztetett be, vagy inkább kezdetett meg nyomatása, mert miután ezen időadat, nem a könyv végén, hanem címlapján áll, bizonyosan inkább megkezdését, mint bevégeztetését jelenti a nyomásnak. E pontra nézve azonban, egy nem csekély fontosságu körülményt kell vizsgálat alá vennünk. Sylvesternak ugyanis azon ajánló szózata, melyet nyelvtana előtt kisdéd fijához intéz, 1536. 18. Kal. novembris kél, a mi október 15-dikét mutatja, noha Sylvester nem szabatosan fejezte ki magát, mert a római naptár szerint a novemberről nevezett Kalendak száma csak 17-ig megy, s a mi ezután, felfelé számítva következik, az már nem Kalenda hanem Idus és így fejeztetik ki: Idibus octobris.¹⁾ Ez azonban, reánk nézve nem lényeges dolog, mert hogy Sylvester, október 15-dikét akarta kifejezni, kétségtelen dolog. Fontosabb dolog az, hogy az ajánló szózat alatt álló időadatból, azt lehetne következtetni, hogy a Sylvester nyelvtanának szövege 1536. októberben, tehát a nyomás megkezdése előtt majdnem egész három évvel, kéziratban már készen volt. Én pedig ennek ellenében, vagy inkább e mellett azt vélem és állítom, hogy az ajánló szózat alatt álló idő adat a nyelvtan fogalmazásának, írásának kezdetére nem pedig bevégzésére mutathat, mert hogy a nyelvtan szövege, vagy legalább annak egyes pontjai 1537. után fogalmaztattak, túl van minden kétségen. Ugyanis,

Sylvester a maga nyelvtanának folyamán, az új-szigeti nyomdáról, már mint felállítottól és működőről emlékezik;²⁾ ez a

¹⁾ Szabad legyen itt csak egyszerűen tekintélyekre hivatkoznom: Weidenbach, Calendarium historico-christianum. Regensburg 1855. Harris Nicolas. The Chronology of history. London. 1838. Picot. Chronologische Tabellen. Leipzig. 1810. — Mindezek, valamint mások is, erősítik az én felvételemet és számításomat.

²⁾ Gramm. 35. „Sziget oppidum est arci, quam vocant Sarvar adjacens, ubi primum divinam hanc imprimendi artem, opera quidem et impensa Principis nostri, Magnifici domini D. Thomae a Nádasd, Comitis ac Bani, ministerio vero etiam nostro in Hungaria nostra excolere cepimus, et unde haec rudimenta in usum juventutis qualemcunque, emisimus.“ — Sylvester tehát már Bánnak is nevezi Nádasdyt, a ki pedig csak 1537-ben leve Horvátországi bánná; a mi ismét mutatja, hogy a nyelvtan e pontja legalább, 1537. végén, vagy a következő évben fogalmaztatott.

nyomda pedig hogy 1537-ben, még pedig valószínűen ezen évnek végén állíttatott fel: előttem a következő tényekből világos.

Dévay 1535-ben, az Uj Sziget szomszédságában lévő söt mondhatjuk, hogy azzal azonos Sárváron írta a maga latin műveit, ott élén és működén ő akkor, Nádasdy Tamás védelme alatt. 1536. végén, téli időben, tehát mindjárt az Erdősi ajánló szózatának kelte után, külföldre indul Dévay, főként azért, hogy műveit kinyomassa. És e művek csakugyan sajtó alá mennek s megjelennek Bázelen, az 1537-dik év végén, vagy a következőnek elején. Dévay pedig az 1537-dik év vége felé, vissza tér a hazába, és pedig éppen Sárvára vagy Uj Szigetre Nádasdyhoz. Lehet-e már most képzelni hogy Dévay azon esetben, ha az ő lakhelyén, az ő pártfogójának költségén 1536-ban már nyomda állott és működött volna, az ő kiválólag hazai érdekű és célu műveinek kinyomtatása végett, sok bajjal és fáradalommal a külföldre utazott volna? Továbbá

Dévay Melanchthonnak, említett külföldi útja alkalmával dicselkedve elmondá Nádasdy Tamásnak az új szigeti iskolaállítás s iskolai oktatás körüli érdemeit, s ezeket Melanchton 1537. Október 7-dikén kelt Nádasdyhoz intézett, s a visszatérő Dévaytól küldött levelében szinte magasztalja; — de a nyomdáról egy szót sem szól a terjedelmes levél, holott egy nyomda felállítása és működése akkor, különösen a reformatio érdekében roppant fontosságu vala. Végre

A Sylvester magyar bibliájának legutolsó lapján, egy a korhoz képest elég csinos, és oly terjedelmű fametszvény áll, mely a 4-edrét lap nagy részét elfoglalja. Ezen metszvény főképei, a Nádasdy és Kanisay családok cimerei; és a metszvényen, egyebek mellett, kettűnő helyen 1537. évszám áll. Bár-hova gondoljunk is, ezen évszám nem jelenthet egyebet, mint a nyomda ekkori felállítását. Magában a Sylvester bibliájában mind kezdet mind vég 1541-t hirdet; Nádasdy Tamásnak Kanisay Orsolyával való egybekelésére amaz évszám ismét nem mutathat, mert miként fentebb kimutattam, ezen egybekelés 1535 elején már megtörtént. Nincs tehát egyéb tartható felvétel előttünk mint az, hogy ama diszmetszvényben, a nyomda metszője mind a nyomda felállítóját, a neje után öröklött Sárváron élő Nádasdy Tamást, mind a felállítás évét akarta kifejezni. Megvallom, hogy amaz évszámnak, eddigi ösmereteim alapján, valami más értelmet adni, egyáltalában nem vagyok képes, még sejtelemmel vagy képzelettel sem.

Nagyon valószínű, hogy Nádasdy Tamás a nyomda felállítására, s ez által a reformatori irodalom s hazai közműveltség maradó értékű szellemi eszközökkel való előmozdítására, épen a Melanchthon fentebb közölt buzdító levele által is lön indítatva.

Mindezen történelmi nyomokból, egybevetésekből és ítéletekből, kiderül azon nézet biztos valószínűsége, hogy Sylvester nyelvtanának szövege, vagy annak némely egyes pontja 1538-ban s 1539 elején fogalmaztatott vagy módosított; — a miből ismét, tartható véleményként az merül fel, hogy a Dévay magyarnyelvtani műve, vagyis az Orthographia első kiadása 1538-ban jelent meg. Előbb ugyanis felette bajosan jelenhetett meg, mert 1537 végétől, 1536. őszéig esik Dévay külföldi utazása, 1536-ban s 1535 utolsó felében latin műveinek fogalmazása, a gyakorlati reformátorkodás mellett, bizony minden idejét felemésztheté. 1534-től 1532-ig, sőt 1531 őszéig, tehát majdnem reformatori pályájának első kezdetéig csaknem három évet fogságban töltött; a mint minezeket, az illető pontokon részletesen kimutattam volt. Egy szóval: történelmi nehézség és kétség merül fel az ellen, hogy Dévay magyar nyelvtani műve 1538 előtt jelent volna meg. Ellenben

Miután a Sylvester nyelvtana 1539. június 14-dikén kezdetett el nyomtatni, s miután az újszigeti nyomda 1538 elején már fenállott és működött: másfél vagy legalább egy oly év áll előttünk az új szigeti nyomda életéből, a melyről annak semmi munkát nem tulajdoníthatunk. E szerint önként kínálkozik az alkalom, hogy a külföldről visszatérő Dévay nyelvtani művének megjelenését 1538-ra és pedig ezen évnek inkább elejére tegyük; megjelenésének vagyis kinyomatásának helyéül pedig Új Szigetet, és az ottani nyomdát véljük. Ezen véleményre mintegy vonz bennünket azon tény is, miszerint, miként a Sylvester nyelvtana, úgy a Dévay Orthographiaja is egy és ugyanazon célt t. i. a magyar népnek a szentírás olvasására való képesítését tűzik ki; s ha a nyelvtan, mint Sylvester is véli, propaedeuma, előcsarnok a szentíráshoz: bizonynyal a nyelvtanhoz magához ismét ilyen az olvasás és írás, mely Dévay művének főcélja. Egy szóval: a Dévay Orthographiaja, a Sylvester nyelvtana és bibliája oly organicus és fokozatos lépcsőzetet, mint egy trias-t alkotnak, melyeket egymástól elválasztani felette bajos.

Ha ezen véleményt vagy sejtelmet a későbbi szerencsésebb nyomozások a bizonyosság fokára emelnék: akkor Dévay magyar-

nyelvtani magyar műve lenne azon legelső magyar könyv, mely magyar földön nyomtatott.

Mindezek mellett sem lehet eltitkolnom a Dévay művének megjelenési helyére és idejére nézve egy másik sejtelmemet. Em-litettem ugyanis fentebb, miszerint a Dévay életére vonatkozó idő-rendi adatok megengedik azt, hogy ő, már 1534. elején s közepén, mint szabad ember működhetett Sárovaron, s így írhatta az Ortho-graphiát is, s kiküldhette azt Krakkóba, a hol épen azon évben, a nyári félévre, a magyarok főiskolai anyakönyvébe, Abádi Benedek, beigtatva vala. Ugyanazon Abádi Benedek, a ki 1541-ben a Sylves-ter biblijának nyomását Uj Szigeten bevégezte volt, s a kiről azt tartják az irodalmi nyomok, hogy későbbben Nádasdy Tamás költ-ségén Wittenbergbe ment stb. stb. Hogy pedig az Orthographia un-garica sorsának Abádi Bennedekkel való öszveketése, mily ér-tékű, azt mindjárt meg fogjuk látni. Mindezen csekély értékű sejt-elmekből azonban, korántsem azt akarom következtetni, hogy tehát már 1534-ben, Abádi Benedek a Dévay nyelvtani műve körül mint kiadó, vagy önálló nyomdász működhetett volna, hanem csak a vi-szonyok és események lehető öszvetalálkozására kívántam utalni, mert annyi csakugyan áll, hogy Dévay, Sylvester, és Abádi közel viszonyban valának egymással. Abádi a Dévay művének kiadója megigazítója s különösen nyomtatója, csak 1541 után lehetett, mert a Sylvester újtestamentomát nevezi Abádi a maga első nyomdai művének.

Ne ütközzék meg a tisztelt olvasó, hogy ugyanazon egy tárgy-ra nézve, mely azonban, mostani feladatunk körében csak másod-rendű, két sejtelmet is állítok fel. Az igazság öszinte keresésének ter-mészete hozza ezt magával, mely szerént mindaddig míg a célt teljes biztossággal nem érjük, kénytelenek vagyunk nyomozásainkat mindazon irányban megindítani, a mely felé elménket az alapos va-lószínűség vezérli.

Most már vegyük vizsgálat alá azon kérdést, hogy vajjon ki lehetett azon B. A. ki, az Orthographiának általunk ösmert 1549. évi kiadásában, az előszó kezdetén az olvasónak isteni ked-vet kér.

Eddigi vizsgálatunk folyamából s az általunk megállapított tényekből önként következik, hogy mi B. A.-t egyáltalában nem eredeti szerzőnek, hanem az 1549-dik évi, vagy korábbi, megigazi-

tónak és kiadónak tartjuk, a mely utóbbi esetben, az 1549-dik évi kiadás nem egyéb, mint nyomdászai vagy más neműi üzletből született utánnyomat. Azon felvétel ellen, hogy B. A. nem szerző, hanem módosító és kiadó, gondolatom szerint semminemű alapos kifogást nem lehet tenni; sőt mintegy akaratunk ellenére is vezetettünk arra, miután a könyv homlokán világosan ott áll: „mostan pedig ujjonnan megigazított és kinyomtatott.” A B. A. neve alatt álló, s reformatori szellemű előbeszéd tartalma, legkevesebb sem gyengíti meg felvételünket, mert vajjon, miért ne lehetett volna a munkának 2-dik vagy 3-dik kiadója éppen úgy reformátor mint Dévay, s azon esetben is, ha éppen reformátor nem vala, miért ne tarthatta volna meg egész teljességében, vagy némi módosítással magának a szerzőnek, Dévaynak előbeszédét, a maga nevének kezdő betűit tévén a felibe. Ezt sem lehetetlen sem példátlan dolognak nem tarthatjuk. A Sylvester magyar újtestamentomát Steinhoffer Gáspár Bécsben 1574-ben másodszor kiadta, s az ő saját neve alatt álló ajánló szöveg, nem egyéb, mint a Sylvester eredeti ajánló szövegének utánzása, akár tartalmát, akár színezetét, akár célját tekintjük annak.

Azon kérdést, hogy ki lehetett az Orthographia 1549-dik évi kiadója B. A., ez eddig tudtommal, tüzetesen csak Kazinczy Ferenc és Szombathy János fejtegette. — Kazinczy folyvást azon rögeszmével tépelődött, hogy az Orthographiában római katolikus szerző szerinti könyörgések vannak, s ezen rögeszmétől, még Szombathy igen alapos észrevételei után is meg-szabadulni képes nem lévén: kénytelen a kérdést eldöntetlen hagyni. Kazinczy ugyanis mindvégig megmaradt ezen ellenvetés mellett: „Batizi András s más reformatus és reformátor, oly Abc-t melyben a gyermek arra taníttatik, hogy mikor reggel felkél és estve ágyba megyen, ves-sen keresztet magára, oly Abc-t, melyben a Mi Atyánk Mert tiéd nélkül, az Angyali Idvezlet pedig, habár az Asszonyunk Szűz Mária nélkül is áll, nem irhatott.”¹⁾ Kazinczy tehát, ez Orthographia szerzője feletti kérdést, még hitefelekezeti szempontból sem tartotta eldöntöttnek, s az őrta tudtommal ez ügyhöz senkisémmel szólt. Itt van tehát az idő, hogy e kérdés is végképen eldöntessék; a mi szerencsére, nekünk nem oly nehéz dolog, mint Kazinczynak és Szombathynak vala.

¹⁾ i. h. 179.

Csudálom, hogy Szombathy észre nem vette azon nagy fontosságu és igen szerencsés körülményt, mely a kérdés hitfelekezeti oldalát tüstént és gyökeresen eldöntötte volna, hogy t. i. az Orthographia ungarica azon pontjainak legfőbb része, a melyeken Kazinczy a maga érveit alapította, szóról szóra ott áll a Luther kis kátéjában.

Luther kis kátéja megjelent 1529-ben, eredetileg német nyelven, de ugyanazon évben, tehát épen akkor, midőn Dévay a wittenbergi egyetem tanulói közé lépett, megjelent a kis káté latin nyelven is Wittenbergben. Miután magyar ajku reformátoraink németül nem tudtak, s ez, különösen magáról Dévayról, saját nyilatkozata után teljesen bizonyos: nagyon természetes, hogy ő a Luther kátéjának latin szövegét használta, a mely, hogy az eredeti némettel híven egyezik, arról biztosítva lehet a tisztelt olvasó. Mutatványul tehát, én is a latin szöveget használom.

Az Orthographiában pl. ez áll:

„Keresztyén ember ilyen módon való isteni szolgálatra taníthatja gyermekét.“

Luthernél:

„Quo pacto patres familias, suam familiam formas benedictionis, unam mane, alteram vesperi dicendam, simplicissime docere debeant.“

„Reggel mikor felkél vessen keresztet magára ezt mondván: Atya, Fiu, Szentlélek nevében.“

„Mane cum surgis e lecto, signabis te signo sanctae crucis, dicens: In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.“

„Azután mondja el az Miatyánkot, és azután ez imádságot:“

„Deinde innitens genibus vel stans, dicas symbolum et orationem dominicam. His potes et hanc precatiunculam addere.“

„Hála légyen Uram, Mindenható Isten Tenéked, hogy ez éjjel engem minden gonosztul megőriztél, és kérlek Tégedet, hogy oltalmazza meg engem ez napon is, minden büntől és veszedelemtől és i gazgass az te útaidra, az mi Urunk Jézus Krisztusért. Amen.“

„Gratias ago Tibi Pater, coelestis, per Jesum Christum filium tuum dilectum, quod me hac nocte ab omnibus incommodis ac periculis conservarum custodieris. Et ore te, ut me hac die quoque conservare et a peccato et omnibus malis custodire velis“ etc.

„Estve mikor le akar fekünni vessen keresztet magára ezt mondván: Atya, Fiu, Szentlélek nevében.“

„Similiter vesperi, cum confers te cubitum, signabis te signo sanctae crucis dicens: in nomine Patris etc.“

Asztal áldás.

„Uram Isten, mindeneknek szemei Tebenned bíznak és jókor megadod az ü eledeleket. Felnyitod te kezedet és minden lelkes állatot betöltesz az te jó adományoddal.“

Benedictio mensae.

„Oculi omnium in Te sperant Domine, et tu das escam illorum in tempore opportuno. Aperis tu, manum tuum et imples omne animal benedictione.“¹⁾

A Luther kis kátéjában is, épen úgy Mert tied nélkül áll a Mi Atyánk, és a Tiz parancsolatnak épen azon felosztása van, mint az Orthographiában. Sőt a tiz parancsolatnak az Orthographiában lévő felosztását követi Dévay, mind latin műveiben, mind magyar nyelvű hittani kézi könyvében.

Azon körülményből, hogy az angyali üdvözet megvan az Orthographiában, semmi legkisebb döntöt nem lehet következtetni. Az üdvözet azon alakja ugyan is, mely az Orthographiában áll, magából a szentírásból van véve; és az ellen a protestánsok, s magok a legszigorúbb puritánok sem szoktak kifogást tenni, hogy a szentírás szövegéből énekek s könyörgések vétessenek, s bizonyos hogy a reformatio kezdetén, sőt még azután is, miként Anna, Simeon és Zakarias éneke, úgy az Üdvözet is divatozott a protestánsoknál.²⁾ Gessner Konrád, a ki a reformatio korában élt s zürichi

¹⁾ Lásd a Luther kátéjának teljes szövegét, s az arra vonatkozó történelmi adatokat: Müller. Die Symbolischen Bücher der evangelisch lutherischen Kirche, deutsch und lateinisch. Stuttgart. 1848. és Hase Libri Symbolici ecclesiae evang. Lipsiae. 1837.

²⁾ Mindez énekek, még a jelen század elején is énekeltettek a magyar reformatusok által; mint szinte azon egyik szép ének is, melyben az üdvözet benne van:

Küldé az Ur Isten
Hívseges szolgáját,
Szűzhöz Názaretben,
Gabriel angyalát,
Hozzánk jó kedvében. . . .

református tanár vala, a maga Mithridatesébe, melynek én 1555-diki kiadását ösmerem, a magyar Mi Atyánk mellé felveszi a magyar anygali üdvözlét is, még pedig egyetlen csekély különbséggel épen úgy, a mint az, Orthographiánkban áll.¹⁾ De más részről, arra sem lehet semmi súlyt fektetni, hogy Orthographiánkban az Üdvözlét későbbi alakjának ama végszavai „könyörögj éretünk” stb. nem találtnak, mert hogy ezen toldalék, a reformatio ideje táján, magoknál a katolikusoknál is elmaradhatott sőt el is maradt: bizonyítja Veranz püspök, ki a maga öt nyelvű szótárához, melynek én 1595-diki velencei kiadását ösmerem, ama toldalék nélkül, tehát épen oly tartalommal közli az üdvözlét, mint Dévay és Gessner.²⁾ Továbbá egy 1554-dik évben Párisban megjelent kétségenkívül római katolikus imakönyvben is az Üdvözlét ama toldalék nélkül áll; a Mi Atyánk pedig, nem Lukács evangyelistá után Mert tiéd nélkül, hanem Máté evangyelistá után Mert tiéd-del közöltetik.³⁾ Az efélére tehát valami nagy súlyt helyezni nem lehet.

Mindezekből túl van minden kétségen, hogy Kazinczy aggodalmái s ellenvetései semmi legkisebb alappal nem bírnak, s hogy az Orthographia szerzőjének protestáns és reformátor volta egészen bizonyos; a melyre nézve, a bizonyító okok, röviden összefoglalva ezek: Határozottan sürgeti, hogy a nép a szentírást olvassa, s az erre való képesítést tartja műve főcéljának; — az egyedül Isten irgalmából való idvezülést hirdeti; — Luther kátéját világosan használja s követi.

Most következik már, hogy azon reánk ugyan szorosan nem tartozó, de mindenesetre érdekes kérdésre is megfeleljünk röviden, hogy vajjon Orthographiánk 1549-dik évi kiadásában, ki le-
hetett az a B. A. ?

Mondd ezt: oh szent, kegyes!

Idvezlésem vegyed,

Ajándékkal teljes,

Ur vagyon teveled,

Félelmed ne légyen stb. stb.

¹⁾ Gessner Conr. Mithridates. De differentiis lingvarum etc. 50—52. A különbség csupán az, hogy Gessnernél asszony helyett asszonyi állat áll.

²⁾ Dictionarium quinque nobilissimarum Europae longvarum. Venetiis. 1595.

³⁾ Praeactiones aliquot celebriores. Parisiis. 1554.

Szombathy e tekintetben azt állítja, hogy ama két betű nem jelenthet mást, mint Batizi Andrást. Okai erre nézve a következők:

1. A B. A. betűk, az akkori reformátorok közül csak egyedű ő reá illenek. — Mindjárt meg fogjuk látni, hogy reá illenek azok más azon időbeli íróra és reformátorra is.

2. Mert épen 1550-ben nyomatott ki a Batizi kátéja is Krakóban. — Már ez felettébb gyenge érv; s ezt maga Szombathy is érezvén, kifejezi, hogy vajha láthatná az ember a Batizi kátéját, s az abban való írás módját; mert ez igen nagy erősség lenne az író felől. — A mit Szombathy még nem ösmerhetett, t. i. Batizi kátéjának írásmódját, azt mi már ösmerjük, s épen ebből látjuk, hogy ez, egyáltalában nem az, melyet az Orthographia és Dévay vallanak, s illetőleg követnek, s épen ebből származik az egyik döntő erősség Batizi s Szombathy ellen, a mint ezt már Toldy is világosan megjegyezte.¹⁾

3. Már Szombathy észrevette a rokonságot, mely a Sylvester nyelvtanának Dévayra vonatkozó helye, és az Orthographia helyesírása között van, s ennek alapján nyilvánítja, hogy ezen rokonság „mintegy ujjal láttatik mutatni Dévay Mátyásnak, véle egy értelemben lévő kedves társára.“ stb. Itt aztán felhossa azon adatokat, vagy inkább véleményeket,²⁾ melyek azt hirdetik, hogy Dévay Batizival együtt reformált. — Csudálatos, hogy ama rokonság, nem magához Dévayhoz, hanem Batizizhoz vezette derék tudósunkat, holott a Sylvester emlékezése egyáltalában nem Batiziról, hanem világosan Dévayról szól. Ha derék tudósunk figyelembe vette volna azt, hogy az 1549. évi B. A. csak kiadó, nem pedig szerző; továbbá, ha ösmerte volna Batizi kátéjának s Dévay hittani kézi könyvének helyesírását: bizonyosan legkevésbé sem hajlott volna Batizi felé.

Az én véleményem szerint Orthographiának B. A.-ja, nem más mint Benedictus Abádi, vagyis Abádi Benedek.

Nincs abban semmi képtelenség, hogy a tisztán magyar szövegű művek vagy levelek eleibe, s alá, deákosan tétettek ki az írók, szerzők, vagy kiadók nevei; sőt gyakori példák valának erre. Ime Orthographiánk szövege egészen magyar, mégis latinul tétetik ki annak fő címe a címlapon: Orthographia Ungarica nével. Dévay magyar hittani kézi könyve egészen és kizárólag ma-

¹⁾ Magyar költészet kézi könyve. 1. 31.

gyar szövegü, mégis a tiszta magyar címlapon így áll az ő neve :
Mat'as Dévay.

Abády Benedekről ezideig én ennyit tudok teljes biztossággal: 1534-ben, a nyári félévben, a krakkói egyetemen tanuló magyarok annyakönyvébe beiratott; ¹⁾ 1541-ben, Nádasdy Tamás által Uj Szigetre hivatván mint már kész nyomdász, ott a Sylvester magyar biblia fordításának nyomását folytatta és bevégezte; ²⁾ 1543. marcius 22-dikén a wittenbergi egyetem tanulói közzé beiratott; ³⁾ 1544. végén, ugyancsak Wittenbergben pappá szenteltetett, ⁴⁾ s még 1546-ban, mint feddhetetlen életű és tudós lelkipásztor, Szeged városában a Tisza mellett, mind a templomban, mind az iskolában tanított; ⁵⁾ egy szóval: lelkész és tanító vala egyszersmind, miként több reformátoraink. — Említik róla némely íróink, hogy Wittenbergben a Nádasdy Tamás költségén tanult, ⁶⁾ a mi ellen aligha lehet lényeges kifogás, sőt valószínű, hogy ez által lön jutalmazva az ő uj szigeti nyomdászai fáradsága; és ha vékony sejtelmem nem csal, épen Szeged is, az ő lelkipásztorkodásának helye, a Nádasdy Tamás birtoka vala az időben. Azt is említik némely íróink, hogy ő a nyomdászatot német földön tanulta meg Tymper név alatt; ⁷⁾ a Dimper név ott áll igenis, mellék neveként a wittenbergi ordináltak sorozatában; de, hogy ő, a nyomdászatot németföldön, ekkor tanulta volna meg: az ellen kétség támad, mert hiszen bizonyos, hogy 1541-ben már kész nyomdász vala, s e tekin-

¹⁾ Regestrum Bursae cracoviensis Hungarorum. Budae. 1821. 45.

²⁾ Abádi saját végszava a Sylvester bibliája végén.

³⁾ Foerstemann. Album academiae Vitenbergensis. Ex autographo. Lipsiae. 1841. 202. A wittenbergi magyarok névsorát közölve általam, megláthatod: Magyar történelmi tár. Pest. 1859. VI. Érdekes, hogy másik nyomdász reformátorunk Heltai is, épen azon évben ment Wittenbergbe.

⁴⁾ Klein. Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evang. Prediger stb. Leipzig und Ofen. 1789. 1. 475.

⁵⁾ Ezt Gyalui Torda Zsigmond, Abadina'k egykor krakkói tanulóháza, s későbbben is barátja, írja 1546. karácson ünnepén Melancthonhoz. Kétségen kívül ezen levélből van véve azon egykoru német ujság lap Abadira vonatkozó tudósítása, mely a Jancsó gyűjteményből Akademiánk birtokában van. — De itt nekem nem célom, az Abádi életviszonyait, s az azokra vonatkozó forrásokat tüzetesen tárgyalni.

⁶⁾ Bartholomaeides. Memoriae Ungarorum. etc. Pestini. 1817. 17.

⁷⁾ Lásd a krakkói Bursa kiadójának Abadi nevéhez tett egyszerű jegyzetét. i. h.

tetben való tudományát és művészetét, hitem szerint Krakóban tanulta.

Hogy Orthographiánk megigazítója és kiadója Abadi Benedek volt, sokkal inkább, mint bárki más: azt abból is következtethetjük, mert a szöveg folyamán több helyen világos jelét adja az ő nyomdászai jártasságának, aggodásának és izlésének. Egy helyen a k-ról mondja, hogy az néhol „megrutítja a nyomást, jobb azért a mi nyelvünkben is az c olyan helyen mint a k;” — másutt ismét így szól: „szándékom az volna, hogy am mennyire meg ne rutulna an nyomás”; — ismét: „de ez nem deak betű, nem igen jól is illik az nyomáshoz.“¹⁾ stb. stb.

Én azonban azt hiszem, hogy Abádi Benedek nem a mi általunk ösmert 1549-dik évi, hanem egy korábbi kiadásnak volt nyomtatója és világ elé bocsátója. Abadi Benedekről ugyanis, mint tudományosan művelt emberről, fel nem tehetem, hogy az az ez névelőre vonatkozólag, amaz általam kimutatott nagy ingadozásba, hanyagságba és következtelenségbe bele eshetett volna; — de továbbá, ezen általunk ösmert 1549-dik évi kiadásban, épen nem követetnek hiven a felállított nyomdászai elvek sem; a mi ismét oly ingadozás és szembeszökő következtelenség, mit Abadiról, ki a maga nyomdászai műveltségére és pontosságára nem keveset adott, s ki ezt Sylvester bibliajánál meg is bizonyította, feltenni nem lehet.²⁾ A nyomdászai zavarokat és következtelenségeket azonban, csak akkor lehetne biztosan megítélnünk, ha nem a Kazinczyféle pesti utánnyomás, hanem maga az 1549-diki kiadás állana előttünk. Ígyis bátran kifejezhetjük azonban azon nézetünket, illetőleg ítéletünket, hogy az 1549-dik évi kiadás, valamely hanyag és kellő nyelvtani műveltséggel nem bíró embernek üzleti vállalata vala.

¹⁾ Kazinczy kiad. 143. 144.

²⁾ Kiténik ez Abadinak már említett végszavaiból, a melyeket mai helyesírással, egész terjedelmökben ide írok.

Az könyű nyomtató Isteni kedvet kíván annak a ki ezt olvassa.

Ha valahol az nyomásban való vétekre találssz, abból én tőled bocsánatot kérek. Mert hogy megértssed, ez könyvet nem én kezdettem el hanem más, kit az jó ur, sok ideig nagy költséggel itt tartott. És mikoron elkésőn hozzáfogott volna, és látták volna, hogy az nehezen érhetné végét, úgy hivata engemet hozzája, hogy ez mennélhamarább az keresztyéneknek kezekbe juthatna. Mikoron azért láttam volna az betűt, hogy nagy késedelem nélkül nem mielhetni vele, mint ha-

III. Dévay magyar nyelvű hittani kézi könyve.

Ezen könyvnek, alakilag is lehető hűséggel lerajzolt teljes címe ez:

AT TIZ
PARANTSOLATNAC
AH HIT AGAZATINAC
A M M I A T' A' N C N A C
ÆS AH HIT PETSÆ
TINEC RÓVIDEN
V A L O M A G' A R A
ZATT'A.

M A T' A S D E V A I.

AZT MONG'A SZENT PE-

ter szent Lucátsnál ötödik részé-
ben Euangelioma'nac.

Vram te neuedben meg ve-
tem hálomatt.

Tábláiiais vag'on az végénn.

marsággal lehete ugyanazon betűt megigazítám, egynihányat hozzá csinálván hogy szapora lenne az dolog és hamarább végít érhetnők. Mert jobbnak tetszék hogy ez könyű hamar kikelhetne, noha nem igen szép betűvel volna, hogy nem mint szép betűre erőlködnénk, nagy késedelemmel, mely dolog az keresztyéneknek igen káros volt volna. Azért mondam Atyámfija, hogyha én tereád való tekintetből ez munkát felvűttem, te is kevés vétket megengedj mostan és az első munkánkat jó neven vegyed, ennekutána kegyiglen meglátod, hogy az kegyelmes Istennek akaratjából jobban hozzá készülök, hogy jó módon szolgálhassak az keresztyéneknek ezféle dologban. Mert bízom az én jó uramnak segítségében, kinek, minthogy mindenben nagy szorgalmatossága vagyon, valami ez országnak megmaradására vagyon; azonképen erre kiváltképen való gondja vagyon, hogy az község az isteni tudományban gyarapodást vegyen. Azért ez könyvnek kimenésit is az isten után az kegyelmes urnak köszönjed, és ütet az istennek ajánljad, hogy az üveinek eleve mentire sokáig megtartsa.

Vyszíghetben Abadi Benedek n'omtatta

vala 1. 5. 41. esztendőben.

Majd elfeledém közelebből figyelemre venni Kazinczynak azon érveit, melyekkel azt igyekszik bebizonyítani, hogy B. A. nem lehetett Abádi Benedek. Ka-

A könyvnyomtatásának helye és ideje kitéve nincs. Kitéve jeles tudósunk Szabó Károly, az erdélyi muzeum könyvtárnoka, a kinek én Dévay ezen művéről való részletesebb tudomásomat köszönhetem, azt véli, hogy a könyv Krakóban nyomtatott. Krakót sejtí Toldy is. Világra jövetelének idejét, Dévay életrajza folyamán én kísértém meg, meghatározni, vagy legalább tájékozólag kijelölni. — A könyv lapozva és levelezve nincs, hanem az iven vannak nyomdászilag számozva, s terjed az egész A—O ivre, vagyis 56 levélre, kis negyedréiben. Ez ideig csak két példány létezése tudatik, az egyik és pedig teljesen ép, az erdélyi muzeum könyvtárában, a másik, de már csonkán, — EC—O iven, — a magyar akadémia könyvtárában, a melyet Toldy, még az erdélyi ép példány előkerülte előtt, leginkább az Orthographiából, szerencsésen meghatározott. ¹⁾

Közlöm e műből mutatványul az előbeszédet s a végvacsorára és az ünnepülésre vonatkozó pontokat.

A címlevél tulsó oldalán :

DÉVAY MÁTÁS

az w att'a fiainac Isteni kedvet e s békességet kevan.

Közbeszédben szoktuc mondani nints jobb ki meg hal es üdvözül, de az üdüösségre ez világon kell meg tan ulnunc az utatt. Az ut mell' légen es a tudoman, kiből megtanulh att'uc az vtatt, a tiz parantsolat, ac Credo, es hog' ez vtnac, (ki nec vege az üdüösseg) esmeretere mehesönc, aítatos kön'örges szücseg; ez am Mi at'anc.

zinczy érvei e tekintetben ide mennek ki : Abadi protestáns volt s miután Uj Szigeten maga nyomtatgatott, mi szüksége lett volna Krakóba nyomtatattni. Már megmutattuk fentebb, hogy az Orthographia szerzője nem csak lehetett protestáns, de szükségesképen annak kellett lennie. Abádi Benedek nyomtatott igenis Uj Szigeten, de csak 1541-ben; későbbi ottani működés nek semmi nyoma többé 1543. március havában már Wittenbergben volt, s ha például 1542-ben még Uj Szigeten nyomdászzkodott : akkor igenis, nyomhatta ott Dévai nyelvtani művének az Orthographiának általa megigazított 2-dik kiadását; de, hogy ezen időn túl Abádi Uj Szigeten többé nem nyomdászzkodhatott : az, az ő életére vonatkozó adatokból világosan kiténik.

¹⁾ Az ujkori magyar nemzeti irodalom története. Pest 1853. 101. — Ugyanitt, a Példatárban, XXIV. l. közöl Toldy is egy pontot Dévay hittanából, melyet én ide kiirni szükségtelennek látok.

Azert a'tamfiai acaréc tinectek eh harom dologrul rövideden irnom mell' en irasomat, noha nem igen böltsen szerzettem, de tudom mind az által is, hog' io neuen veszítec, mert igazsságnál eg'ebet tinectec nem irtam, olvassatoc el es veg'etec bizonsagot belöle, ha kinec kedeg nem tetezic, eg' a beszéd, czináll'on iobbat, ha nints eg'éb hazon ez-én muncámban, io neuen vészem auuagczac inditsa fel ak keresztenecc éppülésére azocat, kic en nálamnál tudosbac. ISTENNEC kedve es irgalmassága leg'en veletec. Amen.

A következők másolásában már, nem követem mindenben az eredeti helyesírást.

Az vég vacsoráról.

At testamentom az ígélet ekképen különböznek, hogy az ígélet ettől is meglehet, ki az ígélet után is él, de at testamentum ily ígélet, mely lészen haló embertől, mert at testamentumnak nincs ereje, ha meg nem haland az ac ki teszi at testamentumot. Nem egyéb azért at testamentum, hanem halandó embernek utolsó ígérete. Es minden testamentom tételbe négy fogás vagyon: ac ki teszi at testamentumot, ackinek téstzi, mi felöl mi jószágról, mi végre hagyja valakinek jószágát. Az végvacsorán Christus tévé at testamentumot az ígéletet az apostoloknak egész keresztyénség képébe, testérül vérérül tévé, az ígéletet ez végre eh haszonra: bünöknök bocsá-natjára. Eh hitnek jelét misének hiják: ez ige zsidó ige, Deuter. 16. úgymint alamisnát vagy akarat szerént való áldozatot jedz. Am mise kedég mondatik áldozatnak, de nem engesztelő áldozatnak, hanem hála adó áldozatnak; nem Christus áldozattá, mert ü egyszer áldozott egyszer holt meg Róma. 6. többször meg nem hal, de mi et Crimoniába emlékezünk az ő szent haláláról, hálát adunk ő neki rula. Azert mondja üdvezitenk: ezt tegyétek az én emlékezetemre, vegyétek hozzátok; ac kenyér az én testem, ab bor az én vérem és mely nyilván hozzátok veszítek, higgyetek az én ígémnek az én ígéletemnek, olyan nyilván bizonynyal higgyetek hogy én ti érette-tek holtam meg, érettek ontottam ki véretem; azért hittel kell ezt hozzánk vennünk, higgyük ac Christus ígéletét igaznak lenni, ez hitnek általa egyesülünk részeltetünk Christusnak testébe vérébe, mert vagyunk az ő testéből teteméből, Ephes 5. és Hebre. 3. Christusnak részesi vagyunk, ha állhatatos hitünk benne megmarad mind végre. Ac kenyeret hozzád vévén azt mondjad azt higgyed, hogy ac Chris-

tusnak szent testét vötted hozzád, ne oly testet, vért gondolj mint mi vagyunk, hanem dicsőült testet, mert minemű dicsőült teste lelke most Christusnak, híven, ebbe részesültetünk. Azért ez jelek am mi hitünknek erősülésére bizonyosbá tételmeire vannak Christustul szerevezve. Azért az vég vacsorának fű haszna, hitünkbe bizonyosbá téte és minthogy senki senkiért nem hihet, azonképen senki másért hozzá nem veheti senki másért misét nem mondhat, és miképen csak élők hisznek, mert halál után nincs hit, azonképen csak élő embereknek használ és csak az igaz hitűeknek. Hitünknek azért erősítésére kell ezt hozzánk vennünk, bűnünk bocsánatjának bizonyosságára, mert olyan bizonynyal megbocsáttatott am mi bűnünk, ha igaz hittel vesszszük hozzánk, mely bizonynyal látjuk, tapasztjuk, nyeldekjük érezzük ac kenyeret, ab bort. Nem jó szerencséért, nem elveszett luért, nem nehézkes asszonyemberért kell ezt mondani vagy mondatni, hanem am mi végre ac Christus szerzette, bűnünknek bocsánatjának bizonyosb voltára, mely bűnünknek bocsánatja ah hitből vagyon, mely hitnek pecséte jele ab bor és ak kenyér. És mind ac két személy alatt kellene mindennek hozzája venni. Megmondók oda fel, belső üdvösségnek bizonyos volta ah hit, külső jószágos mielkedet, kereszt, hitnek pecséti. Azért, mint ez világi uramnak ígérétébe hogy bizonyos lehessen, pecsétes levelét vészem, mely levél mely pecsét bizonyságim az adománynak megmaradására. Sokszor vétkezünk, sokszor szűkölködünk orvosság nélkül; hogy hitem álhatatosb, erősb bizonyosb lehessen az ígértebe, hozzám veszem, mely kenyér, mely bor, nem változat szerint, de hitemnek bizonyossá tétele szerint bizony Christusnak szent testét szent vérét adja nekünk. Hogy ajándékok ezek, senkinek nem kell megutálni, ac ki megútálja, azt ultálja meg ac ki szerzette. Tudja az Isten a mi gyarló vóltunkat; tudja mimodon erősítsen minket am mi hitünkbe. Az ördög, ab bűn, ap pokol sokakat kitaszítanak hitekből, ha benne erősek nem leendenek. Első haszna hitünknek erőssége; másik az szeretetnek is szolgál, hogy egy kenyérből eszünk, egy borból iszunk, egy atyafiak vagyunk, szeretetben is egyeknek kellene lennünk. Ac kenyér, ab bor al lakodalom, békeségnek jele. Ac kenyeret megsütik, ab buzát megörlik, nyomoruságnak jele; az szállót megtörik, megsajtolják, keresztnak jegyzése. Ac keresztyénnek sok ördöge vagyon, teste, ez világ, kísértet; nincs életünk nyomoruság nélkül. Értjük immár, hogy az vég vacsora

hitünknek jele, az jel kedég nem egyéb, hanem láthatatlan ígéretnek avagy ajándéknak látható cégére. Ac Christusnak szent testét szent vérét nem látjuk, kibe hitünk által egyesültünk, egyek vagyunk, ő mi bennünk, mi ő benne; minémü egyesülést most meg nem érthetünk, de meglátjuk még színről színre. Ab bort, ak kenyeret av vizet, kibe keresztelkedünk, látjuk, és mely bizonynyal látjuk, oly bizonynyal kell hinnünk Christusnak dicsőült testébe magunknak részeseknek lenni, mert at cégért hiába nem nyújtják ki ha bor nincsen ap pincében. Az vég vacsoráról enyit; másodszor talán Isten akaratjából többet szölok.

A harmadik parancsolat magyarázatja.

Dévai hittani kézi könyvében a tiz parancsolat; az uri ima és a credo nincsenek egy tömegben közölve, hanem mindenik csak pontonként jő elő a szöveg folyamán.

A harmadik, vagyis a reformátusok későbbi osztályozása szerint negyedik parancsolatot így fejezi ki Dévay röviden: *In nepet ill'*; és ehhez következő magyarázatot csatolja:

Isten az sidóknak hat innepet parancsolt vala esztendeig, és minden hétbe az szombatot, két végre: hogy mind lelkek, mind testek szerént megnyugodnának az szombat napon, mert nálók az szombat, nyugodalomnak magyaráztatik; lelkünk akkor nyugszik, mikor az Isten ígését igazán halljuk, és hiszünk néki; testünk, mikoron cselekedettül szününk meg, azért ő nálók az innep illés nem vala hivalkodás, részegség, tobzódás, rágalmazás mint ap Pápai keresztyéneknel, hanem Isten ígénének, azaz predikációnak hallása, atyafiakhoz való segedelemnek látása, mert úgy vagyon ap parancsolat: Innepet szentelj, azaz szent és isteni dolgokba mulasd el az innepet. Azért mennyire illik at tanúság dolgához egyesülnünk az zsidókkal; ez okért vannak ammi innepink is hogy tanuljunk, menyire az szombatnaphoz illik, és at többihez, különbözünk, mert nekik az Isten azt parancsolta vala, nekünk nem; hanem szabad, mely ország mely napot vészen elő; mint-hogy az vasárnapot vették elő és at többit, csak lássák, hogy az okát el ne mulassák, mi okért az innepeket szerzették. Itt tanuljuk meg ezt is: régenten ac keresztyének gyülekezetibe, három dolog lütt; első: közimádság; másik: írásmagyarázás avagy prédikálás; harmadik: az végvacsora hozzájok vétel; szent Pálnak negyedik dolga is vagyon, az szegényeknek vacsorája.

Az odozatrol.

A könyv legvégén.

Valamikor hisz az Isten igéjének, mindenkor odoztatol, de kiváltképen ha csak tem magadnak szoland ap pap talám bizonyosb lehetsz benne. Azért jó és dicséretes ekképen odoztatnunk. Mindent az ő hite odoz meg; mindent az ő hitetlensége kötöz meg; ha hisz: odozott, ha nem: kötözött vagy. De errül egyébkor többet szolonk.

Ammi ígértem vala nektek Atyámfiak, üdőnek és helynek enyi szorosságába, im megadtam, nem úgy mint kellene, de csak mint lehetett. Ha eleget nem tehettem ed dolognak, még is at ti jóvöltotokért jó neven veszitek. Isten tisztességére cselekedtem, nektek üdvösségekre, mely üdvösséget adjon minekünk Atya, fiu, szent lélek. Amen. Imádjatok érettem.

IV. Dévay éneke.

A magyar reformált egyház nyilvános isteni tiszteletein használt énekes könyvben, egészen a mostani énekes könyv létrejöveleig, rendszerént ott állott Dévaynak is egy éneke, a melyben ő a keresztyén hit főbb ágazatait adja elő, és pedig mint a praedestinatiót érintő pontból ki lehet venni, református felfogással.

Az olvasó kényelmére és hasznára ide irom az egész éneket:

Nóta: Boldog az olyan ember stb.

Minden embernek illik ezt megtudni,
És szívében erősen ezt úgy hinni:
Mennyországnak kapuját csak megnyilni
Azoknak, kik Istenbe tudnak bizni.

A hit nélkül senki nem idvezülhet,
Mint a virág nap nélkül nem zöldülhet,
Vétkeiből senki ki nem feselhet,
Orvosságot Krisztus kívül nem lelhet.

Tanuld meg most mi légyen a te hited,
Idvességedre bizonyos ösvényed;
Ne kövessed amaz öt bolond szüzet,
Kik hallának szomorú feleletet.

**Tudnod kell, hogy Isten egy állatjában,
Hogy három légyen az ő személyében,
Atya, Fiu, Szentlélek nevezetben,
A miképen tanuljuk a Credóban.**

**Ha nehéznek tetszik az ösmeretre,
Ne resteljed, az írást vedd elődbe,
Az megtanít, mennyire lépjél ebbe,
Mert igazra tanítanak ez énekbe.**

**Istennek elvégezett akaratja :
Senkinek ő nem akar lenni atyja,
Idvességét más módon k iforgatja,
A szent írásban hogynem mint ő hagyta.**

**A szent írás az útat megmutatja,
Atya Isten az égből ezt kiáltja :
Krisztus Jézus bűnőknek bocsánatja,
És hogy csak ő, vétkeknek áldozatja.**

**Sokan lesznek, meglátjuk, ítéletkor,
Kik elvesznek, miképen földről a por,
Idvességekhez kik nem látnak akkor,
Mig jól rakva nem vólt a mennyei kar.**

**De vedd elő, régenten mit fogadtál
Keresztvíznél Istennek mit feleltél,
Bűneidből mikoron kitisztultál,
Jámborságra mikoron te esküdtél.**

**Esküvésed lássad, hogy meg ne rontsad,
Ez egy hited, lássad hogy meg ne fojtsad,
Jámborsággal mindenkor kijelentsed,
És jó fának jó gyümölcsét teremjed.**

**Vennéd eszedbe ember temagadat,
Hagynád el már fajtalan bűneidet,
Tanulnád az Istennek igazságát,
Atyádfijához való szerelmedet.**

Azd lásd meg csak mit Isten tőled kívánt
Az egy hitet és igaz szeretetet,
Atyádfijához való szerelmedet,
Mert csak e kettő a nagy parancsolat.

Jaj azoknak kik színnel keresztyének,
Sem urak, sem papok ki nem vétetnek,
Sem parasztok, sem semmi szerzetesek,
Kik tiszteken híven elő nem mennek.

Fohászkodjunk immár mi csak Istenhez,
Krisztus által mi egy reménységünkhez,
Oltalmazza nyomorult országunkat,
Idvességre viselje mi utunkat.

Láthatja a tisztelt olvasó, hogy az egyes versek kezdő betűiből ez jő ki: MATTHIAS DÉVAJ F., azaz: fecit; s így semmi kétség a felett, hogy ezen nem annyira költői, mint történelmi becsű éneket Dévaynk szerzette. ¹⁾

BB. Dévay kiadatlan művei.

I. A szentek aluvásáról.

A Confutacio előtt álló s Bebek Imréhez intézett ajánló szózatban maga Dévay mondja, hogy ő, egyik hitfele és barátja számára, 1531-ben irt egy művet a szentek aluvásáról, de nagy sietségel és szabatosság nélkül. Ezen mű, mely ugy látszik csak rövid tételekből állott, s a szentek segítségül hívása ellen vala intézve, már magának Dévaynak sem volt birtokában akkor, midőn 1535-ben a Szegedy Gergely kézirati cáfolata ellen, a bírálatot vagy viszontcáfolatot irta volt, s így ez teljesen elveszettnek tartható.

¹⁾ Ribini, . i. h. I. 32—33, s még más írónk is, azt is említik, hogy szent Pál leveleinek, azon magyar fordításában, mely Krakkóban 1533-ban nyomtatott, s melyet az irodalomtörténet egyedül Komjáti Benedeknek szokott tulajdonítani, Dévay is egyik munkatárs volt, és pedig több más reformátorokkal együtt. Ezen véleményre vagy sejtelemre nézve azonban, írónk semminemű alapot, bizonyítékot nem említenek, s így ez magától elesik; és el is kell esnie, mert Komjáti Benedek ama fordítmány eleibe tett s Frangepán Katalinhoz intézett ajánló szózatában világosan és határozottan emlegeti, hogy a fordítás munkáját, egyedül maga hajtotta végre.

II, Az idvesség dolgára vonatkozó alaptételek.

Maga Dévay mondja, a Bácsi Ferenchez intézett ajánló szövegben, melyet a Szegedy Gergely Bécsben kinyomott műve elleni Apológiája eleibe tesz, hogy ő bizonyos propositiókat irt, melyeket elmélkedés végett barátjaival közlött valamikor. Az írás és a közlés idejét maga Dévay sem tudja meghatározni; hogy azonban, ennek is valószínűen 1531-ben kellett történni: a Dévay életére vonatkozó adatokból kitűnik. Ezen művecske már, a Szegedy ellen írott Apológiába szóról szóra fel van véve, de a mint látszik, azon szöveg szerént, melyet Szegedy a maga Censuraiba felvett; ezek szerént merőben elveszettnek mégsem tartható. Egyébiránt, e két mű keletkezésének történelmi viszonyait, igyekeztem kimerítőleg előadni Dévay életrajza folyamán.

CC. Dévaynak egy egészen ösmeretlen műve.

Dévay, a maga magyar hittani kézi könyvének vég szavaiban ezt mondja: „A mit ígértem vala nektek Atyámfiai, im megadtam.” Ezen pontból világos, hogy Dévay valahol nyilván megígérte azt, hogy ő, egy hittani kézi könyvet írni fog. Latin műveiben ezen ígretnek semmi nyoma nincs. Ugy látszik tehát, hogy vagy az Orthographia Ungarica első eredeti kiadásában ígérte meg Dévay ezen mű írását, vagy valamely oly más munkájában, a melyről, nekem legalább, ez ideig, még sejtelmem sincs.

Nem tartom egészen szükségtelennek megjegyezni azt is, hogy Dévaynak ezen kiadatlan és ösmeretlen műveiről teljes bizonyossággal azt sem tudhatjuk, ha vajjon latin avagy magyar nyelven valának-e fogalmazva. Nem lehetetlen, hogy egyik vagy másik, magyar szövegű vala. Ezek ugyanis, már tisztán gyakorlati reformatori művek valának; s nem csupán a tudósokra, de az egész magyar nemzetre kívántak hatni; míg ellenben a latin művek már, kiválólag a tudósok előtt akarák igazolni a Dévay reformatori eljárásának helyes és alapos voltát, különösen Faber ellenében.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

Osterlamm Károly

könyvkereskedésében Pesten (Erzsébet téren)

s általa minden hiteles könyvárusnál kaphatók

R É V É S Z I M R E

következő művei :

A protestans egyházalkotmány alapelvei a XVI-dik század; főbb reformátorok, vallástételek és egyházszervezetek bizonyítása szerint. Leszállított ára : 60 kr.

Vélemény a magyar protestans egyházalkotmány fő pontjai felett, különös tekintettel a jövőendő törvényhozásra. Lesz. ára: 40 kr.

A theologial tudományok encyclopaediája és methodologiája. Irta Dr.Hagenbach tanár, magyarra fordította Révész Imre.Ára: 2 ft 64 kr.

Erdősi János magyar protestans reformator, különös tekintettel némely magyar tudósok balvéleményére. Ára : 60 kr.

Etellaka, vagyis Attila hun király birodalmi székhelye. Ára: 60 kr.

A magyar protestans egyház szabadságának védelme némely tekintélyes német tudósok megtámadásai ellen. Ára : 80 kr.

J e l e n t é s .

Ne vegye rossz néven a tisztelt közönség, ha bátor vagyok előlege- sen jelenteni, miszerint, ha Isten életemet s erőmet megtartja, nem sokára meg fog jelenni tőlem :

Kalvin János — a nagy reformátor-életrajza, — mintegy 30 nyomott ívnyi terjedelemben. Ezen műnek világra jutását is Osterlamm urnak fogjuk köszönhetni, mert ő lesz ennek kiadója.

Célunk az, hogy miután németek; franciák, angolok, hollandiak, sőt még az olaszok is, már régóta, saját nemzeti nyelvökön, nagy terjedelmű művekben bírják Calvin életrajzát: ne maradjon el oly sokáig ama nemzetektől a magyar protestans közönség sem; hanem akkorra legalább, midőn majd az 1864-dik év május havának végén, mint Kalvin halála idejének három százados fordulati pontján, a hálás maradék kiváló kegyelettel fog meg emlékezni a nagy reformátorról, — birhassuk mi is, kik neki oly sokat köszönhetünk, saját nemzeti nyelvünkön, az ő életrajzát. — A jelentett mű pedig, melyhez mind magokat a hiteles forrásokat, mind az egyetemes irodalom ide vonatkozó értékesebb műveit felhasználni kötelességemnek tartottam s tartom, nem csupán Calvin élet. folyamatát, de az ő szellemének az egyházi és polgári társadalomra gyakorolt befolyását is tüzetesen rajzolni fogja. — Annak idejében nem fogunk késni a tisztelt közönség határozottabb értesítésével.

Debreczen, 1862. Augustus 25.

Révész Imre..

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Osterlamm Károly

könyvkereskedésében Pesten (Erzsébet téren)

s általa minden hiteles könyvtárunknál kaphatók

R É V É S Z I M R E

következő művel:

A protestans egyházalkotmány alapelvei a XVI-dik századi főbb reformátorok, vallástételek és egyházszervezetek bizonyítása szerint. Leszállított ára: 60 kr.

Vélemény a magyar protestans egyházalkotmány fő pontjai felett, különös tekintettel a jövődő törvényhozásra. Lesz. ára: 40 kr.

A theologiai tudományok encyclopaediája és methodológiája. Irta Dr. Hagenbach tanár, magyarra fordította Révész Imre. Ára: 2 ft 64 kr.

Erdősi János magyar protestans reformátor, különös tekintettel némely magyar tudósok balvéleményére: Ára: 60 kr.

Etellaka, vagyis Attila hun király birodalmi székhelye. Ára: 60 kr.

A magyar protestans egyház szabadságának védelme némely tekintélyes német tudósok megtámadásai ellen. Ára: 80 kr.

J e l e n t é s .

Ne vegye rossz néven a tisztelt közönség, ha bátor vagyok előlege- sen jelenteni, miszerint, ha Isten életemet s erőmet megtartja, nem sokára meg fog jelenni tőlem:

Kalvin János — a nagy reformátor-életrajza, — mintegy 30 nyomott ívnyi terjedelemben. Ezen műnek világra jutását is Osterlamm urnak fogjuk köszönhetni, mert ő lesz ennek kiadója.

Célunk az, hogy miután németek, franciák, angolok, hollandiak, sőt még az olaszok is, már régóta, saját nemzeti nyelvökön, nagy terjedelmű művekben bírják Calvin életrajzát: ne maradjon el oly sokáig ama nemzetektől a magyar protestans közönség sem; hanem akkorra legalább, midőn majd az 1864-dik év május havának végén, mint Calvin halála idejének három százados fordulati pontján, a hálás maradék kiváló kegyelettel fog megemlékezni a nagy reformátorról, — birhassuk mi is, kik neki oly sokat köszönhetünk, saját nemzeti nyelvünkön, az ő életrajzát. — A jelentett mű pedig, melyhez mind magokat a hiteles forrásokat, mind az egyetemes irodalom ide vonatkozó értékeesebb műveit felhasználni kötelességemnek tartottam s tartom, nem csupán Calvin életfolyamát, de az ő szellemének az egyházi és polgári társadalomra gyakorolt befolyását is tüzetesen rajzolni fogja. — Annak idejében nem fogunk késni a tisztelt közönség határozottabb értesítésével.

Debreczen, 1862. Augustus 25.

Révész Imre.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

RÉVÉSZ

DÉVAY

BIRÓ

MÁTYÁS

